

IZVJEŠTAJ O STANJU PRAVA DJECE U BiH ZA 2014-2016. GODINU

Izdavač:

Udruženje za ostvarivanje prava djeteta
„Naša djeca” Sarajevo

Glavna konsultantica/Urednica:

Ladislava Hamzić

Konsultanti/Autori:

Mirsada Bajramović
Prof. dr. Lejla Kaferdžić
Nada Uletilović
Dragana Vujnović

Grafički dizajn/DTP:

Aida Filipović

Lektura:

Maida Mehić

Štampa:

Pikok d.o.o. Sarajevo

IZVJEŠTAJ O STANJU PRAVA
DJECE U BIH ZA 2014-2016.
GODINU

SADRŽAJ

SADRŽAJ	3
UVOD	5
GENERALNE MJERE IMPLEMENTACIJE	7
PORODIČNO OKRUŽENJE	25
ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA	47
OBRAZOVANJE	67
MJERE POSEBNE ZAŠTITE	89
POPIS SKRAČENICA	107

UVOD

Bosna i Hercegovina kao potpisnica Konvencije o pravima djeteta (CRC) ima obavezu da se pridržava svih odredaba iz tog dokumenta, tako što će sve vladine institucije raditi na zadovoljavanju osnovnih prava djeteta u oblasti općih principa i sloboda, socijalne, zdravstvene, obrazovne i kulturne sfere života djeteta, i štiti djecu od svih oblika iskorištavanja i zlostavljanja. Ovaj monitoring stanja prava djeteta odnosi se na period 2015/2016. god. Obavljen je po preporukama Komiteta za prava djeteta Ujedinjenih nacija koje su date Bosni i Hercegovini 2012. godine, nakon podnošenja Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije o pravima djeteta 2009. godine.

Ovim izvještajem nastojali smo zabilježiti sve pozitivne primjere na zaštiti prava djeteta, ukazati na dobre prakse, kao i usmjeriti pažnju na probleme koji se godinama ne rješavaju radi ne postojanja političke volje ili, u nekim slučajevima, ne postojanja sinergije u djelovanju kod rješavanja problema multidisciplinarnе prirode. Danas u Bosni i Hercegovini djeca su najviše ugrožena siromaštvom, nepovoljnim porodičnim prilikama, nedonošenjem zakona o dječijoj zaštiti i nedosljednom primjenom donesenih zakona.

Izveštaj je produkt iskustva i aktivnosti predstavnika Mreže nevladinih organizacija za djecu Bosne i Hercegovine „Snažniji glas za djecu“. Mreža okuplja 19 NVO-a iz cijele BiH sa ciljem da svojim djelovanjem, u okviru oblasti koje pokriva Konvencija o pravima djeteta, bude podrška djeci.

Rad mreže koordinira Udruženje „Naša djeca“ Sarajevo.

Neposredni monitoring koji je prethodio izradi ovog izvještaja vršili su predstavnici organizacija članica Mreže: „Zdravo da ste“, Banja Luka – Generalne mjere implementacije, Opći principi i građanska prava i slobode; „Naša djeca“, Sarajevo – Porodično okruženje i Obrazovanje; „Svetionik“, Prijedor – Zdravstvena i socijalna zaštita; i „Zemlja djece“ Tuzla – Posebne mjere zaštite.

Zahvaljujemo svim vladinim i nevladinim organizacijama, kao i pojedincima koji su nam pružili potrebne informacije za izradu ovog izvještaja.

The image features a central graphic of a globe composed of various plants and grasses. Silhouettes of children are shown in various playful poses: two at the top holding hands, one on the left jumping, one on the right falling, and two at the bottom performing handstands. Numerous butterfly silhouettes are scattered around the globe. The text 'GENERALNE MJERE IMPLEMENTACIJE' is centered over the globe in a bold, white, sans-serif font.

**GENERALNE MJERE
IMPLEMENTACIJE**

GENERALNE MJERE IMPLEMENTACIJE

Bosna i Hercegovina je dobila preporuke i nakon Inicijalnog izvještaja o implementaciji Konvencije o pravima djeteta koji je prezentiran Komitetu za prava djeteta 2005. godine, te poslije prezentacije Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog periodičnog izvještaja iz 2012. godine.

Preporuka Komiteta za prava djeteta za oblast Generalne mjere implementacije:

Donošenje sveobuhvatnog Zakona o djeci na državnom nivou;

Osiguravanje svih potrebnih resursa za implementaciju Akcionog plana za djecu 2011–2014. i preporuke da se Akcioni plan realizira s djecom i civilnim društvom;

U smislu postizanja bolje koordinacije, Komitet preporučuje osiguravanje poštivanja dječijih prava na svim nivoima vlasti, pojačavanje koordinacijske uloge Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i njegove uloge u zagovaranju za dječija prava i za osiguravanje resursa za implementaciju politika i programa u vezi s pravima djeteta;

Ponavlja se preporuka da se usklade troškovi za zaštitu dječijih prava među entitetima kako bi se osigurao minimum socijalne i zdravstvene zaštite za svu djecu;

Uspostavljanje procesa dodjeljivanja budžeta koji uzimaju u obzir potrebe djece, kao i implementaciju Konvencije o pravima djeteta, na svim nivoima vlasti, pravednu i transparentnu realizaciju tih budžeta i sisteme praćenja;

Ponavlja se preporuka o obavljanju popisa stanovništva;

Preporučuje se osiguranje kontinuiteta u radu i svih potrebnih resursa za Odjel za prava djeteta pri Ombudsmenu Bosne i Hercegovine i Ombudsmenu za djecu Republike Srpske;

Povećati adekvatan i djeci prilagođen angažman medija u promociji prava djeteta;

Komitet ponavlja raniju preporuku da država preuzme primarnu odgovornost za pružanje adekvatne i sistematične obuke i senzibilizacije profesionalaca koji rade s djecom ili za djecu (policijski službenici, parlamentarci, sudije, advokati, zdravstveni radnici, nastavnici, školska administracija i drugi profesionalci po potrebi);

Komitet apelira na državu da osigura povoljnije uslove rada, finansiranje i niže poreske stope za rad civilnog društva i nevladinih organizacija kako bi osigurala djeci bolje usluge;

Država bi trebala ispitati i prilagoditi svoj zakonodavni okvir kako bi se spriječilo kršenje prava djeteta u institucijama koje rade na teritoriji države, kao i uspostaviti mehanizme za praćenje stanja u ovoj oblasti.

Stanje

Ratifikacija međunarodnih dokumenata za ljudska / dječija prava

Vijeće ministara BiH na 76. sjednici, održanoj 4. 10. 2016. godine, usvojilo je nacrt osnova za pristupanje Bosne i Hercegovine Opcioni protokol o komunikacijskim procedurama (OP3) uz Konvenciju o pravima djeteta¹. Vlada Republike Srpske je u 2015. godini dala pozitivno mišljenje za pokretanje postupka zaključivanja ovog protokola i zadužila Ministarstvo porodice, omladine i sporta da, u saradnji sa resornim nadležnim ministarstvima i institucijama, prati postupak ratifikacije. Ovome su doprinijele i zagovaračke aktivnosti članica mreže nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“² u Bosni i Hercegovini.

Usklađivanje i primjena zakona u skladu s Konvencijom o pravima djeteta

Bosna i Hercegovina postigla je napredak u pogledu realizacije obaveza koje se odnose na usklađivanje domaćih zakona s Konvencijom o pravima djeteta i njena dva protokola, a koje su date u preporukama Komiteta za prava djeteta i u preporukama Vijeća Evrope i Evropske komisije. Taj proces još nije u potpunosti završen. Jedna od prvih preporuka UN Komiteta za prava djeteta Bosni i Hercegovini je donošenje sveobuhvatnog Zakona o djeci na državnom nivou. Međutim, u sadašnjem kontekstu državnog uređenja, ne postoji ni minimalna mogućnost za implementaciju ove preporuke. Stanje je takvo da se do sada uspostavljene institucije i doneseni zakoni osporavaju ili pokušavaju ukinuti.

U Bosni i Hercegovini nije problem usklađivanje zakona sa Konvencijom, već provođenje onih koji su djelimično ili potpuno usklađeni.

Vijeće za djecu je pokrenulo inicijativu³ za izmjenu i dopunu sljedećih zakona:

Izmjene i dopune zakona o budžetu⁴, kako bi se omogućilo budžetsko planiranje i usvajanje budžeta u programskom formatu.

Porodičnih zakona, zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti, zakona o zaštiti od nasilja u porodici, krivičnih zakona kao i zakona iz oblasti zdravstvene zaštite u FBiH, RS i BD BiH, te okvirnog zakona u oblasti predškolskog odnosno osnovnog obrazovanja i vaspitanja, i zakona o sportu, a sve s ciljem uvođenja izričite zabrane svakog fizičkog kažnjavanja djece.

Zakona u oblasti socijalne i dječije zaštite na nivou entiteta, Distrikta Brčko i kantona kojim će se unaprijediti socijalna i dječija zaštita djece koja su žrtve nasilja, zloupotrebe i različitih oblika eksploatacije, a socijalna podrška i pomoć zasnivala na potrebama djece i njihovih porodica, te kao takva bila ujednačena na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine.

Krivičnih zakona, zakona o krivičnom postupku, zakona o izvršenju krivičnih sankcija i zakona o pomilovanju Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH, kojim će se:

- Dijete definisati kao osoba do navršanih 18 godina života. U skladu sa tim, u krivičnim djelima koja su načinjena na štetu djeteta izjednačiti položaj svih maloljetnih žrtava bez obzira na njihov uzrast.
- Povećati starosna granica za dobrovoljni pristanak djeteta na spolni odnos, sa 14 na 16 godina starosti.

¹ Treći Opcioni protokol stupio je na snagu 2014. godine. Ovim Protokolom se omogućava pojedincima ili grupama, ili trećim licima da podnesu predstavku Komitetu za prava djeteta u slučajevima kada nacionalni sistemi nisu obezbijedili odgovarajuću zaštitu prava djeteta. Do danas je Protokol potpisalo 50 zemalja svijeta, a 20 zemalja ga je ratifikovalo.

² Neformalna mreža NVO-a za prava djeteta formirana je 2009. godine na inicijativu međunarodne organizacije Save the Children Norway. Tom prilikom, 13 nevladinih organizacija potpisalo je memorandum o saradnji s ciljem razvijanja partnerskih odnosa i unapređenja stanja prava djeteta u Bosni i Hercegovini.

³ Vijeće za djecu BiH, na sjednici održanoj 15.12.2015. godine

⁴ Zakon o finansiranju institucija BiH, Zakon o budžetskom sistemu RS, Zakon o budžetima u Federaciji BiH Zakon o budžetu DB

- Pooštriti kaznena politika za sva krivična djela učinjena protiv spolne slobode i morala, prije svega zakonom definisati veću minimalnu kaznu.
- Uvesti dodatne sigurnosne mjere koje se pored kazne zatvora mogu izreći počiniocima krivičnih djela nasilja nad djecom: „zabrana obavljanja poziva, djelatnosti ili funkcije koja se dovode u vezu sa djecom“ (i u slučaju kad ova djela nisu počinjena u obavljanju poziva, djelatnosti ili funkcije); „zabrana posjećivanja mjesta na kojima se okupljaju djeca“, „obavezan psihosocijalni tretman“; zabrana približavanja, uznemiravanja ili uhođenja“; „udaljenje iz zajedničkog domaćinstva“, „zabrana pristupa internetu“, „zaštitni nadzor po punom izvršenju kazne zatvora“.
- Propisati da zastara krivičnog gonjenja za krivična djela protiv spolne slobode i morala, braka i porodice, učinjena na štetu djeteta počinje teći od punoljetstva djeteta.
- Ukinuti mogućnost amnestije i pomilovanja za počinitelje krivičnih djela spolnog nasilja nad djecom.
- Propisati zabranu ublažavanja kazne i uslovnog otpusta osobe osuđene na kaznu zatvora za krivična djela spolnog nasilja nad djecom.
- Propisati novo krivično djelo „povreda privatnosti djeteta“ kojim će se zabraniti javno iznošenje osobnog ili porodičnog života djeteta, otkrivanje identiteta ili objava fotografije, zbog čega bi ono bilo uznemireno, izgnano poruzi ili bi se na drugi način ugrozila dobrobit djeteta. Ovo krivično djelo treba da ima svoj kvalifikovani oblik ukoliko je učinjeno prema djetetu koje je žrtva nasilja ili je počinitelj nasilja; kada se ovo krivično djelo počinjuje putem štampe, radija, televizije, kompjuterskog sistema ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način zbog čega je ono postalo pristupačno većem broju osoba; kada ga je u odnosu na dijete počinila službena osoba ili ako je djelo počinjeno u obavljanju profesionalnih djelatnosti.
- U krivičnim zakonima propisati novo krivično djelo „mamljenje djece za zadovoljavanje spolnih potreba“ kojim će se inkriminirati svaka radnja punoljetne osobe koja djetetu mlađem od 16 godina starosti, u namjeri da ga ona ili druga osoba spolno zloupotrijebi putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, ili na drugi način, predloži susret s njom ili s drugom osobom i koja poduzme mjere da do tog susreta dođe.
- Utvrditi krivičnu odgovornost svih punoljetnih osoba, bez izuzeća, za neprijavlivanje krivičnog djela protiv spolnog integriteta, braka i porodice, a koja su učinjena na štetu djeteta, kao i za neprijavlivanje učinitelja takvog krivičnog djela.
- Propisati da ustanove i druga pravna lica čija je djelatnost neposredno vezana za rad sa djecom imaju pravo tražiti i dobiti podatke iz kaznene evidencije o krivičnom kažnjavanju za kandidate koje zapošljavaju.
- U krivičnom procesnom zakonodavstvu eksplicitno propisati isključenje opće javnosti u krivičnim postupcima koji se vode protiv punoljetnih učinilaca za krivična djela protiv spolne slobode i morala, a koja su učinjena na štetu djeteta.
- Uspostaviti poseban registar – bazu počinitelja krivičnog djela seksualnog nasilja nad djecom kako bi ova lica bila pod stalnim nadzorom nadležnih institucija.

Ombudsmen za djecu Republike Srpske⁵ predlaže da se urade izmjene i dopune Porodičnog zakona kojima bi se omogućilo ostvarivanje prava djeteta u skladu s osnovnim zahtjevima i principima Konvencije, ali i kako bi se roditelji učinili odgovornijim za postupanja u interesu djece, ali i jačala odgovornost nadležnih službi za vođenje postupaka i donošenje odluka u skladu sa najboljim interesom djeteta.

Problemi u praksi u primjeni Porodičnog zakona, a koji se najčešće odnose na ostvarivanje prava djeteta na kontakte i druženja sa roditeljem sa kojim ne živi, pravo na izdržavanje, usvojenje djeteta, zaštita djeteta od nasilja i zanemarivanja u porodici i njegovo zbrinjavanje izvan porodice, jednim dijelom, posljedica su nedorečenih zakonskih rješenja.

Ombudsmen predlaže da se donese novi zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju jer u postojećim

⁵ Godišnji izvještaj Ombudsmena za djecu za 2015.

zakonima⁶ nisu prepoznati zahtjevi Konvencije o pravima djeteta kao potrebe djeteta u obrazovnom sistemu, iako su do sada tri puta rađene izmjene i dopune. Novim zakonom neophodno je, između ostalog, jasno definisati koja prava djeca imaju u obrazovnom sistemu, ali isto tako i njihove obaveze u tom sistemu, te pitanje njihove odgovornosti, kao i jasno definisanu proceduru u zaštiti prava utvrđenih zakonom, ali i podršku djeci sa smetnjama u razvoju - pitanje asistenata u nastavi.

Izmjene i dopune Krivičnog zakona kojim bi se osigurale strožije kazne za počinioce krivičnog djela na štetu djece, zabranu rada sa djecom, zabranu približavanja objektima koje koriste djeca, povećanje dobne granice za dobrovoljni pristanak na spolni odnos (sada je 14 godina), čime bi se učinili odgovornim oni koji manipulišu djecom, zloupotrebljavaju ih i iskorištavaju na najgori mogući način za zadovoljenje svojih potreba.

Potrebno je donijeti i novi zakon o dječijoj zaštiti u Republici Srpskoj kojim bi se omogućilo da se pravo na materinski dodatak ostvaruje za svako rođeno dijete, a ne samo za prvo troje djece, da se poveća cenzus i obuhvat djece korisnika prava na dodatak na djecu, kao i nominalni iznos dodatka za djecu i omogućiti ostvarivanje prava roditelja - zdravstvenog osiguranja i mjesečne naknade, za roditelja koji brine o djetetu sa teškim invaliditetom.

Potrebno je uvesti pozitivne zakonske propise u oblasti zdravstvene zaštite kojim bi se prava djece od 15 do 18 godina na besplatnu zdravstvenu zaštitu uskladili sa definicijom djeteta u Konvenciji o pravima djeteta.

Pored usklađivanja zakona sa Konvencijom, u ostvarivanju zakonima utvrđenih prava važnu ulogu igraju podzakonski akti, koji se ne donose u zakonom predviđenom roku, a to dovodi u pitanje ostvarivanje prava djeteta po tom osnovu. Ombudsmen navodi primjer⁷ Pravilnika o uslovima rada školske kuhinje, koji nikada nije donesen, iako je Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju utvrđeno da ministar donosi Pravilnik, tako da pitanje ishrane djece za vrijeme njihovog boravka u školi nije uređeno na način kako je to zakonom propisano.

Treba istaknuti da su, u oblasti socijalne zaštite djece u RS i u oblasti zaštite djece i maloljetnika u sukobu sa zakonom, normativno urađeni značajni pomaci u zaštiti prava i interesa djeteta, ali u praksi još uvijek nemaju svoju punu primjenu. Zakonom utvrđene obaveze, kao što su lista ustanova za uključivanje djece i maloljetnika koji su u sukobu sa zakonom u rad bez naknade, uključivanje u humanitarne organizacije ili poslove lokalne zajednice. Zakonom se obavezuje zajednica na uspostavljanje vaspitnog centra ili vaspitne ustanove, kao i na pravo na nastavak obrazovnog procesa. Slična je i situacija sa novim Zakonom o socijalnoj zaštiti koji je unaprijedio zaštitu djeteta, povećao obim prava, proširio krug djece, korisnika socijalne zaštite, jer se u lokalnim zajednicama nisu osigurali resursi za ostvarivanje ovih prava.

Strateški dokumenti u Bosni i Hercegovini

Najvažniji strateški dokument koji se tiče djece u BiH, Akcioni plan za djecu 2015–2018. usvojen je na 9. sjednici Vijeća ministara BiH održanoj 2. juna 2015. godine.

Opći cilj Akcionog plana za djecu je: Realizacija specifičnih ciljeva i datih mjera za 2015–2018. godinu radi provođenja Konvencije o pravima djeteta, uz poštivanje preporuka Komiteta za prava djeteta i ostalih međunarodnih instrumenata (UN-ovih, Vijeća Evrope i drugih), koji se odnose na zaštitu prava djeteta, kao i mjera iz prethodnog Akcionog plana koje nisu provedene.

Iz općeg cilja Akcionog plana za djecu izdvaja se osam specifičnih ciljeva koji se odnose na sljedeće:

1. Unaprijediti zakone u BiH, politike, strategije, koordinaciju i izvještavanje radi poboljšanja implementacije općih mjera iz Konvencije o pravima djeteta;

⁶ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju i Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju iz 2008.

⁷ Godišnji izvještaj Ombudsmena za djecu RS za 2015.

2. Unaprijediti ambijent za implementaciju općih principa Konvencije o pravima djeteta u vezi s nediskriminacijom, najboljim interesom djeteta i poštivanjem mišljenja djeteta;
3. Osigurati uslove za potpunu primjenu građanskih prava i sloboda djece i uspostaviti specifične mehanizme za zaštitu prava i sloboda;
4. Unaprijediti mehanizme zaštite djece i jačanje svijesti radi sprečavanja i suzbijanja nasilja nad djecom;
5. Jačati kapacitete porodice i ukupnog društvenog ambijenta za ostvarivanje socijalne i zdravstvene zaštite, kao i obrazovanja, radi implementacije prava djece lišene porodičnog okruženja;
6. Osigurati mehanizme za primjenu zaštite prava djece s poteškoćama i ukupne zaštite djece i životnog standarda;
7. Sistem odgoja i obrazovanja učiniti pravičnim i dostupnim za razvoj potencijala djeteta / učenika kroz visokokvalitetne, prilagođene i sveobuhvatne usluge;
8. Osigurati mehanizme zaštite ranjivih grupa sa posebnom pažnjom posvećenom djeci izbjeglicama, djeci migrantima, djeci s ulice, djeci u sukobu sa zakonom i drugoj djeci.

Iako i ovaj Akcioni plan zagovara multidisciplinarni pristup i uključivanje svih potencijala društva u razvijanje dobro promišljene akcije kojom bi se unaprijedili uslovi življenja u interesu razvoja djeteta, on nije prihvaćen u entitetu RS.

U realizaciju Akcionog plana za djecu Vijeće za djecu planiralo je uključivanje nevladinih organizacija i djece. Najvažniji faktor u ovome su organizacije iz mreže „Snažniji glas za djecu“.

Mjere predviđene za realizaciju u 2015. godini počele su sa zakašnjenjem od pola godine.

Kako bi realizacija postavljenih bila efikasnija, u okviru Vijeća za djecu formirane su četiri stručne grupe:

- Za harmonizaciju zakona i promociju prava djece;
- Za raspodjelu sredstava, dječija prava, poslovni sektor i socijalnu zaštitu;
- Za obrazovanje, nediskriminaciju i najbolji interes djeteta;
- Za obuke i posebne oblike zaštite djece.

Stručne grupe sastavljene su od predstavnika nadležnih ministarstava, predstavnika akademske zajednice i nevladinog sektora.

Na osnovu prijedloga stručnih grupa, Vijeće za djecu BiH je na svom decembarskom sastanku 2015. godine donijelo zaključak o pokretanju 29 inicijativa za provođenje 31 mjere Akcionog plana za djecu, koje su u januaru 2016. upućene na provođenje nadležnim organima, organizacijama, tijelima, medijima, univerzitetima i donatorima.

Odgovori koje je Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica BiH dobilo nakon dostavljanja inicijativa i traženja podataka o realizaciji pojedinih mjera u toku 2015. i prvog kvadranta 2016. godine pokazuju veoma skromnu zainteresovanost nadležnih ministarstava, zvaničnih institucija, lokalnih zajednica, Institucije ombudsmena, nevladinih organizacija i medija u FBiH. Što se tiče Republike Srpske, potpuno je izostala reakcija nadležnih ministarstava i državnih institucija. Izuzetak čine dvije lokalne zajednice, Univerzitet u Banjoj Luci, javni servis RTRS i nekoliko nevladinih organizacija.

Iako se veliki dio prava djeteta realizira na lokalnom nivou, odgovor o aktivnostima na provođenju inicijativa dostavile su četiri lokalne zajednice, dvije iz FBiH, od 81 općine / grada (Grad Zenica i Općina Vogošća) i dvije iz Republike Srpske od 63 opštine / grada (Opština Modriča, Opština Srebrenica).

Kako se jedna od pokrenutih inicijativa odnosi na donošenje lokalnih akcionih planova za djecu, do sada je samo općina Novi Grad Sarajevo radila na realizaciji Akcionog plana za djecu⁸, dok su Zenica i Banja Luka

⁸ Donio Akcioni plan za djecu 2010/2011. godine, a u postupku je usvajanje Revidiranog AP za djecu Općine NGS za 2016/2018. god.

donijeli i usvojili lokalne akcijske planove za djecu⁹ u 2016. godini.

U fazi pripreme su akcijski planovi za djecu opštine / općine Modriča i Centar Sarajevo, kao i Novo Sarajevo.

U toku 2016. godine pripremljen je kratki vodič za organizaciju monitoringa i evaluacije lokalnih akcionih planova za djecu, a nastao je kao dio projekta „Investiranje u djecu“, koji predstavlja zajedničku aktivnost organizacija „Naša djeca“ iz Zenice, „Naša djeca“ iz Sarajeva, „Budućnost“ iz Modriče i „Zdravo da ste“ iz Banje Luke, uz podršku organizacije Save the Children International i njihove regionalne kancelarije u Sarajevu.

Opština Srebrenica izvijestila je Vijeće za djecu da u skladu sa obavezama lokalne zajednice iz Akcionog plana za djecu BiH obezbjeđuje ljudske i materijalne resurse za realizaciju pojedinih mjera akcionog plana.

Pored Akcionog plana za djecu BiH, na nivou države postoje i ovi strateški dokumenti:

- Akcioni plan za suzbijanje maloljetničkog prestupništva;
- Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH;
- Okvirna politika za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u BiH;
- Standardizovani postupci u postupanju sa djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u BiH;
- Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u BiH;
- Indikatori za praćenje prava djeteta;
- Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci, te Strategija za prihvatanje i integraciju BH državljanima koji se vraćaju po osnovu sporazuma o readmisiji i Akcioni plan za period 2015–2018. god.

Ostalim strateškim dokumentima istekao je rok i nisu obnovljeni¹⁰, a nisu poduzete nikakve aktivnosti za donošenje novih strateških dokumenata za naredni period.

Na nivou entiteta

U FBiH do 2017. godine važi Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici i Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece, a dokument Politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja ističe sa 2016. godinom.

Strategija zaštite i unapređenja mentalnog zdravlja u FBiH traje do 2020. godine, Strategija deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine traje do 2020. godine, Politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u Bosni i Hercegovini do kraja 2016. godine.

Iako je Vlada Republike Srpske polovinom 2013. godine zadužila nadležna ministarstva za izradu strateškog planskog dokumenta za unapređenje položaja djece u Republici Srpskoj, to do sada nije urađeno. U ovom entitetu Politika za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Republici Srpskoj traje do isteka 2016. godine, dok su ostali strateški dokumenti istekli i nisu inovirani.¹¹ I Ombudsmen za djecu RS-a posebno ukazuje na potrebu donošenja dugoročnog strateškog dokumenta za djecu, kojim bi se definisale dugoročne politike, mjere i aktivnosti radi unapređenja položaja djece u svim segmentima društva, koji bi mobilisao sve nadležne institucije i organizacije, a koji bi na osnovu identifikovanih problema u različitim resorima odredio i prioritete u njihovom rješavanju.

⁹ Gradsko vijeće Zenice usvojilo je Akcioni plan za djecu u aprilu 2016. godine, a Skupština grada Banja Luka je svoj Akcioni plan za djecu 2015–2020. usvojila 28. 7. 2016.

¹⁰ Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini istekla je 2012. godine, Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini 2008–2015. godina, Djeca u sukobu sa zakonom u Bosni i Hercegovini 2011–2014. (strateško usmjeravanje aktivnosti), Strategije za nadzor nad opojnim drogama, sprečavanje i suzbijanje zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini, za period 2009–2013. Akcioni plan za poboljšanje sistema zaštite od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacijskih tehnologija u BiH 2010–2012.

¹¹ Omladinska politika RS 2010–2015.; Strategija razvoja porodice u Republici Srpskoj 2009–2014. godine

U oblasti maloljetničkog prestupništva UNICEF je u saradnji sa nadležnim ministarstvima, lokalnim zajednicama i nevladinim organizacijama, a kroz projekt „Zaštita djece izložene riziku i djece u kontaktu sa zakonomu BiH – Pravda za svako dijete“ inicirao izradu Akcionih planova prevencije maloljetničkog prestupništva i primjene alternativnih mjera u 16 lokalnih zajednica u BiH.¹²

Koordinacija za praćenje ostvarivanja prava djeteta

Iako UN Komitet za prava djeteta preporučuje osiguravanje poštivanja dječijih prava na svim nivoima vlasti, pojačavanje koordinacijske uloge Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i njegove uloge u zagovaranju za dječija prava i za osiguravanje resursa za implementaciju politika i programa u vezi s pravima djeteta, stanje u praksi je lošije nego 2012. godine, kada je država dobila ovu preporuku.

Iako je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine obavezno pratiti implementacije Konvencije o pravima djeteta i izvještavati o tome UN Komitet za prava djeteta, Vlada Rpublike Srpske odbija učestvovati u radu Vijeća za djecu BiH i dostavljati podatke o implementaciji Akcionog plana, uz obrazloženje da su to nadležnosti entitetskih ministarstava.

Vijeće za djecu, nakon petogodišnje pauze, uspostavljeno je 2012. godine. Ovo stručno tijelo, sastavljeno od 13 predstavnika iz reda državnih službenika, akademske zajednice i nevladinih organizacija, treba do kraja 2016. godine raditi na:

- promociji i zaštiti prava djeteta;
- iniciranju i aktivnom učestvovanju u izradi i monitoringu strateških, planskih i akcionih dokumenata iz oblasti prava djece u Bosni i Hercegovini;
- uspostavi saradnje i koordinacije između svih nosilaca implementacije Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine (2011–2014);
- izvještavanju Vijeća ministara o stanju, problemima i aktivnostima u oblasti prava djeteta u Bosni i Hercegovini;
- pripremi izvještaja, stručnih analiza, inicijativa, preporuka i mišljenja u vezi sa konkretnim mjerama i mogućim rješenjima za dobrobit djece i zaštitu njihovih prava koja putem Ministarstva za ljudska prava dostavlja Vijeću ministara;
- uspostavi redovne saradnje s Odjelom za praćenje prava djeteta u okviru Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine i Zajedničkom komisijom za ljudska prava, prava djeteta, mlade, imigraciju, izbjeglice, azil i etiku Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine;
- uspostavi saradnje i partnerstva sa domaćim i međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama i akademskom zajednicom koje se bave promocijom i zaštitom prava djece, kao i sudjelovanju u svim projektima koji se iniciraju u interesu djece;
- organizaciji naučnih, stručnih i drugih konferencija, radionica, okruglih stolova, tribina, javnih predavanja, promocija, seminara, istraživačkih radova, konferencija za novinare i dr. o temama koje se odnose na prava djeteta;
- publikovanju rezultata istraživanja, analiza i drugih sadržaja koji se odnose na promociju i zaštitu prava djeteta;
- *Vijeće za djecu će osigurati participaciju djece u planiranju aktivnosti na provođenju Akcionog plana u dijelu koji se odnosi na nadležnosti Vijeća.*

Vijeće za djecu posebno je zaduženo za praćenje primjene Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine i obavezno godišnje izvještavati Vijeće ministara o njegovoj primjeni, kao i za predlaganje mjera za unapređenje primjene, predlaganje eventualnih izmjena i dopuna, te sačinjavanje nacrtu novog Akcionog plana u cilju nastavka kontinuiranih aktivnosti.

Rad Vijeća za djecu je prvenstveno osiguran zahvaljujući finansijskoj i stručnoj podršci međunarodnih

¹² Banja Luka, Bihać, Bijeljina, Brčko distrikt BiH, Čapljina, Dobož, Istočno Sarajevo, Kozarska Dubica, Livno, Mostar, Prijedor, Sarajevo, Travnik, Trebinje, Tuzla i Zenica.

organizacija za djecu koje rade u Bosni i Hercegovini.¹³ Sredstva koje obezbjeđuje Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH simbolična su i nedostatna za ozbiljniji rad ovog tijela, a o realizaciji pojedinih mjera iz Akcionog plana za djecu da se ne govori.

U Republici Srpskoj formiran je Savjet za djecu koji radi u okviru Ministarstva za porodicu, omladinu i sport. U februaru 2016. godine istekao je mandat članovima Savjeta i još traje proces imenovanja novih članova ovoga tijela.

Jasno je da u ovakvim uslovima ne postoji koordinacija niti korištenje svih raspoloživih resursa za implementaciju prava djeteta u Bosni i Hercegovini.

Prikupljanje podataka o djeci u okviru nadležnih institucija

Rezultati popisa koji je obavljen 2013. godine objavljeni su tek sredinom 2016. godine, tako da statistički podaci o djeci koji su dobijeni popisom više nisu aktuelni ni relevantni u procesu planiranja aktivnosti za djecu. U Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, kroz projekt IPA 2, vode se aktivnosti na uspostavi baze podataka za ranjive grupe među kojima su i djeca. U toku je izrada Pravilnika za prikupljanje podataka, koji obavezuje sve nadležne institucije na svim nivoima vlasti u BiH da prikupljaju i unose podatke u pomenutu bazu.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je u maju 2016. godine donijelo *Smjernice za prikupljanje podataka u oblasti maloljetničkog prestupništva u BiH*, koje imaju za cilj blagovremeno prikupljanje podataka od nadležnih institucija u Bosni i Hercegovini i nevladinih organizacija u ispunjenju obaveze Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH u praćenju i provođenju međunarodnih konvencija i drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i osnovnih sloboda, koordinaciju i pripremu izvještaja nadležnim domaćim organima i institucijama, međunarodnim institucijama i organizacijama o provođenju obaveza iz međunarodnih konvencija i međunarodnih dokumenata.

Vijeće za djecu je krajem 2015. godine pokrenulo inicijativu za uspostavljanje koordiniranog sistema za sveobuhvatno prikupljanje, čuvanje i analizu podataka kojim će biti pokrivena sva djeca (do 18 godina) i koji će biti razvrstani po kategorijama kojima je potrebna posebna zaštita. Podatke treba prikupljati po dobi, spolu, nacionalnoj pripadnosti, invalidnosti, socio-ekonomskom statusu i geografskom položaju. Inicijativa je dostavljena entitetskim vladama i Vladi Brčko distrikta.

Za praćenje primjene Konvencije od suštinske važnosti je prikupljanje podataka i vođenje evidencija koje se odnose na sve faze dječijeg odrastanja. Praksa pokazuje da nam ti podaci nedostaju (da nemamo podatke – evidencije) i njihova analiza pored statističkih pokazatelja – o broju djece čija su prava po različitim osnovama povrijeđena, njihov uzrast, spol, ko su nadležni organi i da li i u kojoj mjeri koriste zakonom utvrđena ovlaštenja u zaštiti prava i interesa djeteta.

Neophodno je započeti sa prikupljanjem sveobuhvatnih podataka o djeci, kako bi se izvršila adekvatna i potpuna procjena njihovih potreba, a ekonomske mjere, čak i u periodu krize, planirale na način koji obezbjeđuje uslove za pravilan i dostojanstven život svakog djeteta.

Budžetiranje za djecu

Polazeći od preporuke Komiteta da se uspostavi proces dodjeljivanja budžeta koji uzimaju u obzir potrebe djece, kao i implementaciju Konvencije o pravima djeteta, na svim nivoima vlasti, pravednu transparentnu realizaciju tih budžeta i sisteme praćenja, preporuka Evropske komisije pod nazivom „Investiranje u djecu - prekidanje kruga nepovoljnih okolnosti“ iz 2013. godine svim državama članicama da donesu i implementiraju politike koje će djelovati na siromaštvo i njihovu socijalnu isključenost, imajući u vidu da je sprečavanje generacijskog prenošenja nepovoljnih okolnosti bitno za investiranje u budućnost Evrope, Vijeće za djecu BiH je krajem 2015. godine pokrenulo nekoliko inicijativa koje bi trebale doprinijeti realizaciji Akcionog plana za djecu BiH 2015–2020. i ispunjavanju ove preporuke. Inicijative su dostavljene svim nivoima vlasti, akademskim zajednicama, medijima i nevladinom sektoru.

¹³ UNICEF i Save the Children

Kako budžeti za djecu ni na jednom nivou vlasti u Bosni i Hercegovini nisu dovoljno vidljivi, teško je izračunati proporciju izdvajanja za djecu u odnosu na cjelokupan budžet.

U okviru reforme javne uprave od 2004. godine u Bosni i Hercegovini počele su pripreme za uvođenje programskog budžetiranja. Na nivou države i entiteta, profesionalci su dobili potrebnu edukaciju i priručnike, te kao dio edukacije pilotirali programsko budžetiranje.¹⁴ Na nižim nivoima vlasti nisu izvršene pripreme za prelazak na ovakav vid budžetiranja.

Što se tiče zakonske osnove za primjenu programskog budžetiranja potrebno je u postojećim zakonima¹⁵ unijeti izmjenu da se budžeti usvajaju u programskoj formi.

Republika Srpska je u prethodnom periodu intenzivno radila na procesu uvođenja programskog budžetiranja, s tim da je u narednom periodu potrebno realizovati određeni broj aktivnosti kako bi se ovaj proces u potpunosti zaokružio.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i Vijeće za djecu povodom Dječije nedjelje, 6. 10. 2016. godine, organizovali su okrugli sto pod nazivom „Javno investiranje za djecu BiH i provođenje Akcionog plana za djecu BiH“, na koji su bili pozvani predstavnici institucija nadležnih za praćenje i poštivanje dječijih prava kao i ministarstva finansija (državnih, entitetskih i kantonalnih), predstavnici nevladinog sektora i djeca članovi Parlamenta djece iz Zenice.

Kako bi se ukazalo na značaj ulaganja u djecu i raspodjelu budžetskih sredstava, organizacija „Save the Children“ u saradnji sa četiri partnerske organizacije iz Bosne i Hercegovine („Naša djeca“ - Zenica, „Zdravo da ste“ - Banja Luka, „Naša djeca - Sarajevo i „Budućnost“ - Modriča) i dalje radi na implementaciji projekta „Ulaganje u djecu“. Opći cilj projekta jeste povećanje kapaciteta organizacija civilnog društva i dječijih grupa za praćenje planiranja i korištenja budžeta na lokalnom i državnom nivou s namjerom povećanja vidljivosti dječijih prava u budžetima i transparentnosti kojima će se osigurati bolje korištenje resursa u Bosni i Hercegovini. U 2015. i 2016. godini ove su organizacije, svaka u svojoj sredini, radile zajedno sa lokalnim vlastima na donošenju lokalnih akcionih planova za djecu, kao neophodnog strateškog dokumenta za budžetsko planiranje.

Kako je budžetsko planiranje nezamislivo bez strateških razvojnih planova, u Općini Novi Grad Sarajevo, Zenici i Banjoj Luci općinsko / opštinsko vijeće / skupština su usvojili ova dokumenta, a u Modriči, Novom Sarajevu i Općini Centar Sarajevo, proces izrade i usvajanja je u toku. Posebno treba istaknuti da su u izradi akcionih planova za djecu učestvovala i djeca. Oni su bili istraživači u fazi kada su se prikupljali podaci o potrebama djece u njihovim lokalnim zajednicama, a učestvovali su i u radu općinskih / opštinskih radnih grupa za izradu AP. Djeca iz svih ovih gradova zajedno su kreirala promotivni materijal koji ima za cilj podizanje svijesti o značaju ulaganja u djecu. Oni su i autori pisma za kandidate za načelnike / gradonačelnike na predstojećim izborima, u kojem ih djeca podsjećaju na odgovornosti prema djeci i neophodnost da se prioritetno ulaže u njihov razvoj. U toku je potpisivanje dokumenta o obavezama kandidata.

Saradnja države sa NVO-ima koje pružaju podršku djeci

U Bosni i Hercegovini trenutno postoji skoro 12.000 registrovanih organizacija. Procijenjeni broj aktivnih NVO-a je, međutim, negdje između 500 i 1.500. Od tog broja, znatno manji broj mogao bi se okarakterisati kao profesionalne organizacije¹⁶.

Evropska komisija u BiH navodi da se sektor civilnog društva u Bosni i Hercegovini suočava sa sljedećim izazovima:

- Organizacije civilnog društva (OCD) „usmjerene su ka donatorima“;
- Nedostatak komunikacije sa vladinim sektorom;
- Loša komunikacija unutar sektora civilnog društva;

¹⁴ Na nivou FBiH Ministarstvo rada i socijalne politike, a na nivou RS Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport

¹⁵ Zakon o budžetu BiH, Zakon o budžetu FBiH, Zakon o budžetu RS i zakon o budžetu BD

¹⁶ Delegacija Evropske unije u BiH

- Domaći fondovi, predviđeni za nevladine organizacije distribuiraju se na netransparentan način;
- Percepcija političkog uticaja na određene OCD-a.

Fokus EU u oblasti razvoja civilnog društva u Bosni i Hercegovini je na sljedećem:

- Jačanju transparentnosti u finansiranju OCD-a iz javnih budžeta;
- Jačanju saradnje između općinskih / opštinskih vlasti i OCD-a;
- Jačanju saradnje između OCD-a;
- Uspostavljanju institucionalnih mehanizama za saradnju sa civilnim društvom u vladama na nivou države, entiteta i Brčko distrikta;
- Regionalnoj saradnji između OCD-a¹⁷.

Za implementaciju Konvencije o pravima djeteta posebnu ulogu imaju mreže bosanskohercegovačkih organizacija koje rade za djecu i sa djecom „Snažniji glas za djecu“¹⁸ i NEVAC.¹⁹

Vijeće za djecu BiH je prema Vijeću ministara BiH, entitetskim vladama i Vladi Brčko distrikta pokrenulo inicijativu za osiguranje povoljnijih uslova za rad civilnom društvu i nevladinim organizacijama kroz niže poreske stope i osiguranje budžetskih sredstava na svim nivoima vlasti za finansiranje programa NVO-a u oblasti promocije i zaštite prava djece.

Položaj nevladinog sektora je iz godine u godinu sve teži, jer je pristup donatorskim sredstvima smanjen, projekti koje finansira EU podrazumijevaju sredstva za sufinansiranje, a ne postoje fondovi ni na jednom nivou vlasti koji bi osigurali sredstva za finansiranje ovakvih projekata. Sredstva koja se u lokalnim zajednicama izdvajaju za finansiranje projekata nevladinih organizacija su nedovoljna, ponekad netransparentno dodjeljivana i bez uspostavljenog sistema praćenja i evaluacije realizovanih projekata. Na lokalnom nivou postoji nekoliko dobrih primjera izdvajanja sredstava iz općinskih / gradskih budžeta za finansiranje projekata lokalnih organizacija. U nekim od njih sredstva se dodjeljuju na osnovu javnog poziva organizacijama koje ponude najkvalitetnije projekte, međutim, rad komisija koje vrše odabir nije dovoljno transparentan. Poseban problem je što na lokalnom nivou ne postoji sistem evaluacije implementiranih projekata, niti sistem informisanja javnosti o ostvarenim rezultatima. Sredstva iz programa EU koja su namijenjena Bosni i Hercegovini ne koriste se dovoljno, što zbog političke neusklađenosti među entitetima, što zbog nedostatka resursa da se aplicira za ta sredstva. Posebno je taj problem izražen na nivou lokalnih zajednica.

¹⁷ http://europa.ba/?page_id=679

¹⁸ „Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima“ Banja Luka, UG „Svjetionik“ Prijedor, Udruženje za brigu i opća prava djece „Naša djeca“ Zenica, Udruženje „Zemlja djece“ Tuzla, UG „Zdravo da ste“ Banja Luka, UG „Sretni Romi“ Tuzla, NVO „Budi aktivan“ Sarajevo, Udruženje roditelja djece i omladine sa posebnim potrebama „Sunce nam je zajedničko“ Trebinje, Centar za obrazovne inicijative „Step by step“ Sarajevo, Udruženje građana „Budućnost“ Modriča, Udruženje „Vesta“ Tuzla, NVO „Naša djeca“ Sarajevo, Dnevni centar za pomoć djeci iz porodica sa višestrukim problemima „Dječiji dnevni centar“ Trebinje, UG „Tolerancijom protiv različitosti“ ToPeeR Doboje, Humanitarna organizacija „Bezdan-Sprofondo“ Sarajevo, Udruženje „Nova generacija“ Banja Luka, Organizacija za djecu i mlade „Osmijeh za Osmijeh“ Tuzla, „Centar za prava djeteta“ Konjic, Udruženje roditelja i prijatelja osoba sa posebnim potrebama „Sunce“ Mostar, „Fondacija lokalne demokratije“, Sarajevo.

¹⁹ „Nova Generacija“ Banja Luka, „Ružičnjak“ Mostar, „Centar mladih“ Kotor-Varoš, „Narko Ne“ Sarajevo, „SOS“ Sarajevo, „IBHI“ Sarajevo, „ToPeer“ Doboje, „Medica“ Zenica, „Leptir“ Srebrenica, „Nada“ Prijedor, „Most“ Višegrad, „Krila nade“ Sarajevo, „Alfa“ Bihać, „OAZA“ Trebinje, „Budi mi prijatelj“ Visoko, „In Fondacija“ Banja Luka, „Zdravo da ste“ Banja Luka, „Udruženje građana oštećenog vida“ Tuzla, „Ključ budućnosti“ Ključ, „DON“ Prijedor, „Prijateljice“ Tuzla, „Lasta“ Drvar, „Altruist“ Mostar, „Vermont“ Brčko, „La Vie“ Livno, „Mladi volonteri“, „Primanatura“, „Bolje sutra“, „Omladinski centar“, Fondacija za kulturni, edukativni i socijalni razvoj Publika Sarajevo, Fondacija „Malik i Srđan“

Saradnja države s međunarodnim organizacijama

Međunarodne organizacije koje rade za djecu u Bosni i Hercegovini okupljene su u Grupu za zaštitu prava djeteta²⁰.

Od velikog značaja su aktivnosti koje međunarodne organizacije realizuju za djecu u zemlji kroz svoje projekte, a u saradnji s institucijama i nevladinim organizacijama.²¹ Pored organizacija koje imaju organizovane službe u zemlji, veliki je broj onih koje iz inostranstva finansiraju značajne projekte za djecu.

Institucija Ombudsmana

U Bosni i Hercegovini postoje dvije institucije ombudsmana: na nivou države Ombudsmen za ljudska prava, a u njenom sklopu Odjel za djecu i na nivou entiteta Republike Srpske Ombudsmen za djecu.

U Instituciji ombudsmana za ljudska prava BiH u Odjelu za djecu, tokom 2015. godine zaprimljeno je 148 žalbi koje se odnose na prava djece, što predstavlja povećanje za 3,50% u odnosu na prethodnu godinu.

Žalbe se odnose na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, održavanje ličnih kontakata s roditeljem s kojim dijete ne živi, kao i pravo na život bez nasilja. Najčešće označeni odgovorni organi su centri za socijalni rad, škole, nadležna ministarstva iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, sudovi itd. Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH se u 2015. godini uključila u javne konsultacije oko izmjene Kodeksa o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija Regulatorne agencije za komunikacije BiH, jer se jedna od predloženih izmjena odredaba ovog kodeksa odnosila na reality programe i predviđela da će reality programi i pseudo reality programi biti emitovani samo u periodu između 24.00 i 6.00 časova. Ovo ograničenje se ne primjenjuje na sadržaje koji se prikazuju uz tehničku zaštitu, kao ni na audiovizuelne usluge na zahtjev.

U 2015. godini, Ombudsmen za djecu RS je po prijavama - žalbama postupao u ukupno 642 predmeta od kojih su: 495 predmeta - primljene prijave kojima se ukazuje na povrede prava djeteta po različitim osnovama, 91 su predmeta preneseni iz 2014. godine i 56 su pojedinačni predmeti pokrenuti po službenoj dužnosti, što znači da je u radu bilo ukupno 642 predmeta po podnesenim prijavama. Prijave po kojima je Institucija postupala i u izvještajnom periodu odnose se na gotovo sva područja dječijeg odrastanja. Ipak, u najvećem broju, prijavama se ukazuje na ugroženost djece u postupcima prekida bračne ili vanbračne zajednice, na neadekvatnu zaštitu od različitih oblika nasilja, te na različita pitanja ostvarivanja prava djece u obrazovnom sistemu²². Djeca su u 54 slučaja podnijela prijavu Ombudsmenu zbog povrede njihovih prava. Djeca i dalje prijavama najčešće ukazuju na različite oblike nasilja i povrede njihovog prava u obrazovnom sistemu po različitim osnovama.

Informisanje o Konvenciji o pravima djeteta

Ne postoji plansko i sistematično informisanje djece, roditelja, profesionalaca i javnosti o pravima djeteta. Povodom značajnih datuma, kao što su Nedjelja djeteta koja se obilježava u prvoj sedmici oktobra, i Međunarodni dan djeteta koji se obilježava 20. novembra, organizuje se čitav niz aktivnosti na državnom, entitetskom i lokalnom nivou. Ti događaji su najsveobuhvatnija prilika za promociju prava djeteta. Tako je Ombudsmen za djecu RS u 2015. godini sa Muzejom Republike Srpske organizovao radionicu za predškolce Banja Luke pod nazivom „Srećna djeca, srećni ljudi“, radionicu „Pravo na igru“ u Dječijem domu „Rada Vranješević“, a mladi savjetnici Ombudsmana, učenici Gimnazije u Banjoj Luci održali su dvije radionice o vještinama vršnjačke edukacije.

²⁰ Članice su Save the Children International, SOS Dječija sela BiH, Hope and Homes for Children, UNICEF i World Vision.

²¹ UNICEF, Save the Children, EU, OSCE, UNHCR, IOM, IBHI, Care International, „World Vision“, „Catholic Relief Service“ – CRS, HHC, SOS „Kinderdorf International“, UNDP, „Norveška narodna pomoć“.

²² Godišnji izvještaj Ombudsmana za djecu za 2015. godinu

U okviru Dječije nedjelje u 2016. godini, Ombudsmen za djecu RS organizovao je okrugli sto o temi „Registracija počinilaca krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece i potreba i obaveza“. Zajednička komisija za ljudska prava Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH u saradnji s Institucijom ombudsmena za ljudska prava BiH u istom periodu imali su prezentaciju Analize stanja u ustanovama u kojima su smješteni maloljetnici u sukobu sa zakonom u BiH, a mreža „Snažniji glas za djecu“ konferenciju pod nazivom „Mehanizmi za zaštitu djece“, koja ima za cilj zagovaranje za potpisivanje 3. opcionog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta. Toga dana (4. 1. 2016) zasjedao je i Parlament Bosne i Hercegovine i donio je Odluku o potpisivanju 3. opcionog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta.

Značajan vid edukacije o dječijim pravima predstavlja vršnjačka edukacija koju realiziraju mladi savjetnici Ombudsmena za djecu RS. Oni su u 2015. godini realizovali 26 radionica u 16 osnovnih i 10 srednjih škola u RS-u. Teme radionica bile su različite, a cilj im je bio upoznavanje djece s pravima, obavezama i odgovornostima, UN Konvencijom i njenim principima, vrstama nasilja i njegovom prevencijom, rodnom ravnopravošću, pravom na zaštitu zdravlja, participacijom, prednostima i rizicima interneta, a sve su bile prilagođene djeci, njihovom uzrastu i njihovim potrebama. Oni su u istoj godini realizovali dva trening seminara u kojima je učestvovalo više od 70 osnovaca, iz opština Kotor-Varoš, Krupa na Vrbasu, Maslovare i Kneževo, a teme su bile „Razvoj životnih vještina“ i „Zdravi životni stilovi“.

Obrazovanje o ljudskim pravima u FBiH uvršteno je u nastavne planove i programe. CIVITAS predškolski program demokratije implementiran je u predškolskim odgojno-obrazovnim institucijama. Program čine četiri bazična koncepta (Autoritet, Pravda, Privatnost i Odgovornost), a realiziraju se i kroz mobilne igraonice sa istim sadržajem za djecu koja nisu uključena u predškolski odgoj i pripremnu nastavu. Kurikulum koji je razvio CIVITAS uključen je i u osnovne i srednje škole.

U okviru određenih projekata, nevladine organizacije realizirale su edukativne aktivnosti iz oblasti prava djeteta. Tako je Fondacija „Lara“ iz Bijeljine provela cjelodnevne radionice u šest osnovnih škola u bijeljinskoj regiji o temi „Nasilje nad djecom“. Radionice su vodili mladi savjetnici Ombudsmena RS. Oni su i na Sajmu za djecu i porodicu, koji je održan u Banjoj Luci prošle godine, organizovali dvije radionice pod nazivom „Da li znaš šta je nasilje?“. Novina je što su ove radionice organizovane javno i mogli su se uključiti svi zainteresirani posjetioci sajma.

Organizacija „Zdravo da ste“ je u 2015. i 2016. godini kroz projekt „Naša virtuelna stvarnost“ edukovala peer edukatore, koji su prenosili informacije i uticali na podizanje svijesti o opasnostima na internetu svojim vršnjacima (1.100 učenika iz Banja Luke, Novog Grada, Kozarske Dubice, Srpc a i Kostajnice).²³

Društvo psihologa Republike Srpske je uz podršku UNICEF-a, a kroz projekt „Jačanje institucionalnih kapaciteta za unapređenje psihosocijalne podrške djeci i maloljetnicima u krivičnom postupku“, realizovalo u 2015. i 2016. godine značajan program edukacije. Edukativni program i supervizija u oblasti mentalnog zdravlja, dječije traume i psihosocijalne podrške djeci i maloljetnicima u krivičnom postupku, namijenjen je stručnim saradnicima / savjetnicima u sudovima i tužilaštvima i psiholozima u pojedinim centrima za socijalni rad.²⁴

Izveštavanje Komitetu za prava djeteta Ujedinjenih nacija

Bosna i Hercegovina je do sada redovno ispunjavala sve obaveze koje proističu iz Konvencije o pravima djeteta, a tiču se izveštavanja. U Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice se kroz praćenje realizacije Akcionog plana za djecu, nastoje kontinuirano prikupljati podaci o djeci, koji će biti korišteni za izradu izveštaja UN Komitetu za prava djeteta. Sljedeći izveštaj BiH treba predati u septembru 2017. godine.

Tokom posljednjih 10 godina UNICEF BiH podržava izradu Izveštaja u sjeni koji priprema mreža „Snažniji glas za djecu“. Posljednji izveštaj o monitoringu prava djeteta mreža je uradila za period 2012–2014. Ovaj izveštaj predstavlja dio trećeg Alternativnog izveštaja za 2015. i 2016. godinu.

²³ Finansiran od IN Fondacije

²⁴ Istočno Sarajevo, Bijeljina, Zvornik, Prnjavor, Prijedor, Sarajevo, Mostar, Banja Luka

U toku su i pripreme za izradu Alternativnog izvještaja o nasilju nad djecom u BiH. Uz podršku UNICEF-a, NVO „Zdravo da ste“ iz Banja Luke je u saradnji sa mrežom NEVAC započela pripreme za monitoring zaštite djece od nasilja u 10 lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini. Aktivnosti se realizuju u okviru projekta „Zaštita djece od nasilja i promovisanje socijalne inkluzije djece s invaliditetom u zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj“.

Preporuke

- Nastaviti aktivnosti na usklađivanju zakona sa Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim standardima.
- Do kraja godine završiti proceduru potpisivanja Trećeg opcionog protokola uz Konvenciju, Protokola o komunikacijskim procedurama, dostaviti ga svim nivoima vlasti i informisati djecu i javnost o njegovom sadržaju.
- Zagovarati kod lokalnih vlasti da se donesu akcioni planovi za djecu na lokalnom nivou.
- Upoznati sve nivoe vlasti sa Generalnim komentarem br. 19 o javnom budžetiranju za realizaciju dječijih prava i zagovarati uvođenje programskog budžetiranja na svim nivoima vlasti.
- Edukacija o pravima djeteta u obrazovnom sistemu treba biti kontinuirana i prilagođena uzrastu djeteta.
- Edukacija profesionalaca koji rade s djecom o pravima djeteta mora biti permanentna.
- Država treba osigurati povoljnije uslove za rad nevladinih organizacija.
- Zagovarati da se formiraju fondovi za sufinansiranje projekata koji značajno doprinose unapređenju života djece.

OPĆI PRINCIPI

Opći principi Konvencije o pravima djeteta predstavljaju pravo na nediskriminaciju, pravo na život, opstanak i razvoj djeteta, pravo na najbolji interes djeteta i pravo djece na izražavanje mišljenja.

Za ova četiri principa Komitet je dao sljedeće preporuke:

Usklađivanje zakonodavstva sa Zakonom o zabrani diskriminacije i podizanje svijesti javnosti o njemu;

Prekid segregacije djece u školama koje funkcioniraju po principu „dvije škole pod jednim krovom“, kao i ukidanje jednonacionalnih škola, te osiguravanje mjera podrške za obrazovne kadrove kako bi se ostvarile etnička raznolikost i integracija u školama;

Realizacija Akcionog plana o obrazovanju Roma i pripadnika drugih nacionalnih manjina;

U skladu s ranijim preporukama Komiteta, u saradnji s medijima izraditi kodeks ponašanja s ciljem uklanjanja stereotipa i stigmatizacije manjinskih i etničkih grupa u medijima;

Država treba u narednom izvještaju navesti konkretne informacije o mjerama i programima koji se odnose na Konvenciju o pravima djeteta koje država preduzima kako bi dalje radila na Deklaraciji i Programu djelovanja usvojenom na Svjetskoj konferenciji protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i srodnih oblika netolerancije;

Državi se preporučuje da osigura mjere za efikasnu implementaciju zakonodavstva kojim se priznaje pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje u pravnim postupcima, kao i uspostavljanje sistema koji bi pratio poštivanje ovog principa;

Uvođenje programa i aktivnosti za podizanje svijesti za promoviranje smislenog i efikasnog učešća sve djece u porodici, zajednici i školi, uz obraćanje posebne pažnje na uključivanje ugrožene djece;

Pružanje adekvatne podrške funkcioniranju programa „Jačanje socijalne zaštite i sistema inkluzije djece“;

Komitet apelira na državu da pojača napore kako bi se princip najboljeg interesa djeteta

primjenjivao u svim zakonodavnim, upravnim i sudskim postupcima i svim politikama, projektima i

programima koji se odnose na djecu ili imaju uticaj na djecu, a posebno na djecu lišenu porodičnog okruženja. Država se podstiče da uvede postupke i kriterije koji će davati smjernice za određivanje najboljeg interesa djeteta u svakom području.

Stanje

Uslovi za život i razvoj djece u Bosni i Hercegovini u posljednje dvije godine nisu se popravili. Problemi vezani za pristup sve djece zdravstvenoj zaštiti, predškolskom vaspitanju i obrazovanju, obrazovanju uopće, nisu izmijenjeni. Siromaštvo izazvano nezaposlenošću roditelja ugrožava sve veći broj porodica i teško se odražava na opstanak i razvoj djece. Država nedovoljno izdvaja za pomoć ovakvim porodicama. Dječiji dodatak, koji bi trebao bar malo ublažiti ovaj problem još uvijek je nedostupan svakom djetetu i nedopustivo je nizak. I dalje su romska djeca i djeca nezaposlenih roditelja najugroženije grupe djece.

Djeca u Bosni i Hercegovini su diskriminisana po različitim osnovama, zavisno u kom dijelu zemlje žive. Ne postoji ujednačen i koordinisan sistem podrške i zaštite djece na čitavoj teritoriji. I dalje postoji segregacija djece u školama koje funkcionišu po principu „dvije škole pod jednim krovom“, jednonacionalne škole, uskraćivanje prava na naziv jezika bošnjačke djece u nekim osnovnim školama u entitetu Republika Srpska²⁵ i sl. Možemo reći da su sva djeca koja imaju posebne potrebe za dodatnom zaštitom diskriminirana, jer zavisno od toga gdje žive, imaju različitu podršku društva.

Ministarstvo za ljudska prava je u 2016. godini sistematski vršilo edukaciju profesionalaca koji rade u centrima za socijalni rad, školama, zdravstvenim ustanovama, organima lokalnih zajednica, policijskim upravama, za općine / opštine Tuzla, Živinice i Bijeljina gdje je nastanjen značajniji broj romske populacije, a u cilju sprečavanja diskriminacije u svim njenim pojavnim oblicima, sprečavanja socijalne isključenosti djece i njihovih porodica, te boljeg razumijevanja i provođenja principa „najboljeg interesa djeteta“. Završni seminar održan je u Sarajevu, oktobra 2016.²⁶ Očigledan primjer u korist „najboljeg interesa djeteta“ dala su djeca, članovi dječijih grupa u okviru NVO mreže „Snažniji glas za djecu“, kada su u 2015. godini uradili i predstavili javnosti „Prvi dječiji izvještaj o stanju prava djece u Bosni i Hercegovini“²⁷

Princip najbolji interes djeteta nije princip na kojem se zasnivaju politike i praksa u Bosni i Hercegovini. Ne provođenje zakona je dokaz da se o najboljem interesu djeteta ne vodi dovoljno računa ni na jednom nivou vlasti. Mreža „Snažniji glas za djecu“ uz podršku UNICEF-a realizira projekt Priprema za izradu smjernica za najbolji interes djeteta. Cilj ovih aktivnosti je analiza zakonodavstva i prakse o pitanju najboljeg interesa djeteta. U okviru ovog projekta održat će se i dvije konsultativne konferencije na kojim će profesionalci razgovarati o ovoj temi i predložiti moguće načine za izradu smjernica u svim segmentima života djeteta. Ovaj projekt je odgovor na inicijativu Vijeća za djecu da Mreža bude nosilac aktivnosti vezanih za najbolji interes djeteta.

Slična situacija je i sa principom poštivanja dječijeg mišljenja u porodici, školi i društvu. Ombudsmen za djecu RS kontinuirano organizuje trening seminare za mlade savjetnike koji stiču znanja o pravima djeteta i vještine potrebne za održavanje radionica, koji se onda aktivno uključuju u edukaciju svojih vršnjaka u školama. Članice mreže „Snažniji glas za djecu“ u BiH kroz svoje svakodnevne aktivnosti promovisu pravo djece na izražavanje mišljenja. Značajno je njihovo uključivanje u istraživanje potreba djece i izradu lokalnih akcionih planova. Dječiji parlament Općine Novi Grad Sarajevo proveo je istraživanje potreba djece, promovisao svoje istraživanje općinskim službama i izvršio javnu prezentaciju u povodu Dječije nedjelje, a njihovi rezultati bit će uključeni u Revidirani akcioni plan Općine. Oni su na taj način i aktivni sudionici u kampanji za izradu općinskih / opštinskih budžeta u skladu sa AP. Vijeće za djecu pokrenulo je inicijativu za osiguranje participacije djece u izradi i donošenju javnih politika i odluka kojim se uređuju prava djece ili koje utiču na kvalitet života djeteta. Vijeće se zalaže i za obuku profesionalaca koji rade s djecom o značaju

²⁵ Vrbanjci kod Kotor-Varoši, Srebrenica, Konjević-Polje

²⁶ Projekt je finansirala organizacija GIZ

²⁷ Partneri u realizaciji projekta bili su „Centar za prava djeteta“ Konjic, „Naša djeca“ Zenica, „Svjetionik“ Prijedor, „Sunce“ Mostar, „Sretni Romi“ Tuzla, „Naša djeca“ Sarajevo, „Udruženje za pomoć nedovoljno razvijenih lica“ Banja Luka, „Zdravo da ste“ Banja Luka i „Zemlja djece“ Tuzla, Sarajevo 2015.

uvažavanja mišljenja djeteta. Inicijativa je dostavljena entitetskim vladama i Vladi BD, Akademskoj zajednici putem njihovih predstavnika u Vijeću za djecu i mreži NVO „Snažniji glas za djecu“ BiH.

Preporuke

- Kroz programsko budžetiranje osigurati sredstva u skladu sa stvarnim potrebama djece na lokalnom nivou i na taj način stvoriti povoljnije uslove za život i razvoj svakog djeteta.
- Zagovarati primjenu principa najboljeg interesa djeteta kod donošenja svih odluka koje se tiču djece.
- Zagovarati dosljednu primjenu zakona kojom će se smanjiti diskriminacija djece.
- Afirmisati pravo djece na izražavanje mišljenja.

GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE

Komiteta poziva državu da preduzme hitne i konkretne korake za implementaciju Zagrebačke deklaracije, uključujući i detaljnu analizu vlastitog procesa upisa rođenja djece, kako bi se osiguralo da sva djeca budu upisana u matične knjige i da nijedno dijete nije u nepovoljnom položaju zbog procesnih prepreka za upis i preporučuje joj da:

- **razmisli o povećanju broja kancelarija za upis rođenja djece u ruralnim i udaljenim područjima;**
- **besplatno izdaje rodne listove;**
- **osigura posebnu podršku za olakšavanje prijave novorođene djece nepismenim osobama ili osobama bez dokumentacije;**
- **izdaje rodne listove za svu djecu rođenu na njoj teritoriji bez obzira na imigracijski status djeteta ili njegovih roditelja;**
- **podiže svijest, posebno među romskom populacijom, o važnosti upisa u matične knjige.**

Komiteta je preporučio da država razmotri mogućnost donošenja nacionalnog zakonodavstva koje zabranjuje medijima objavljivanje ličnih podataka djece i osigurava primjerene kazne za takvo ponašanje. Također, država se poziva da uspostavi specifične mehanizme za djecu, kako bi ona imala mogućnost žalbe ako im se krši pravo na privatnost i da poveća zaštitu djece uključene u krivične postupke. Preporučuje se i organiziranje kampanje za podizanje svijesti medija o pravu na privatnost.

Stanje

Djeca koja su rođena na teritoriji Bosne i Hercegovine, a čiji roditelji nisu imali njeno državljanstvo, nisu automatski dobijali državljanstvo bez obzira na status roditelja.

Zahvaljujući usvajanju novog Zakona o državljanstvu RS²⁸ stvoreni su povoljniji uslovi za sticanje državljanstva za lica bez državljanstva, kao i lica koja imaju status izbjeglice. Tako je u članu 16. navedeno da lice bez državljanstva i lice koje ima status izbjeglice može steći državljanstvo RS, bez ispunjavanja određenih uslova, samo ako u statusu lica bez državljanstva ili izbjeglice ta osoba ima neprekidan boravak na teritoriji RS u trajanju od pet godina prije podnošenja zahtjeva. Na području Prijedora od momenta stupanja na snagu navedenog zakona izvršeno je zastupanje za 19 korisnika pred Ministarstvom uprave i lokalne samouprave RS, a do sada je 16 korisnika steklo državljanstvo RS / BiH. Nakon ukidanja statusa izbjeglice, poništavanja JMB, te regulisanja prebivališta u augustu mjesecu 2016. godine stigle su i prve lične karte za korisnike²⁹.

Ne postoje pouzdani podaci o broju djece koja nemaju jedinstveni matični broj. Iako je posljednjih 10 godina urađeno mnogo na rješavanju ovog pitanja, procjena je da i dalje veliki broj, prvenstveno djece Roma, ostaje neupisan u matične knjige rođenih.

²⁸ „Službeni glasnik RS“ br. 59/14

²⁹ [http://www.vas\("aprava.org/p=2423](http://www.vas()

Mediji u Bosni i Hercegovini su i značajan faktor za promociju prava djeteta i informisanje javnosti o pozitivnim primjerima, ali i slučajevima kršenja prava djeteta. Iako je uočljiv pozitivan pomak i dalje se dešavaju teški oblici kršenja dječjih prava u medijima, jer se ne vodi dovoljno brige o zaštiti privatnosti djeteta. Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije je na tematskoj sjednici 5. 10. 2016. godine, usvojilo Pravilo 56/2011 o dozvolama za distribuciju audiovizuelnih medija i medijskih usluga radija. Između ostalog, usvojenim pravilima nalaže se bh. distributerima da zatamnjaju reality i pseudo reality programe od strane pružalaca medijskih usluga čije je sjedište izvan Bosne i Hercegovine, ukoliko se emituju mimo propisanog vremenskog ograničenja ili bez tehničke zaštite.

UNICEF BiH nastoji promovisati dječija prava nagrađujući bosanskohercegovačke novinare koji su svojim radom uradili najviše na zaštiti dječijih prava i podizanju svijesti kod građanstva o pravima djeteta.

Tako su za 2015. godinu dodijeljene godišnje nagrade za novinski tekst u štampi, na internetu, televiziji i radiju.

UNICEF BiH je sa medijskim partnerima potpisao memorandum o saradnji u interesu svakog djeteta. Memorandum podrazumijevaju interes za podršku promociji pitanja bitnih za prava djeteta i zaštitu dječijih prava u medijima, a prvi potpisnici ovakve vrste sporazuma u 2016. godini su Magazin „Azra“, Nova grupa (TV1, vijesti.ba...), produkcija „Prvi kadar“ koja za BHT realizira emisiju „Roditeljski sastanak“, RTV Livno, RTV Unsko-sanskog kantona i Udruženja „Prijatelji Srebrenice“.

Ohrabruje činjenica da je Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije na tematskoj sjednici održanoj 5. 10. 2016. godine, usvojilo *Pravilo 56/2011 o dozvolama za distribuciju audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija*.

Pravilo je usvojeno nakon urađenih analiza i konsultacija sa relevantnim nosiocima dozvola.

Preporuke

- Nastaviti s identifikacijom i registracijom djece koja nemaju matične brojeve i kontinuirano raditi na podizanju svijesti roditelja da upisuju novorođenu djecu u matične knjige rođenih u zakonom propisanom roku.
- Osigurati da u svim zakonodavnim procedurama ne smije dolaziti do situacije blokiranja sistema koji može ugrožavati život, opstanak i razvoj djece.
- Uspostaviti snažnije kaznene mehanizme za medije koji grubo krše prava djece na privatnost te kroz edukacije i kampanje podizati svijest o zaštiti ovog dječijeg prava. Kontinuirano provoditi edukaciju novinara o pravima djeteta.
- Upoznavati javnost sa pozitivnim primjerima aktivnosti djece i odraslih o unapređenju života djece u Bosni i Hercegovini.

A central graphic featuring a dark, textured globe. On top of the globe, two children are silhouetted, holding hands and walking. The globe is surrounded by silhouettes of various plants, including tall grasses and dandelions. Numerous butterflies are scattered around the globe, some appearing to fly. Four children are silhouetted in various playful poses around the globe: one on the left is jumping, one on the right is lying on their back, one at the bottom left is doing a handstand, and one at the bottom right is also doing a handstand. The entire scene is set against a plain white background.

**PORODIČNO
OKRUŽENJE**

PORODIČNO OKRUŽENJE

Komiteo za prava djeteta pri Ujedinjenim nacijama je u septembru 2012. godine uputio brojne preporuke za unapređenje ostvarivanja prava djece u Bosni i Hercegovini. U svjetlu člana Konvencije o pravima djeteta Komiteo je dao više preporuka koje se odnose na porodično okruženje, proceduru usvajanja djece, jačanje kapaciteta centara za socijalni rad, zabranu tjelesnog kažnjavanja djece i slično.

Stanje

Kao članica Ujedinjenih naroda, Bosna i Hercegovina preuzela je brojne međunarodne obaveze koje se odnose na zaštitu djeteta. U periodu između dva izvještaja nije došlo do promjena u zakonskom okviru.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je u junu 2015. godine donijelo Odluku o usvajanju Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2015–2018. (u nastavku: Akcioni plan za djecu). Akcioni plan za djecu pripremila je Vijeće za djecu BiH. Kada je riječ o oblasti porodičnog okruženja ono se u Akcionom planu za djecu tretira u dijelu E kroz nekoliko inicijativa koje uvažavaju i primjedbe Komitea za prava djeteta:

- a) pokrenuti inicijativu da se centrima za socijalni rad osiguraju odgovarajući ljudski, tehnički i finansijski resursi i sistematične edukacije zaposlenika i da se preduzmu sve druge potrebne mjere kojima će se garantirati kvalitet i transparentnost svih aktivnosti centara za socijalni rad;
- b) pokrenuti inicijativu da prioritet u radu centara za socijalni rad bude jačanje kapaciteta na prevenciji raspada porodice, a da se jasnije formulira mandat koji je fokusiran na pružanje usluga podrške u centrima za socijalni rad, porodičnim savjetovalištim, ali i postojećim servisima koje mogu voditi NVO-i;
- c) pokrenuti inicijativu za provođenje sveobuhvatne reforme centara za socijalni rad kako bi se unaprijedio kvalitet rada i primijenile savremene metodologije rada, uključujući mogućnost pružanja specijaliziranih usluga koje nude NVO-i;
- d) pokrenuti inicijativu kojom će se otvarati i podržati rad savjetovališta za porodice pri centrima za socijalni rad;
- e) pokrenuti inicijativu za promoviranje odgovornog roditeljstva u medijima;
- f) pokrenuti inicijativu za uspostavljanje i širenje mreže programa namijenjenih jačanju kompetencija roditelja;
- g) pokrenuti inicijativu kojom će se omogućiti i podržati porodično zbrinjavanje djece, posebno djece uzrasta 0–3 godine, kad god je to moguće, i na taj način osigurati da se djeca ne daju na zbrinjavanje van porodice isključivo na osnovu socijalno-ekonomske ugroženosti;
- h) pokrenuti inicijativu za povećanje broja socijalnih radnika, te proširiti spektar metoda socijalne zaštite kako bi se osiguralo da se individualne potrebe svakog djeteta mogu efikasnije zadovoljavati i razviti kriterije za odabir, obuku, podršku i ocjenjivanje radnika koji vode brigu o djeci;

- i) pokrenuti inicijativu za uspostavu sveobuhvatnog i koherentnog sistema hraniteljstva i pravovremene i ujednačene podrške hraniteljskim porodicama;
- j) pokrenuti inicijativu za pojednostavljenje i racionalizaciju postupka za usvajanje, uz istovremeno poštivanje garancija iz Konvencije i uspostaviti jedinstvenu integriranu bazu podataka centara za socijalnu zaštitu, koja će sadržavati informacije o mogućim usvojenicima i usvojiocima u cijeloj državi;
- k) pokrenuti inicijativu za razmatranje povećanja gornje dobne granice za usvajanje u Republici Srpskoj;
- l) prikupiti razvrstane podatke o djeci koja su uključena u domaće i međudržavno usvajanje³⁰.

Ministarstvo civilnih poslova pokrenulo je inicijativu da se centrima za socijalni rad osiguraju odgovarajući ljudski, tehnički i finansijski resursi i sistematične obuke zaposlenika i preduzmu sve druge potrebne mjere kojima će se garantirati kvalitet, učinkovitost i transparentnost svih aktivnosti centara za socijalni rad u nadležnim entitetskim institucijama i Vladi Brčko distrikta³¹.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je u 2016. u saradnji sa organizacijom GIZ organizovalo seminar o temi „Socijalna i ljudska prava za profesionalce“. Na seminaru su, pored predstavnika centara za socijalni rad, sudjelovali i predstavnici lokalnih zajednica, stranih i domaćih NVO-a, a obavljena je i razmjena iskustava u vezi s prepoznavanjem i borbom protiv diskriminacije ranjivih grupa stanovnika sa posebnim naglaskom na pripadnike manjina i socijalno isključene djece. Cilj seminara je da se predloženi modeli koje finansira organizacija GIZ prenesu na što veći broj lokalnih zajednica³².

Registirana je dobra praksa JP RTRS-a na promoviranju odgovornog roditeljstva u medijima, što je dobar model na osnovu kojeg je u narednom periodu moguće intenzivirati aktivnosti usmjerene na jačanje uloge porodice u odgoju djece i uloge roditeljstva kao i aktivnosti usmjerene na prevenciju zlostavljanja djece smještene u institucijama³³.

Vlada Republike Srpske je u septembru 2015. godine donijela Strategiju unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015–2020³⁴. Plan akcija je sastavni dio Strategije, a njime su operacionalizirane oblasti: oblast preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja, oblast starateljstva, oblast usvojenja, oblast hraniteljstva, oblast institucionalnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja i oblast podrške u osamostaljivanju.

U Federaciji Bosne i Hercegovine Porodični zakon i Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, tretiraju prava djeteta i ona su taksativno navedena, a posebno prava djece na zaštitu od svih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u porodici. Zakonom je regulirano da su roditelji dužni čuvati dijete, zadovoljavati njegove potrebe i štiti ga od svih oblika nasilja, ekonomske eksploatacije i zlostavljanja od drugih osoba, a istovremeno su dužni i u zavisnosti od uzrasta i zrelosti kontrolirati ponašanje djeteta. Regulirana je i obaveza kojom je organ starateljstva dužan po službenoj dužnosti preduzimati potrebne mjere radi zaštite prava i najboljeg interesa djeteta, a naročito ako se radi o nasilju, zlostavljanju, spolnim zlostavljanjima i zanemarivanju djeteta. Također, ovim zakonom predviđene su sankcije za roditelje kojima se može oduzeti roditeljsko pravo i starateljstvo nad djetetom koje je izloženo nekom obliku nasilja³⁵.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je u julu 2014. godine usvojila Strategiju deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine (2014–2020), navodeći da „ova strategija predstavlja opredjeljenje Vlade Federacije BiH da, uz podršku kantonalnih vlada nastavi sa svojim javnim angažmanom na povećanju kvaliteta života djece. Ovaj dokument, ujedno je i odgovor na potrebu za promjenama koje je neophodno provesti u oblasti tradicionalnog načina institucionalne brige

³⁰ Akcioni plan za djecu BiH 2015–2018., Sarajevo, 2015g., Vijeće ministara Bosne i Hercegovine

³¹ IZVJEŠTAJ o provođenju Akcionog plana za djecu BiH 2015–2018. za period od juna 2015. do aprila 2016.

³² IZVJEŠTAJ o provođenju Akcionog plana za djecu BiH 2015–2018. za period od juna 2015. do aprila 2016.

³³ IZVJEŠTAJ o provođenju Akcionog plana za djecu BiH 2015–2018. za period od juna 2015. do aprila 2016.

³⁴ <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

³⁵ Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013–2017), http://www.fotoart.ba/gc_userfiles/file/Strategija_za_prevenciju_i_borbu_protiv_nasilja_2013_2017%20%20-%20BOS.pdf

o korisniku³⁶. Na planu deinstitutionalizacije učinjen je napredak u Zenici, Tuzli, Sarajevu i Mostaru, a u drugim centrima postupak je u toku. Za provedbu dokumenta Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH (2006–2016) na području Zeničko-dobojskog kantona za period 2014–2016. godine Vlada ZE-DO kantona je donijela prijedlog mjera³⁷.

Vlada Kantona Sarajevo usvojila je Akcioni plan za provedbu Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u Federaciji Bosne i Hercegovine za Kanton Sarajevo u periodu 2015–2016. god. „Hope and Homes for Children“ u ovom kantonu trenutno radi na transformaciji KJU Dom za djecu bez roditeljskog staranja „Bjelave“ Sarajevo, uz nekoliko novih usluga koje će podržati odrastanje djece u porodicama³⁸.

Rad centara za socijalni rad

Komitet ponavlja svoju preporuku da država članica centrima za socijalni rad osigura odgovarajuće ljudske, tehničke i finansijske resurse, zatim da osigura sistematičnu edukaciju uposlenika i da preduzme sve druge potrebne mjere kojima se garantuje kvalitet, učinkovitost i transparentnost svih aktivnosti tih institucija. Komitet nadalje preporučuje da obuka i jačanje kapaciteta na prevenciji raspada porodice mora biti prioritet i da se jasnije formuliše mandat koji je fokusiran na pružanje usluga podrške u centrima za socijalni rad. U tom kontekstu Komitet, također, preporučuje da država članica razmotri mogućnost uspostavljanja zasebnih mehanizama za upravljanje administrativnim poslovima koji se odnose na registraciju korisnika i ocjenjivanje formalnih pravnih kriterija za ostvarivanje prava na socijalnu pomoć.

Stanje

Centri za socijalni rad (CRS) i dalje nemaju potreban kadrovski, tehnički i materijalni kapacitet za realizaciju propisanih i preuzetih obaveza. Ombudsmeni BiH su se, također, bavili važnošću CSR u BiH, te zagovaraju jačanje kapaciteta. Finansiranje CSR na nivou entiteta FBiH i RS-a vrši se iz sredstava osnivača. Činjenica je da djelovanje i rad CSR-a zavisi od finansijskog stanja kantona, regije i općine, ali i od senzibiliteta načelnika općine ili odbornika skupštine općine. CSR-u je najveći problem finansiranje, jer se ustanove socijalne zaštite doživljavaju kao ustanove „koje samo troše“. Sve ovo se nesumnjivo odražava na obim i kvalitet usluga koje pružaju CSR-i, a samim tim i onemogućava zadovoljavanje potreba korisnika. U Federaciji BiH u funkciji su 2 kantonalna CZSR, 59 općinskih CZSR i 21 služba za socijalni rad i dječiju zaštitu sa 738 uposlenih, od toga stručnog kadra 462 ili 62,60%. U RS-u funkcioniše 46 centara za socijalni rad i 18 službi za socijalnu i dječiju zaštitu. Zaposleno je 614 osoba od koji su 366 stručni kadar ili 59,60%. U Brčko distriktu u okviru pododjeljenja za socijalnu zaštitu funkcioniše Centar za socijalni rad. CSR-i imaju i problem sa stručnim osobljem, posebno u malim općinama. Osjeća se nedostatak pedagoga, logopeda, specijalnih pedagoga, psihologa, a u CSR radi veliki broj osoblja koje nije angažirano na stručnim poslovima. Kadrovska politika je nešto povoljnija u RS-u. Stručni radnici u CSR su opterećeni administrativnim poslom, što za posljedicu ima smanjen broj stručnih usluga, a utiče i na raznovrsnost i kvalitet usluga³⁹. To dovodi do toga da većina ovih ustanova, pogotovo u malim sredinama, nemaju dovoljno kapaciteta, ni materijalnih ni ljudskih, da odgovore na sve zakonske obaveze i potrebe stanovništva. Građani smatraju da im CSR ne posvećuju dovoljno vremena i pažnje, a ne da rade „šablonski“. Oni očekuju da se odvoji vrijeme da ih se sasluša, pokaže razumijevanje i želja da se pomogne. Sve ovo neminovno se odražava i na zaštitu prava djeteta⁴⁰. Centri za socijalni rad još uvijek u velikom procentu nemaju potrebne specijalizirane odjele - centre, prihvatilišta za pomoć, djece s teškoćama u razvoju, žrtvama porodičnog nasilja i slično. Ombudsmeni BiH

³⁶ http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/sjednica.php?sjed_id=390&col=sjed_saopcenje

³⁷ file:///C:/Users/Lejla/Downloads/prijedlog_mjera_politika_zastita_djece_bez_roditeljskog_staranja.pdf

³⁸ <http://vlada.ks.gov.ba/>

³⁹ Pogledati više u: Specijalni izvještaj Ombudsmena Bosne i Hercegovine „Uloga centara za socijalni rad u zaštiti prava djeteta“ (2013); Banja Luka: Institucija Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

⁴⁰ Pogledati više u: Specijalni izvještaj Ombudsmena Bosne i Hercegovine „Uloga centara za socijalni rad u zaštiti prava djeteta“ (2013); Banja Luka: Institucija Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

su dali preporuku Vladi Federacije BiH, Vladi Republike Srpske, Vladi Brčko distrikta BiH i vladama kantona da, između ostalog, ulože dodatne napore kako bi se ojačali materijalni i ljudski kapaciteti centara za socijalni rad⁴¹.

Krajem 2014. godine u Republici Srpskoj urađena je analiza kojom je utvrđeno da je u centrima za socijalni rad najviše zaposleno diplomiranih socijalnih radnika (27%) i socijalnih radnika sa završenom višom školom (20%), a najmanji broj je diplomiranih socijalnih pedagoga i sociologa. Starosna struktura stručnih radnika nije zadovoljavajuća, jer je 75% zaposlenih starije od 50 godina. Analiza je pokazala da CRS i dalje nemaju dovoljan broj zaposlenih stručnih radnika, te da dodatno materijalna neopremljenost i manjak finansijskih sredstava u budžetima čine osnovne slabosti u radu centara za socijalni rad. Manji broj CRS ima kapacitete da formira tim za podršku djeci bez roditeljskog staranja. Centri koji imaju formirane stručne timove mogu osigurati kvalitetniju uslugu i efikasniju podršku djeci bez roditeljskog staranja. Zbog toga, većina centara za socijalni rad nema formirane stručne timove, što se odražava na ukupan kvalitet socijalne podrške djeci i njihovim porodicama. Nedostatak stručnog kadra i nepostojanje stručnih timova ima za posljedicu: otežanu adaptaciju djeteta, nespremnost porodice da prihvati dijete, separacijske krize, pojavu neprihvatljivih oblika ponašanja kod djece i sl. Ni unapređenja koja je propisao novi Zakon o socijalnoj zaštiti u RS-u o centrima za socijalni rad nisu bila dovoljna za postizanje višeg nivoa kvaliteta rada centara za socijalni rad. Intenziviranje postojećih i pojava novih socijalnih problema, te marginalizacija CRS i nepoštivanje stručnih standarda od strane osnivača imaju veliki uticaj na rad CRS, pa tako i na postizanje boljih rezultata u socijalnoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja⁴².

Stručni kadar zaposlen u centrima za socijalni rad ima izuzetno mnogo posla, koji osnivači i odgovorni na nivou općine / kantona / entiteta / države ne prepoznaju i ne cijene. Zbog ilustracije, navodimo da su centri za socijalni rad na području Tuzlanskog kantona u 2014. godini napisali 1.216 anamneza (izvještaja o ličnim, porodičnim, materijalnim i drugim prilikama), 921 rješenje, 685 revizija i 771 izvještaj, analize i sl. Osim toga radili su na saniranju porodičnih odnosa i konfliktnih situacija u 480 slučajeva, određivanju posebnog i privremenog staratelja, starateljstva u 129 slučajeva, smještaju djece i odraslih u porodice i ustanove, na reviziji starateljstva, reviziji novčanih pomoći, itd. Posredovali su u radu sa osuđenim licima i njihovim porodicama i pružali im stručnu pomoć u 93 slučaja, te novčanu i drugu pomoć u 556 slučajeva. Radili su sa 46 porodica alkoholičara i 10 porodica narkomana, te im pružali pomoć u liječenju, smještaju u ustanove i materijalnu pomoć. Sve navedene i mnoge druge poslove stručni radnici centara obavili su uspješno i pored toga što je i u 2014. godini postojao nedostatak kadrova i što su radili u veoma skućenom prostoru. Zbog opterećenosti centara postoje manje mogućnosti za rješavanje osnovne funkcije poslova socijalne zaštite, odnosno pružanja usluga socijalnog rada putem preventivnog djelovanja kod porodica i pojedinaca. Veliki problem i teret stručnim radnicima centra predstavlja i to što davanja za socijalnu zaštitu permanentno kasne po nekoliko mjeseci zbog čega korisnici negoduju i njih okrivljuju⁴³. Stručni radnici centra uočavaju da njihov rad nije dovoljno cijenjen u društvu iako ima definiranu važnu i odgovornu društvenu ulogu⁴⁴. Stručni kadar koji je zaposlen u CZSR-u nema pravnu obavezu za uspostavljanje komore, pa samim tim niti stručnjaka za certifikaciju.

⁴¹ Pogledati više u: Specijalni izvještaj Ombudsmena Bosne i Hercegovine „Uloga centara za socijalni rad u zaštiti prava djeteta“ (2013); Banja Luka: Institucija Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

⁴² Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015–2020 <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

⁴³ http://www.csrtuzla.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=92:izvjetaj-o-raduz-2014godinu&catid=41:izvjetaji&Itemid=59

⁴⁴ http://www.csrtuzla.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=92:izvjetaj-o-raduz-2014godinu&catid=41:izvjetaji&Itemid=59

Primjeri pokušaja unapređenja rada u centrima za socijalni rad

U septembru 2014. godine, uz podršku Misije OSCE-a u BiH, u Tuzli je uspostavljen Forum direktora centara za socijalni rad Tuzlanskog kantona. Forum je organiziran radi unapređenja socijalne zaštite u TK, kao i radu na promoviranju ljudskih prava⁴⁵.

Krajem 2015. godine u JU „Centar za socijalni rad“ Banja Luka održan je sastanak direktora centara za socijalni rad iz okruženja (Laktaši, Gradiška, Kozarska Dubica, Prnjavor, Čelinac, Kotor-Varoš, Srbac, Kneževno, Šipovo, Prijedor, Mrkonjić Grad) gdje je vođen konstruktivan razgovor u cilju razmjene problema iz prakse, dilema sa kojima se suočavaju i sugestija u vezi s poslom kojim se bave i ustanovama koje predstavljaju. U svim lokalnim zajednicama primijećen je porast broja korisnika sa kojima centri za socijalni rad rade, te potreba za mnogo većim sredstvima u odnosu na sredstva sa kojima se raspolaže. Osnovni zaključak sastanka bio je da će se ubuduće istupati zajednički u pravcu upućivanja inicijativa za izmjenu zakonske regulative vezane za socijalnu zaštitu prema Vladi Republike Srpske i nadležnom Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite.⁴⁶ Vidljivo je da ovim aktivnostima nisu obuhvaćeni centri iz istočnog dijela RS, koji su udaljeni, čije su općine siromašnije i manje u mogućnosti da podrže rad centara za socijalni rad. Žalosno je to što politika značajno utiče na položaj djece i diskriminaciju po teritorijalnoj i političkoj osnovi, što se očituje i u Federaciji BiH.

Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, uz podršku UNICEF-a, organizovalo je dvodnevni okrugli sto o temi izrade Programa obuke, primjene i izvršenja vaspitnih preporuka, koji je namijenjen stručnim radnicima zaposlenim u centrima za socijalni rad u Republici Srpskoj, radi sticanja dodatnih znanja i vještina za vođenje postupka posredovanja, primjene i izvršenja vaspitnih preporuka. Okrugli sto održan je u Bijeljini u junu 2016. godine, a zajedno sa 28 učesnika, predstavnika iz ukupno 15 centara (Trebinje, Prijedor, Kozarska Dubica, Doboj, Bijeljina, Laktaši, Istočno Novo Sarajevo, Prnjavor, Novi Grad, Kostajnica, Gradiška, Srbac, Mrkonjić Grad, Derventa i Pale). Učesnicima je prezentovan program koji je izradila Radna grupa za izradu Programa obuke, primjene i izvršenja vaspitnih preporuka, čiji je član i direktorica centra, Maja Špica. Učesnici okruglog stola, svoj doprinos dali su kroz diskusije, sugestije i razmjenu iskustava⁴⁷.

U okviru Programa aktivnosti obilježavanja Dječije nedjelje u Kantonu Sarajevo za 2016. godinu koje je donijelo Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo, JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ realizirala je aktivnosti Promocije najboljih interesa djece bez roditeljskog staranja kroz promociju hraniteljstva. Promocija hraniteljstva odvijala se u lokalnim zajednicama (Mjesne zajednice Čengić-Vila 1, Dobrinja D, Ilidža-Centar, Mejtaš-Bjelave) i obrazovnim institucijama (OŠ „Fatima Gunić“, OŠ „Džemaludin Čaušević“, Srednja saobraćajna škola i Srednja metalska škola). Svojim učešćem na promociji u obrazovnim institucijama kao i konstruktivnom diskusijom na temu hraniteljstva predstavnici Vijeća roditelja, roditelji, nastavnici i učenici izrazili su želju da budu zagovornici hraniteljstva⁴⁸.

Maja 2016. godine potpisan je Protokol o saradnji između JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ Sarajevo i Udruženja „Dajte nam šansu“. Potpisnici Protokola izražavaju svoju spremnost za punu saradnju u okviru pružanja podrške porodicama koje imaju člana porodice djeteta / osobu sa poteškoćama u razvoju. Imajući u vidu potrebu jasnog definisanja stanja i broja djece - osoba sa poteškoćama u razvoju na prostoru Kantona Sarajevo, prepoznata je potreba za uspostavljanjem dugoročne saradnje između potpisnica protokola⁴⁹.

Direktor JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ Sarajevo potpisao je Protokol o saradnji u postupku prihvata, proprata i privremenog zbrinjavanja djece bez pratnje koja se vraćaju u BiH po osnovu sporazuma o readmisiji. Ovim Protokolom precizirana su prava i obaveze svih potpisnica Protokola u postupku readmisije djece bez pratnje. Time će se zasigurno eliminirati bilo kakvi propusti, nejasnoće i neinformativnost stručnih radnika koji će intervenirati u predmetima readmisije djece bez pratnje⁵⁰.

⁴⁵ <http://tuzlanski.ba/carsija/u-tuzli-uspostavljen-forum-direktora-centara-za-socijalni-rad/>

⁴⁶ <http://www.csrkd.org/vijesti/>

⁴⁷ <http://www.csrkd.org/vijesti/>

⁴⁸ <http://www.kcsr.ba/index.php/115>

⁴⁹ <http://www.kcsr.ba/>

⁵⁰ <http://www.kcsr.ba/>

Obukom hranitelja obilježen je Međunarodni dan porodice, 16. 5. 2016. godine. Obuka hranitelja sa područja Kantona Sarajevo održana je u prostorijama Zavoda za obrazovanje i odgoj djece „Mjedenica“. Radionici su prisustvovali hranitelji sa dugogodišnjim iskustvom, kao i potencijalni hranitelji koji se pripremaju za prijem djeteta u porodicu. Tokom dvosatnog druženja obrađene su teme značajne za rad hranitelja, ali i profesionalaca: osjećanja, zašto želimo i rađamo djecu, motivi za hraniteljstvo, sličnosti i razlike između hraniteljstva i roditeljstva i sl.⁵¹

Na sastanku održanom u prostorijama OŠ „Džemaludin Čaušević“, februara 2015. godine, predstavnici mobilnog tima i predstavnici škole razgovarali su o problemima učenika za koje je procijenjeno da se radi o djeci u riziku. Na sastanku je zaključeno, da se zajedničkim aktivnostima mobilnog tima i predstavnika škole u saradnji sa Službom socijalne zaštite općine Novi Grad, poduzmu mjere i aktivnosti na pružanju psiho-socijalne, materijalne i druge podrške porodicama djece, a u cilju stvaranja pretpostavki za njihov normalan razvoj koji između ostalog podrazumijeva i redovno pohađanje nastave⁵².

Februara 2015. godine, na prijedlog mobilnog tima, na sastanku održanom u prostorijama Službe socijalne zaštite općine Novo Sarajevo, izrečeno je Upozorenje roditeljima za koje je utvrđeno da svojim ponašanjem direktno doprinose prosjačenju, besposličarenju i skitnji njihove maloljetne djece. Prilikom izricanja Upozorenja roditelji su potpisali Izjavu kojom su se obavezali da će spriječiti prosjačenje, te da će obezbijediti uslove da njihova djeca nastave redovno pohađati nastavu, kao i da će prihvatiti podršku i pomoć koju pruža Služba i Mobilni tim za otklanjanje uzroka u porodicama koji su doveli do društveno neprihvatljivog ponašanja maloljetne djece⁵³.

Na prijedlog Regionalne mreže Dnevni centara, a u okviru priprema za „Konferenciju o djeci uključenoj u život i rad na ulici“ koja je održana u Sarajevu, u aprilu 2015. godine snimljeni su video kadrovi za dokumentarni film kojim će se učesnicima Konferencije predstaviti između ostalih i terenski rad mobilnog tima, uslovi u kojima žive djeca koja su zatečena u radu na ulicama Kantona Sarajevo, te porodice u riziku praćene i podržavane kroz pružanje odgovarajućih mjera, usluga i ostvarivanje prava u JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ Sarajevo. Prilikom snimanja kadrova izvršena je posjeta porodici u kojoj živi 14-ero maloljetne djece. Prilikom posjete porodici je uručena donacija u odjeću⁵⁴.

Dana 25, 26. i 27. januara 2016. godine, članovi mobilnog tima prisustvovali su radionici organiziranoj u hotelu Bjelašnica, o temi „Jačanje nacionalnog i regionalnog krivičnog odgovora trgovine djecom na zapadnom Balkanu“. Radionica je predstavljala nastavak radionice održane u martu 2015. godine na Jahorini o istoj temi. Na ovoj radionici akcent je stavljen na pitanja „šta činimo kako bismo bolje poznavali potrebe žrtava“. Radionici je prisustvovalo 25 učesnika, predstavnika: policije, pravosuđa, ustanova socijalne zaštite i dr. Osnovni cilj radionice je jačanje saradnje i razmjena informacija među relevantnim institucijama u oblasti zaštite djece žrtava trgovine i djece u riziku od trgovine⁵⁵.

Septembra 2016. godine završena je realizacija Projekta aktivnosti u zajednici pod nazivom „Pomoć najugroženijim porodicama“ u vrijednosti 3.300,00 KM, koji je u cijelosti finansirao Grad Trebinje. Sredstva odobrena za realizaciju ovog projekta utrošena su za nabavku neophodnog namještaja za socijalno ugrožene porodice sa djecom.⁵⁶

Septembra 2016. godine realiziran je „Program podrške socijalno ugroženim porodicama za nabavku školskog pribora i udžbenika za djecu“. Javna ustanova Centar za socijalni rad Trebinje je i ove godine realizovala Program nabavke školskog pribora i udžbenika za djecu iz socijalno ugroženih porodica, a na osnovu Odluke o proširenim pravima u socijalnoj zaštiti Grada Trebinja. Ovim programom obuhvaćeno je 78 porodica, odnosno 152 djece osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta. Sredstva su uplaćena na

⁵¹ <http://www.kcsr.ba/>

⁵² <http://www.kcsr.ba/index.php/mobilni-tim-za-djecu-koja-obavljaju-rad-na-ulici-ks/50-djeca-u-riziku>

⁵³ <http://www.kcsr.ba/index.php/mobilni-tim-za-djecu-koja-obavljaju-rad-na-ulici-ks/49-upozorenje-roditeljima-djece-prosjacenja>

⁵⁴ <http://www.kcsr.ba/index.php/mobilni-tim-za-djecu-koja-obavljaju-rad-na-ulici-ks/66-posjeta-porodici-u-kojoj-zivi-14-ro-djece>

⁵⁵ <http://www.kcsr.ba/index.php/mobilni-tim-za-djecu-koja-obavljaju-rad-na-ulici-ks/96-radionica-mobilnog-tima>

⁵⁶ <http://www.csr-trebinje.com/realizovan-paz-pomoc-najugrozenijim-porodicama/>

tekuće račune roditelja: po 80,00 KM za djecu koja pohađaju osnovnu školu i po 100,00 KM za djecu koja pohađaju srednju školu⁵⁷.

Dana 23. 8. 2016. godine završeni su radovi na renoviranju stana u kojem živi tročlana porodica, od kojih dvije osobe imaju smetnje na mentalnom planu, uslijed čega je porodica dovedena u stanje socijalne potrebe, jer nisu bili u mogućnosti da samostalno funkcionišu i zadovoljavaju osnovne životne potrebe. S obzirom da je porodica živjela u lošim životnim uslovima CSR Trebinje je u okviru svojih nadležnosti pružio podršku ovoj porodici u smještaju dva člana porodice na bolničko liječenje i u stvaranju normalnih uslova stanovanja⁵⁸.

Stručni tim Centra za socijalni rad u Banjoj Luci poduzeo je korake za rješavanje smještaja za porodicu koja se našla u stanju socijalne potrebe i boravila u banjalučkom parku⁵⁹.

Centri za socijalni rad pružaju pomoć porodicama koje se vraćaju u svoja prvobitna mjesta prebivališta. Kako djeca sa statusom povratnika po readmisiji nisu prepoznata u zakonima o socijalnoj zaštiti kao takva, prava na socijalnu zaštitu mogu ostvariti samo po nekoj drugoj osnovi. U procesu reintegracije readmisiranih osoba, nedostatak budžetskih sredstava i opće ekonomsko-socijalno stanje u državi, razlozi su da na lokalnom nivou gotovo i ne postoji sistemska podrška readmisiranim osobama u procesu reintegracije⁶⁰.

Država bi se kroz centre za socijalni rad morala posvetiti mnogo značajnije djeci u pokretu. Djeca u pokretu osjećaju diskriminaciju u odnosu na ostalu djecu, osjećaju se socijalno isključenim i u procesu migracija i unutar usluga koje dobijaju. Djeca nemaju mogućnost da izraze svoje mišljenje koje se odnosi na odluke vezane za migracije, ni svojim roditeljima / starateljima, ni profesionalcima u sistemu usluga. Po njihovom mišljenju, nije dovoljno da imaju krov nad glavom, hranu, odjeću, udžbenike i sl. Njima trebaju druženje sa vršnjacima, igra, sportske i kulturne aktivnosti. Djeca koja koriste usluge nevladinih organizacija (djeca koja rade i / ili žive na ulici i djeca koja uživaju status međunarodne pravne zaštite) imaju donekle bolju procjenu usluga koje im se nude, kroz podršku u učenju, sportske, kulturne i rekreativne aktivnosti i sl. Veliki je problem što u zemlji ne postoje pouzdani i potpuni podaci o svim grupama djece u pokretu.

Primijećen je rast broja djece koja rade i / ili žive na ulici i broja djece povratnika na osnovu sporazuma o readmisiji. Uzroci koji dovode do migracija djece u BiH, bilo da je riječ o spoljnim ili unutrašnjim migracijama su, zavisno od grupe do grupe, ugroženost dječijih života u zemljama pogođenim ratom, siromaštvo, diskriminacija, nebriga i zanemarivanje od strane roditelja, socijalna isključenost, disfunkcionalnost i nasilje u porodici, odgojna zapuštenost. Jedan od zaključaka istraživanja iz prošle godine je da u BiH nedostaju odgovarajući servisi, usluge i programi, zasnovani na pravima i individualnim potrebama djece u pokretu⁶¹.

Centri za socijalni rad predstavljaju vodeće institucije za prevenciju, otkrivanje i rješavanje svih oblika nasilja nad djecom, te tako predstavljaju i ključnu instituciju u suzbijanju trgovine ljudima u BiH, posebno trgovine i eksploatacije djece. Kada je riječ o maloljetnoj žrtvi trgovine ljudima, primarna usluga socijalnog rada ogleda se u postavljanju privremenog staratelja.

Navedeni primjeri govore da se u centrima za socijalni rad provode različite aktivnosti kojima se nastoje unaprijediti postupci za rad službi; da se centri i dalje bore sa nedostatkom ljudskih, materijalnih i finansijskih kapaciteta na lokalnom nivou, kao i nedovoljnom koordinacijom između nadležnih službi, organa i institucija.

⁵⁷ <http://www.csr-trebinje.com/realizovan-program-podrske-socijalno-ugrozenim-porodicama-za-nabavku-skolskog-pribora-i-udzbenika-za-djecu/>

⁵⁸ <http://www.csr-trebinje.com/renoviranje-stana/>

⁵⁹ <http://www.klix.ba/vijesti/bih/centar-za-socijalni-rad-ponudio-rjesenje-za-podicu-fedesin/150825087>

⁶⁰ Uletilović, N. (2014); Unapređenje sistema zaštite djece u pokretu u Bosni i Hercegovini, Banja Luka: Zdravo da ste

⁶¹ Pogledati više u: Uletilović, N. (2014); Unapređenje sistema zaštite djece u pokretu u Bosni i Hercegovini, Banja Luka: Zdravo da ste

Djeca lišena porodičnog okruženja: alternativna briga

Komitet od države članice traži da: (a) omogući i podrži porodično zbrinjavanje djece kad god je to moguće i na taj način osigura da se djeca ne daju na zbrinjavanje van porodice isključivo na osnovu socijalno-ekonomske ugroženosti; (b) temeljito i povremeno pregleda smještaj djece u ustanovama i pri tome da posebnu pažnju obrati na znakove zlostavljanja djece, i, kada je to u najboljem interesu djeteta, omogući kontakt između djeteta i njegove biološke porodice kako bi ohrabrila i podržala ujedinjenje porodice kad god je to moguće; (c) osigura jednak pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju za zbrinutu djecu; (d) poveća broj socijalnih radnika kako bi se osiguralo da se individualne potrebe svakog djeteta mogu efikasnije zadovoljavati i da razvije kriterije za odabir, obuku, podršku i ocjenjivanje radnika koji vode brigu o djeci; (e) uspostavi sveobuhvatan i koherentan nacionalni sistem hraniteljstva i osigura obezbjeđivanje odgovarajućih i pravovremenih sredstava i podrške za hraniteljske porodice kako bi se upotpunili drugi oblici alternativnog zbrinjavanja; (f) omogući ujedinjenje djece sa njihovim biološkim porodicama kad god je to izvedivo, i (g) osigura sve potrebne ljudske, tehničke i finansijske resurse koji su potrebni za poboljšanje položaja djece u alternativnom smještaju.

Stanje

U sistemu zaštite djece u BiH postoji čitav niz nosilaca dužnosti koji često ne sarađuju dovoljno, a upitni su i njihovi kapaciteti i odgovornost. Brojni nivoi vlasti nadležni su za pitanja socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, fiskalne politike, uključujući državni nivo, dva entiteta, Brčko distrikt, deset kantona i 137 općina / opština sa više od 30 nadležnih ministarstava i institucija i sa više od 20 različitih zakona koji regulišu oblast dječije zaštite. Sve to dovodi do različitog položaja i zaštite djece u BiH i često je uzrok kršenja njihovih prava. Dodatno, državni nivo gotovo da nema nikakve nadležnosti ni obaveze za osiguranje usklađenog i održivog sistema socijalne zaštite, tako da se ne može govoriti ni o naznakama harmonizacije sistema socijalne zaštite na nivou BiH⁶².

Razlozi za lišavanjem djece porodičnog okruženja su različiti, a među najčešćim su: smrt roditelja, nestali roditelji, nepoznati roditelji, nepoznato boravište roditelja duže od tri mjeseca te okolnost da roditelji koji su odsutni, spriječeni ili nesposobni redovno se starati o svom djetetu, nisu povjerali njegovo čuvanje i odgoj osobi za koju je organ starateljstva utvrdio da ispunjava uslove za staratelja⁶³.

Praksa u zbrinjavanju djece bez roditeljskog staranja shodno oblicima zaštite / smještaja djeteta, odnosno mjerama brige izvan vlastite porodice ukazuje da se djeca prečesto i olako izdvajaju iz porodice, ali uvijek je prisutan trend institucionalnog zbrinjavanja. Očigledno je da se ne poduzimaju dovoljne mjere za afirmaciju onih oblika zaštite kojima bi se osigurala porodična zaštita djeteta izvan vlastite porodice, koja u najvećoj mjeri odgovara njegovim individualnim potrebama. Tako, smještaj u drugu porodicu, starateljstvo i usvojenje nisu najzastupljeniji oblici zaštite, pa se odabir odgovarajućeg oblika zaštite svodi na smještaj u ustanove za brigu o djeci, čime se direktno krši pravo djeteta na život u porodici⁶⁴.

Okolo 1.525 djece bez roditeljskog staranja smješteno je u institucije za brigu o djeci, ali nezvanične procjene govore o broju između 3.000 i 4.000 djece. Tačan broj nije poznat jer nedostaju statistički podaci i jedinstvena baza podataka. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da veliki broj djece uzrasta do 3 godine boravi u institucijama, što je za psihofizički i emotivni razvoj djece izuzetno nepovoljno. Mali broj djece ide na usvajenje, u prosjeku oko 30-40 djece u toku jedne kalendarske godine. Najveći broj djece bez roditeljskog staranja dolazi iz porodica sa različitim socioekonomskim problemima, ali je znatan broj djece napuštene odmah po rođenju, u većini slučajeva radi se o djeci maloljetnih majki i djeci iz vanbračnih zajednica. Iako se prema relevantnim dokumentima preferiraju porodični oblici zbrinjavanja, u praksi se djeca i dalje smještaju u institucije. Također, ne postoje pouzdani podaci o porodicama pod rizikom i djeci

⁶² Selimovi, J. I Sofović, J. (2010); POLOŽAJ DJECE U BOSNI I HERCEGOVINI: Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i / ili djece kojoj prijete gubitak roditeljskog staranja zasnovana na pravima djece; Sarajevo: SOS Dječija sela Bosna i Hercegovina

⁶³ Pogledati više u: Habul, U. ; Primjena standarda „najbolji interes djeteta“ u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

⁶⁴ Pogledati više u: Habul, U.; Primjena standarda „najbolji interes djeteta“ u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja.

Ombudsmeni zapažaju da u određenom broju predmeta roditelji djece ugrožavaju prava djeteta, a vlasti ne čine mnogo da se ponašanje roditelja adekvatno sankcionira (porodičnopravne sankcije, krivičnopravne, građansko i / ili prekršajno-pravne sankcije). Npr. u slučajevima konfliktnih razvoda, prisiljavanja djece na prosjačenje, postojanja sumnje u fizičko nasilje nad djetetom i slično, zbog čega se nameće pitanje na koji način se neadekvatno ponašanje roditelja odražava na život i razvoj djece, te koje mjere društvo preduzima da bi ih zaštitilo⁶⁵.

Primjena standarda „najbolji interes djeteta“, također, u praksi zamjenske zaštite / alternativne brige djece bez roditeljskog staranja nije u smislu zahtjeva koji proizlaze iz Konvencije o pravima djeteta. Ne poštuje se redosljed opcija za smještaj ove djece, a odabir odgovarajućeg oblika zaštite svodi se na smještaj u odgovarajuće institucije. Ovaj oblik zaštite je najmanje prihvatljiv oblik njihovog zbrinjavanja. Sve je više djece koja se smještaju u institucije zbog socioekonomskih problema / siromaštva u porodici⁶⁶. Entitetski i lokalni organi vlasti morali bi poduzimati napore kako bi osigurali adekvatne resurse za, s jedne strane, osposobljavanje stručnjaka koji će biti odgovorni za primjenu standarda najbolji interes djeteta, i s druge strane, za afirmaciju i stvarnu primjenu vaninstitucionalnih oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. Nažalost, ostvarivanje dječijih prava najčešće je uslovljeno siromaštvom, nezaposlenošću, političkim uređenjem, neobrazovanošću, ali i činjenicom da djeca nisu prioritet. Slijedom ovoga standard „najbolji interes djeteta“ i njegova primjena u kontekstu starateljske zaštite djece bez roditeljskog staranja – nalazi se nisko na listi prioriteta onih koji odlučuju i raspoređuju sredstva u budžetima. Da nije tako, ne bi toliki broj djece bio obuhvaćen institucionalnom zaštitom, već bi se ta sredstava raspoređivala cjelishodnije, odnosno u najboljem interesu djeteta⁶⁷.

Deinstitucionalizacija je jako kompleksan proces, koji zahtijeva cjelokupnu promjenu sistema dječije zaštite, zasnovan na smještaju djece u ustanove. Međutim, sve ovo ne znači da će se „preko noći“ djeca iz domova preseliti u porodice. Iza svega, prije svega, treba stajati država, koja će sistemski nastojati riješiti ovaj problem. Za sada, najveću ulogu u vođenju ovog procesa imaju nevladine organizacije.

Institucionalni smještaj djece bez roditeljskog staranja

Višegodišnja istraživanja pokazuju da je institucionalizacija upravo najlošiji izbor za djecu u ranom periodu, jer se tada najviše razvijaju, a okruženje im ne nudi dovoljno stimulansa, te zbog toga mogu zaostajati u tjelesnom, intelektualnom i emotivnom razvoju u odnosu na svoje vršnjake koji žive u porodicama.

Oko 1.525 djece u BiH smješteno je u 15 ustanova za djecu bez roditeljskog staranja koje su zvanično registrirane kod nadležnih organa (oko 1.395 djece u 13 ustanova u FBiH). Od ovih 15 ustanova, pet ih je sa veoma velikim smještajnim kapacitetom (više od 100 djece), a četiri ustanove imaju smještajni kapacitet za 50-100 djece. Pored ovih, u FBiH registrirane su još dvije ustanove za zbrinjavanje djece koje su religijskog karaktera, a koje uglavnom ne dostavljaju podatke nadležnim ministarstvima o broju i kategorijama djece koju zbrinjavaju⁶⁸.

Broj djece lišene roditeljskog staranja i smještene u institucionalni oblik brige se povećao, a djeca i duže borave u ovim institucijama (deset i više godina). Najčešći razlozi zbog kojih se djeca izdvajaju iz svojih porodica jesu nezaposlenost, siromaštvo, neprilagođeno ponašanje roditelja, te neriješeno stambeno pitanje. To su rezultati analize koju je u 2014. godini provelo Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u saradnji s nevladinom organizacijom „Hope and Homes for Children“. Urađena je sveobuhvatna analiza

⁶⁵ Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2015. godinu, (2016); Banja Luka: Institucija Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

⁶⁶ Pogledati više u: Habul, U. ; Primjena standarda „najbolji interes djeteta“ u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

⁶⁷ Pogledati više u: Habul, U. ; Primjena standarda „najbolji interes djeteta“ u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

⁶⁸ Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH 2006-2016. (2006); Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, http://www.unicef.org/bih/ba/Politika_zastite_djece_bez_rod_st_2006_16web.pdf

situacije djece bez roditeljskog staranja i djece i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH⁶⁹. Većina djece bez roditeljskog staranja u Federaciji BiH živi u pet kantona (Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Unsko-sanskom, Srednjobosanskom i Kantonu Sarajevo). Oko 55% djece bez roditeljskog staranja smješteno je u vladinim institucijama, dok je ostatak smješten u institucijama koje su osnovale nevladine organizacije. U Kantonu Sarajevo u institucijama dječije zaštite smješteno je najviše djece (193), zatim u Zenici, Tuzli, Bihaću i Mostaru.

Dom za djecu bez roditeljskog staranja Tuzla krenuo je u proces deinstitucionalizacije koji vodi NVO „Hope and Homes for Children“ u saradnji sa Centrom za socijalni rad Tuzla. Proces transformacije zahtijeva razvoj novih servisa za različite potrebe djece. Tako je razvijeno prihvatilište za prijem djece koja su zatečena u skitnji i prosjačenju, jer to je jedan od problema koji je veoma prisutan u Tuzli⁷⁰. Mladi koji stiču punoljetstvo i završavaju srednjoškolsko obrazovanje iz doma prelaze u „Kuću na pola puta“, oblik zbrinjavanja koji pomaže mladim pri osamostaljivanju.

U Kantonalnoj javnoj ustanovi „Dom za djecu bez roditeljskog staranja“ obilježena je Dječija nedjelja u Kantonu Sarajevo. Ova manifestacija održava se tradicionalno u cilju promocije dječijih prava, poboljšanja društvene brige za djecu i jačanja odgovornosti svih subjekata koji brinu o djeci i štite njihova prava⁷¹.

„Dom za djecu bez roditeljskog staranja“ Bjelave potpisao je Protokol za realizaciju II faze transformacije Kantonalne javne ustanove, koji će podržati odrastanje djece u porodicama. Predviđeno je da se u drugoj fazi projekta ojača biološka porodica kako ne bi došlo do razdvajanja porodica i djece, unaprijedi i razvije hraniteljstvo u Kantonu Sarajevo, omogući podrška mladima koji napuštaju javnu brigu kroz uspostavljanje „Kuće za mlade“, te ostvare zajedničke aktivnosti na transformaciji „Doma za djecu bez roditeljskog staranja“ u nove usluge koje će podržati odrastanje djece u porodičnom okruženju kroz uspostavljanje servisa za podršku porodicama i djeci dnevnog centra za djecu i malog porodičnog doma. Ovaj protokol će se implementirati od maja 2016. godine do oktobra 2018. godine⁷². Učesnici u realizaciji projekta su Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo, Javna ustanova „Kantonalni centar za socijalni rad“, „Dom za djecu bez roditeljskog staranja“ Bjelave i NVO „Hope and Homes for Children“ u BiH. Za mlade koji napuštaju dom u ukupnom iznosu na razini Federacije BiH planirano je 73.000,00 KM po osobi; za koordinaciju u pružanju usluga socijalne zaštite kroz uspostavljanje unificirane baze prava i usluga. Od toga planirano je 15.000,00 KM, za razvijanje programa pripreme omladine koja napušta sistem javne brige (institucionalni i porodični smještaj) i osiguravanje pomoći za samostalan život 18.000,00 KM, za standardizaciju usluga malih porodičnih domova za smještaj djece 15.000,00 KM i za senzibiliziranje javnosti, predstavnika vlasti i profesionalaca o štetnim posljedicama institucionalnog zbrinjavanja (posebno djece do tri godine života) 25.000,00 KM⁷³.

U Republici Srpskoj je Zakonom o socijalnoj zaštiti i Porodičnim zakonom predviđena mogućnost institucionalnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. Smještaj djece bez roditeljskog staranja i djece ugrožene porodičnim prilikama pruža se u jednom domu za djecu i omladinu bez roditeljskog staranja.

Institucionalnim zbrinjavanjem u RS-u obuhvaćeno je oko 143 djece do 18 godina u dvije ustanove. Najveći broj djece smješten je u Dom za djecu i omladinu bez roditeljskog staranja „Rada Vranješević“ u Banjoj Luci, dok je mali broj djece smješten u druge domove u RS-u, ali i u FBiH, Srbiji i Crnoj Gori. Djeci do tri godine je dozvoljen boravak, ali pod posebnim okolnostima i to na vrlo kratak period. Djeca u Domu „Rada Vranješević“ su smještena u devet odgojnih grupa, a svaka grupa broji od 10 do 12 djece. Mladi koji ulaze u završni ciklus obrazovanja prelaze u tzv. porodicu za osamostaljivanje, putem koje stiču životne vještine neophodne za samostalan život po izlasku iz doma. S djecom s teškoćama u razvoju i onima koji pokazuju neprihvatljive oblike ponašanja radi se u posebnoj odgojnoj grupi. Dom je na raspolaganju centrima za socijalni rad stavio prostorne i kadrovske kapacitete za zbrinjavanje majki sa novorođenom djecom,

⁶⁹ <http://www.zenicablog.com/u-15-ustanova-1-395-djece-bez-roditeljskog-staranja/>

⁷⁰ <http://www.rtvslon.ba/dom-za-djecu-bez-roditeljskog-staranja-tuzla-uskoro-po-eu-standardima/>

⁷¹ <http://vlada.ks.gov.ba/aktuelnosti/novosti/u-domu-za-djecu-bez-roditeljskog-staranja-svecano>

⁷² <http://mrsri.ks.gov.ba/aktuelno/novosti-sa-vlade/potpisan-protokol-o-jacati-biolosku-porodicu-kako-ne-bi-doslo-do>

⁷³ http://fmrsp.gov.ba/s/index.php?option=com_content&task=view&id=49

odnosno majki koje nemaju adekvatne životne i porodične uslove za brigu o djeci najranijeg uzrasta⁷⁴.

Iako je učinjeno više koraka i aktivnosti u cilju deinstitucionalizacije smještaja djece bez roditeljskog staranja u Tuzli i Sarajevu, ipak, na teritoriji cijele BiH ovaj oblik smještaja je i dalje najzastupljeniji, što je suprotstavljeno rezultatima istraživanja koji pokazuju da ovaj oblik smještaja ostavlja najlošije posljedice na rast, razvoj i odgoj djece i preporukama Komiteta.

Usvajanje djece

Komiteta ponavlja svoju prethodnu preporuku (CRC/C/15/Add.260, stav 39) i poziva državu članicu da ubrza potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi se osiguralo da procedure za usvajanje budu u potpunosti u skladu sa članom 21 Konvencije, kao i da razmotri mogućnost pristupanja Haškoj konvenciji o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja. Nadalje, Komitetu državi članici preporučuje da: (a) olakša proces usvajanja tako što će pojednostaviti i racionalizovati postupke za usvajanje, uz istovremeno poštivanje garancija iz Konvencije i da uspostavi jedinstvenu integrisanu bazu podataka centara za socijalnu zaštitu koja će sadržavati informacije o mogućim usvojenicima i usvojiocima u cijeloj državi; (b) razmisli o povećanju gornje dobne granice za usvajanje u Republici Srpskoj, i (c) odgovori na prethodnu preporuku Komiteta (CRC/C/15/Add. 260, stav 39) da ekspeditivno prikupi razvrstane podatke o djeci koja su uključena u domaće i međudržavno usvajanje i da ih uvrsti u naredni Izveštaj koji podnosi Komitetu.

Stanje

U Bosni i Hercegovini nepoznanica je koliko tačno porodica / bračnih parova / osoba želi usvojiti dijete, jer ne postoji jedinstvena baza podataka ni registar potencijalnih usvojitelja niti u jednom dijelu zemlje, a činjenica da se potencijalna usvojiteljska porodica može prijaviti u više centara za socijalni rad u BiH dodatno otežava dolazak do brojčanih podataka. Procedura usvojenja je vrlo komplicirana i često traje godinama, što rezultira i odustajanjem jednog broja parova od usvojenja djeteta⁷⁵.

Prema Porodičnom zakonu FBiH dijete ima pravo da zna da je usvojeno. Usvojitelji su dužni obavijestiti dijete da je on / ona usvojeno najkasnije do sedme godine života, ili odmah nakon usvajanja ako je dijete starije. Usvojilac može biti samo osoba koja je u životnoj dobi od 25 do 45 godina i koja je starija od usvojenika najmanje 18 godina. Ukoliko se radi o usvojiocima stranim državljanima, sastavni dio stručnog mišljenja su i prilozi kojima se dokazuje da dijete nije moglo biti usvojeno u BiH i da je usvojenje od strane stranih državljanina u najboljem interesu djeteta. Početak usvojenja počinje kada se utvrdi da su pridonijeta sva dokumenta popisana zakonom i kada se utvrdi da je dijete spremno za usvojenje, u skladu sa zakonom⁷⁶. Porodični zakon Republike Srpske dopušta usvajanje samo za državljanina Republike Srpske. Izuzetno, usvojitelj može biti i strani državljanin.

Usvojenje djece je poseban oblik porodičnopravne zaštite djece bez roditelja ili bez odgovarajućeg roditeljskog staranja kojim se zasniva roditeljski, odnosno srodnički odnos. Usvojenje se može zasnovati kao nepotpuno i potpuno. Kroz nepotpuno usvojenje se može usvojiti dijete do navršene 18. godine života. Nepotpuno mogu usvojiti bračni partneri zajednički, jedan bračni partner uz pristanak drugog i maćeha ili očuh djeteta koje se usvaja. Također, osobe koje nisu u braku i vanbračni partneri koji žive u vanbračnoj zajednici najmanje pet godina, mogu nepotpuno usvojiti ako za to postoje naročito opravdani razlozi. Zasnivanjem nepotpunog usvojenja nastaju prava i dužnosti između usvojitelja i usvojenika ista kao i između roditelja i djece. Nepotpunim usvojenjem ne prestaju prava i dužnosti usvojenika i roditelja i srodnika. Ovo

⁷⁴ Strategiju unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015–2020. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

⁷⁵ Pogledati više: http://fmrsp.gov.ba/s/index.php?option=com_content&task=view&id=49; <http://lolamagazin.com/2016/07/25/put-usvajanja-djece-u-bih-kako-ispitivati-na-povrsinu-mora-papirologije/>; <http://ba.n1info.com/a107866/Vijesti/Vijesti/Kakva-je-procedura-i-koliko-je-tesko-usvojiti-dijete-u-BiH.html>

⁷⁶ <http://tip.ba/2016/03/19/usvajanje-djeteta-u-bih-po-zakonu-djetetu-do-sedme-godine-morate- reci-da-je-usvojeno/>

usvojenje je moguće raskinuti ukoliko se utvrdi da za to postoje opravdani interesi maloljetnog usvojenika. Potpuno se može usvojiti dijete do navršene desete godine života. Potpuno usvojiti dijete mogu bračni partneri zajednički, te maćeha ili očuh djeteta koje se usvaja. Ukoliko vanbračni partneri žive najmanje pet godina u vanbračnoj zajednici mogu potpuno usvojiti dijete. Usvojiti dijete može osoba kojoj nije oduzeto roditeljsko staranje, kojoj nije ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost, koja nije kažnjavana i nije pod istragom, koja ne boluje od bilo kakvih oboljenja koje se može odraziti na život i zdravlje djeteta i sl. a pod uslovom da pruža dovoljno jemstva da će pravilno ostvarivati roditeljsko staranje. Usvojilac je državljanin Bosne i Hercegovine, to, također, može biti i strani državljanin ukoliko je usvojenje u najboljem interesu djeteta i ako dijete ne može biti usvojeno u Bosni Hercegovini. Za ovakvo usvojenje potrebno je prethodno odobrenje Federalnog ministarstva rada i socijalne politike.

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u Federaciji BiH je u 2015. godini usvojeno 25 djece bez roditeljskog staranja⁷⁷. Trenutno je na evidenciji Centra za socijalni rad Kantona Sarajevo 12 djece koja su podobna za usvajanje. Međutim, kako navode iz Centra, riječ je o djeci sa ozbiljnim zdravstvenim poteškoćama i djeci s teškoćama u razvoju. Nijedna osoba nije podnijela zahtjev za usvajanje nekog od ove djece. Kako navode, važno je napomenuti da svi žele zdravo dijete. Tek u rijetkim primjerima usvojitelji žele dijete sa zdravstvenim teškoćama⁷⁸.

Prema podacima navedenim u Strategiji, u Republici Srpskoj se na godišnjem nivou realizira u prosjeku 20 domaćih i tri usvojenja sa međunarodnim elementom. Brojne su prepreke prepoznate u realizaciji ovog oblika zbrinjavanja djece lišene roditeljskog staranja. Neke od njih su: niska dobna granica za potpuno usvojenje djeteta, nemogućnost usvojenja djeteta od strane vanbračnih partnera, nepostojanje jedinstvene baze podataka na nivou RS-a o potencijalnim usvojiteljima i djeci koja ispunjavaju uslove za usvojenje, nepostojanje jasnih kriterija za utvrđivanje podobnosti potencijalnih usvojitelja, nepostojanje multidisciplinarnih specijaliziranih timova za rad s djecom bez roditeljskog staranja, kao i nepostojanje mehanizama praćenja djeteta nakon zasnovanog usvojenja⁷⁹. Kako bi se uklonile ili ublažile navedene prepreke, Strategijom je planirano da se izvrši temeljita reforma normativne osnove usvojenja u cilju veće efikasnosti i fleksibilnosti, vodi jedinstvena evidencija potencijalnih usvojitelja i djece koja ispunjavaju uslove za usvojenje, obuka stručnih radnika organa starateljstva iz ove oblasti, pružanje adekvatne podrške potencijalnim usvojiteljima, omogućiti da se dijete informira o svom biološkom porijeklu⁸⁰.

U Republici Srpskoj je tokom 2014. godine usvojeno troje djece. Razlog manjeg broja usvojene djece, pored komplikovane procedure, leži i u činjenici da ima malo djece čiji su se roditelji odrekli roditeljskog prava⁸¹.

Iz Centra za socijalni rad u Banjoj Luci ističu da je prosječan broj godišnjih zahtjeva za usvajanje 100. U tekućoj godini je 104 djeteta bez adekvatnog roditeljskog staranja, od kojih je 17 podobno za usvajanje (djeca čiji su roditelji umrli, čiji su roditelji dali saglasnost za usvajanje ili im je oduzeto roditeljsko pravo). Riječ je o djeci sa teškoćama u razvoju i djeci starijeg uzrasta, koja su zbrinuta u srodničkim porodicama, a za koju potencijalni usvojitelji nisu zainteresovani⁸². Podaci o broju usvojene djece pokazuju odnos između broja zahtjeva i broja ostvarenih usvajanja u Banjoj Luci. U 2014. godini realizirano je tek jedno nepotpuno usvojenje, a u 2015. godini pet usvojenja, od toga su tri nepotpuna i dva potpuna usvojenja⁸³.

77 Socijalna zaštita / skrb u Federaciji BiH za 2015. godinu, Sarajevo, 2016. god.

78 <http://lolamagazin.com/2016/07/25/put-usvajanja-djece-u-bih-kako-isplivati-na-povrsinu-mora-papirologije/>

79 Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015–2020. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

80 Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015–2020. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

81 <http://www.klix.ba/vijesti/bih/usvajanje-djece-u-bih-rijetki-malisani-dobiju-novu-porodicu/150921048>

82 <http://lolamagazin.com/2016/07/25/put-usvajanja-djece-u-bih-kako-isplivati-na-povrsinu-mora-papirologije/>

83 <http://lolamagazin.com/2016/07/25/put-usvajanja-djece-u-bih-kako-isplivati-na-povrsinu-mora-papirologije/>

Socijalni radnici nakon čina usvajanja nemaju obavezu da i dalje prate i provjeravaju dužnosti i obaveze roditelja, osim da provjere da li su do sedme godine starosti rekli djetetu da je usvojeno, što je zakonska obaveza⁸⁴.

I pored preporuke Komiteta za prava djeteta, Haška konvencija o zaštiti djece i saradnji u oblasti međunarodnog usvajanja nije usvojena u BiH. Proces usvajanja nije olakšan niti su vršene zakonske izmjene u tom pravcu iako su donesenim strategijama ti ciljevi zacrtani. Gornja dobna granica za usvajanje u RS-u nije povećana. Još uvijek nije uspostavljen registar potencijalnih usvojitelja niti registar djece pogodne za usvajanje.

Smeštaj djece bez roditeljskog staranja u drugu porodicu - Starateljstvo kao oblik zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja je prisutan u zakonskim dokumentima u BiH. Centru za socijalni rad povjereni su poslovi organa starateljstva, a poslove vrši putem imenovanog staratelja ili neposredno putem stručne osobe. Primjena standarda „najbolji interes djeteta“ u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja očigledna je iz odredaba Porodičnog zakona kao i zakonodavstva u oblasti socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini⁸⁵. Pored navedenog, važno je naglasiti da je porodičnim zakonom istaknuto pravo djeteta na mišljenje, odnosno pravo da bude konsultirano u vezi s odlukama koje se tiču djeteta i njegove zaštite. Što se tiče prakse, primjena ovog standarda je vrlo upitna jer djeca sve više stiču status djece bez roditeljskog staranja za života roditelja, a ostvarivanje dječjih prava najčešće bude uslovljeno siromaštvom i političkom odnosno administrativnom strukturom države. Indikativno je da su najbrojnija djeca bez roditeljskog staranja kojima su roditelji živi (djeca napuštena od roditelja; djeca roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost; djeca roditelja kojima je oduzeto pravo na vršenje roditeljskog staranja) što upućuje na činjenicu da se nedovoljno primjenjuju preventivne mjere zaštite ličnih prava djeteta koje su predviđene odredbama porodičnog zakonodavstva kako djeca ne bi stekla status djece bez roditeljskog staranja⁸⁶. Praksa pokazuje, također, da starateljstvo kao temeljni / primarni oblik zaštite svakog djeteta bez roditeljskog staranja, nije uvijek zastupljeno. Ovakvo postupanje organa starateljstva nije u najboljem interesu djeteta. Porodičnim zakonom su vrlo precizno određeni razlozi za stavljanje pod starateljstvo i sasvim je jasno da će se pod starateljstvo staviti djeca koja nemaju roditelje, ali i djeca čiji su roditelji živi, a iz određenih razloga ne ostvaruju roditeljsko staranje. Nedostajuća zaštita, umjesto da bude nadomještena putem starateljstva kao najvažnijeg i prvog oblika zaštite o djeci bez roditeljskog staranja, u praksi se najčešće nadomješta smještajem djeteta u ustanove. Propuštajući staviti dijete pod starateljstvo onda kada je evidentno da roditelji ne ostvaruju roditeljsko staranje jer su dijete napustili, odsutni su ili spriječeni, a nisu samoinicijativno riješili pitanje brige o svojoj djeci u skladu sa zakonom, organ starateljstva, zapravo, propušta osigurati oblik zaštite koji je neizostavan i „provjereno“ u najboljem interesu djeteta. Ovakvi propusti u praksi zaštite djece bez roditeljskog staranja imaju za posljedicu da dijete nema imenovanog staratelja jer nije stavljeno pod starateljstvo, a ima roditelje koji se de facto ne staraju o djetetu. Ostvarivanje prava djeteta bez roditeljskog staranja u kontekstu smještaja djeteta u drugu porodicu, u praksi je uslovljeno političkom, odnosno administrativnom strukturom države. Budući da nema jedinstvenog sistema socijalne zaštite i jedinstvenog zakonodavstva na nivou Bosne i Hercegovine niti na nivou entiteta FBiH, evidentna je diskriminacija ove djece⁸⁷. Tako u pojedinim kantonima ovaj oblik zaštite se minimalno koristi iz finansijskih razloga. Starateljstvo nad maloljetnim osobama u FBiH obezbjeđeno je u 975 slučajeva; Broj djece nad čijom je imovinom obezbjeđeno upravljanje je 319, a za 30 djece sa teškoćama u razvoju obezbjeđeno je starateljstvo. Što se tiče usvojenja kao najboljeg oblika zaštite djece bez roditeljskog staranja, najmanje djece bude usvojeno jer roditelji ne daju pristanak na usvojenje djece, a u praksi organa starateljstva nema primjera usvojenja bez pristanka roditelja djeteta, koje normira porodično zakonodavstvo u FBiH.

U Republici Srpskoj, u skladu sa zakonskim propisima, sva djeca bez roditeljskog staranja moraju biti pod

⁸⁴ <http://tip.ba/2016/03/19/usvajanje-djeteta-u-bih-po-zakonu-djetetu-do-sedme-godine-morate- reci-da-je-usvojeno/>

⁸⁵ Pogledati više u: Habul, U. ; Primjena standarda „najbolji interes djeteta“ u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

⁸⁶ Pogledati više u: Habul, U.; Primjena standarda „najbolji interes djeteta“ u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

⁸⁷ Pogledati više u: Habul, U. ; Primjena standarda „najbolji interes djeteta“ u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

starateljstvom. Iskustva centara za socijalni rad pokazuju da se bliži srodnici, najčešće, postavljaju za staratelje. Ne postoji jedinstvena baza podataka na nivou Republike Srpske o broju djece pod starateljstvom, niti postoji jedinstven obrazac koji se primjenjuje na nivou cijele RS. Također, neophodno je stručno usavršavanje profesionalaca iz ove oblasti. Prema Strategiji, aktivnosti će biti usmjerene prema: unapređenju mehanizama praćenja starateljstva, evidentiranju starateljstva po jedinstvenoj metodologiji, razvijanju mehanizama preventivne zaštite djece od moguće zloupotrebe starateljstva od strane staratelja, pojačati odgovornosti institucija koje se bave zaštitom djece bez roditeljskog staranja, itd.⁸⁸

Hraniteljstvo

Pored smještaja u dječiji dom, usvajanja i starateljstva, hraniteljstvo predstavlja jedan vid zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. Djeca bez roditeljskog staranja, bilo da nemaju roditelje ili roditelji nisu u mogućnosti adekvatno se brinuti za njih *povjeravaju se na smještaj, čuvanje i odgajanje drugoj – hraniteljskoj porodici*. Djeca u hraniteljskim porodicama ostaju privremeno od nekoliko mjeseci do nekoliko godina, ovisno od potrebe djeteta. Da bi jedna porodica postala hraniteljska porodica potrebno je da ispunjava određene uslove. Treba imati sređen porodični život, osigurane materijalne i stambene uslove, te biti zdravstveno sposobna. Osobe / porodice koje su zainteresirane za hraniteljstvo, trebaju proći određene postupke, koje provodi centar za socijalni rad. Prvenstveno, porodica koja želi postati hraniteljska, treba se prijaviti centru za socijalni rad u svojoj općini. Prijava se sastoji u ispunjavanju formulara u kojem se navode opći podaci i podaci o članovima porodice. Nakon prijave, socijalni radnik upoznaje porodicu, radi procjene adekvatnosti porodice za postanak hraniteljske, te daju potrebne informacije o hraniteljstvu, kako bi i zainteresirana porodica prosudila da li je spremna postati hraniteljskom. Procjena porodice obuhvata provjeru međusobnih odnosa članova porodice, kroz individualne i grupne razgovore sa članovima porodice, kućne posjete i prikupljanje i kompletiranje potrebne dokumentacije. Za procjenu adekvatnosti porodice socijalni radnik se vodi zakonski određenim uslovima, ličnim kvalitetama, sposobnostima i osobinama moguće hraniteljske porodice⁸⁹.

U srodničkim i nesrodničkim hraniteljskim porodicama u BiH smješteno je 720 djece bez roditeljskog staranja. Puno više djece smješteno je u domove nego u hraniteljske porodice, što nije u skladu s međunarodnim standardima i dokumentima, koje je BiH potpisala i ratificirala.

Novi Zakon o hraniteljstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine⁹⁰ uređuje načela hraniteljstva, pojam i vrste hraniteljstva, uslove za obavljanje hraniteljstva, hraniteljsku naknadu, broj djece, hraniteljski ugovor, odgovornost i prava hranitelja i centara za socijalni rad, itd. Ovim zakonom predviđene su i novčane kaznene mjere za hranitelja (od 1.000,00 do 4.000,00 KM) ukoliko prekrši ovaj zakon, a odgovorna osoba u CZSR novčanom kaznom u iznosu od 500,00 do 1.500,00 KM. Prema zakonu, hraniteljstvo može biti: tradicionalno hraniteljstvo, specijalizovano hraniteljstvo, hitno hraniteljstvo i povremeno hraniteljstvo. Hraniteljstvo prema statusu može biti: nesrodničko i srodničko⁹¹.

Krajem 2015. godine na području Tuzle bilo je aktivno 40 hraniteljskih porodica u koje je bilo smješteno 50 djece⁹². Novac koji je predviđen za naknadu hraniteljskim porodicama za brigu o djeci bez roditeljskog staranja isplaćuje se iz budžeta Tuzlanskog kantona. Jedna porodica po djetetu dobija 450,00 KM i to bi trebalo pokriti sve potrebe djeteta u toku jednog mjeseca, od hrane i odjeće do školskih potreba. Prema procjenama osoba koje su u JU Centar za socijalni rad Tuzla zadužene za projekt hraniteljstva, ovaj novac je nedostatan da bi se pokrile sve potrebe djeteta u hraniteljskoj porodici. Ono što posebno otežava samo hraniteljstvo je upravo kašnjenje naknada, zbog čega se rijetki odlučuju i da prekinu hraniteljstvo.

⁸⁸ Strategiju unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015–2020. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

⁸⁹ <http://www.svizajedno.org/ba/aktuelno/128-hraniteljstvo>

⁹⁰ Dom naroda Parlamenta Federacije BiH je na sjednici, održanoj 15. veljače/februara 2016. godine, donio Zaključak kojim se prihvata Nacrt zakona o hraniteljstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine i isti je upućen u proceduru usvajanja

⁹¹ Zakon o hraniteljstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine, (2015); Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, http://www.parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/parlament/propisi/El_materijali_2015/Zakon%20o%20hraniteljstvu_bos.pdf

⁹² http://www.csrtuzla.ba/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=12&Itemid=64

Novac koji je godišnje potreban za naknade trenutnog broja djece u hraniteljskim porodicama je oko četvrt miliona maraka. Načelno opredjeljenje Vlade TK-a jeste upravo neinstitucionalno smještanje djece, odnosno smještanje u hraniteljske porodice, ali to opredjeljenje nije praćeno i konkretnim koracima, što se ogleda u višemjesečnim kašnjenjima naknada⁹³.

Federacija Bosne i Hercegovine napravila je iskorak u oblasti dječije zaštite sa nacrtom Zakona o hraniteljstvu čiji je cilj da u konačnici omogući većem broju djece da odrastaju u porodicama koje će im obezbijediti pravilan rast i razvoj, umjesto u velikim institucijama, te da u dugoročnom periodu smanje izdvajanja za smještaj djece, jer je zbrinjavanje djece kroz sistem hraniteljstva ekonomičniji od zbrinjavanja kroz institucije. Već dugi niz godina Evropska komisija kroz Izveštaj o napretku BiH naglašava da broj djece koja se smještaju u 15 institucija u BiH se ne smanjuje, te da je koncept hraniteljstva kao povoljnijeg oblika zbrinjavanja djece gotovo nepostojeći.

Početak 2016. godine u FBiH je bilo smješteno 420 djece u drugu porodicu, iako tačni podaci ne postoje, budući da postoje srodničke porodice koje su preuzele brigu o djetetu, a taj podatak nigdje nije evidentiran (npr. na selima). Djeca su smještena, uglavnom, u srodničke porodice, iako ima nekoliko slučajeva gdje su skrbništvo nad djecom uzele porodice koje sa djecom nisu u srodničkoj vezi⁹⁴. Naknada se u Federaciji isplaćuje iz kantonalnih budžeta te se razlikuje ovisno o platežnoj moći kantona, što dovodi do direktne diskriminacije djece iz finansijski slabijih kantona⁹⁵.

U Republici Srpskoj, Zakonom o socijalnoj zaštiti⁹⁶, hraniteljstvo je definirano kao jedan oblik zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. U Republici Srpskoj ima 286 hraniteljskih porodica sa oko 300 djece bez roditeljskog staranja - od beba do punoljetnika, a trenutno je 500 djece bez adekvatnog roditeljskog staranja⁹⁷, rekla je pomoćnik ministra za socijalnu, porodičnu i dječiju zaštitu RS-a. Najčešće, zbrinjavanje djece se ostvarivalo smještajem djece u srodničke porodice koje nisu imale status hraniteljskih porodica i po pravilu nisu dobivale nikakvu naknadu za to, bile su rijetko pod nadzorom nadležnih centara za socijalni rad i tretirane su kao dio brige proširene porodične zajednice o svojim maloljetnim članovima. Smještaj djece u hraniteljske porodice u posljednje vrijeme poživljava svoj uspon. Posebno se pomaci u ovoj oblasti vide nakon donošenja *Pravilnika o hraniteljstvu*⁹⁸. Stručnjaci iz centara za socijalni rad su prošli obuku za prepoznavanje potencijalnih hranitelja i rad sa hraniteljskim porodicama. Radilo se i na osposobljavanju sadašnjih i potencijalnih hranitelja. Manjkavost je nepostojanje permanentnih aktivnosti centara za socijalni rad u smjeru provođenja saradnje i nadzora nad radom hraniteljskih porodica. Dakle, hraniteljstvo u RS-u je u stanju intenzivnog razvoja, ali je neophodno osigurati uslove za postizanje većeg kvaliteta u radu centara za socijalni rad u ovom području, ali i hraniteljskih porodica⁹⁹.

Pored svih prednosti smještaja djeteta u hraniteljsku porodicu, neophodno je razviti sistem praćenja života u ovoj zajednici i veće uključivanje centara za socijalni rad. Primjeri pokazuju da odabrane porodice nekada budu loše rješenje za dijete, jer su neka od njih bila zanemarena, zlostavljana, silovana i slično¹⁰⁰.

Imajući u vidu naprijed navedeno, možemo reći da zahvaljujući angažmanu nadležnih ministarstava i nevladinih organizacija, starateljstvo / hraniteljstvo ima trend razvoja i sve većeg obuhvata djece bez roditeljskog staranja ovim vidovima zbrinjavanja.

⁹³ http://www.csrtuzla.ba/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=12&Itemid=64

⁹⁴ <http://www.nap.ba/new/vijest.php?id=21273>

⁹⁵ <http://www.esrebrenica.ba/mladi-info/kampanja-za-ustvajanje-zakona-o-hraniteljstvu.html>

⁹⁶ Zakon o socijalnoj zaštiti, „Službeni glasnik RS“, broj 37/12 i 90/16.

⁹⁷ Branka Sladojević, pomoćnik ministra za socijalnu, porodičnu i dječiju zaštitu Republike Srpske

⁹⁸ Pravilnik o hraniteljstvu, „Službeni glasnik RS“, broj 27/14.

⁹⁹ Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015–2020. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

¹⁰⁰ <http://www.esrebrenica.ba/mladi-info/kampanja-za-ustvajanje-zakona-o-hraniteljstvu.html>

Djeca s teškoćama u razvoju

Komiteta državu članicu poziva da uspostavi jasnu pravnu definiciju invaliditeta i osigura usklađenost zakonodavstva, politika i praksi u svim svojim dijelovima sa, između ostalog, članovima 23 i 27 Konvencije, posebno za kognitivne i mentalne teškoće, sa ciljem efikasnijeg rješavanja potreba djece s invaliditetom na nediskriminirajući način. Nadalje, Komitet državi članici preporučuje da: (a) osigura da djeca s invaliditetom imaju pravo na obrazovanje, te da u najvećoj mogućoj mjeri osigura njihovo uključivanje u redovni obrazovni sistem, uključujući i izradu akcionog plana za obrazovanje osoba s invaliditetom kako bi se konkretno identifikovali trenutni nedostaci u resursima, te da uspostavi jasne ciljeve sa konkretnim rokovima za implemetaciju mjera za rješavanje obrazovnih potreba djece s invaliditetom; (b) jača mjere podrške za roditelje, da se brinu za svoju djecu koja se suočavaju sa invaliditetom i kada je potrebno da budu smještena u ustanovu za zbrinjavanje, da osigura da se to učini potpuno uzimajući u obzir princip najboljeg interesa djeteta i da se to učini u ustanove za zbrinjavanje koje imaju odgovarajuće ljudske, tehničke i finansijske resurse za pružanje usluga i podrške potrebne za djecu s invaliditetom kao i njihovim porodicama; (c) osigura da zakonske odredbe o građevinarstvu i njihova primjena riješe prepreke u okolini koje ometaju potpuno i efikasno učešće djece s invaliditetom u društvu na ravnopravnoj osnovi; i (d) riješi razlike između zaštite koja se pruža ratnim vojnim i civilnim invalidima i djeci s invaliditetom do koga je došlo uslijed nesreće, bolesti ili koji postoji od rođenja, kako bi se osigurala jednaka zaštita i podrška ovim posljednjim.

Stanje

Djeca s teškoćama u razvoju i dalje u visokom postotku ne ostvaruju svoje pravo na institucionalni odgoj i obrazovanje. Budući da u BiH još uvijek ne postoji jedinstvena baza podataka o djeci s teškoćama u razvoju, teško je zaključiti koji postotak djece ostvaruje, odnosno ne ostvaruje pravo na obrazovanje. Postoje baze o djeci u institucijama. Baze podataka o djeci koja su obuhvaćena inkluzivnim sistemom obrazovanja još uvijek nisu formirane, a podaci o djeci koja nisu obuhvaćena obrazovanjem, također, ne postoje.

U oba entiteta, strategije za izjednačavanje mogućnosti i unapređenje položaja osoba s invaliditetom istekle su 2015. godine i u najvećoj mjeri nisu implementirane¹⁰¹. Nepristupačnost fizičkog okruženja, zajedno sa neadekvatnim ili nedostajućim ortopedskim i drugim pomagalicama, nepostojanje javnog prevoza za osobe s invaliditetom, te nedostatak informacija prilagođenih osobama koje su slijepe, gluhe ili s intelektualnim teškoćama doprinose isključivanju iz svih društvenih aktivnosti, pa tako i iz obrazovanja. U oblasti obrazovanja zakoni na višem nivou postoje, ali potrebni podzakonski akti i obavezni pravilnici i uputstva, uglavnom, nisu izrađeni, niti su u budžetima alocirana sredstva potrebna za realizaciju zakonskih odredbi. Zakonski garantovano pravo na inkluzivno obrazovanje djeci i mladima sa teškoćama u razvoju uskraćeno je u praksi, jer sredstva za pružanje takvih usluga ili za osiguranje fizičke pristupačnosti objekata nisu alocirana.

U Federaciji BiH sredstva namijenjena specijalnim školama redovno se izdvajaju, što rezultira nastavljanjem nepotrebne segregacije djece koja bi imala koristi od inkluzivnog odgoja i obrazovanja¹⁰². Inkluzija polako ulazi u obrazovni sistem, ali sa puno teškoća radi nepripremljenosti škola adekvatnim kadrom individualiziranim programima, sa malo asistenata u nastavi i nedovoljnom finansijskom potporom. Više o inkluziji prezentirano je u odjeljku obrazovanja. Isto tako, država ne obezbjeđuje redovnu niti zadovoljavajuću finansijsku podršku za efikasan rad udruženja osoba s invaliditetom, te angažman osoba s invaliditetom, uglavnom, ovisi o programima obuke drugih nevladinih organizacija, njihovih ličnih i kapaciteta njihovih organizacija¹⁰³.

Razlika u pristupu obrazovanju i drugim oblastima života za djecu sa teškoćama u razvoju ovisi o mjestu prebivališta. Tako, nije isto živjeti u Sarajevu, Banjoj Luci, Bileći ili Cazinu ili u urbanoj i ruralnoj sredini.

¹⁰¹ Alternativni izvještaj za BiH 2016: Osobe sa invaliditetom i dalje na marginama, <http://eu-monitoring.ba/alternativni-izvjestaj-za-bih-2016-osobe-sa-invaliditetom-i-dalje-na-marginama/>

¹⁰² Alternativni izvještaj za BiH 2016: Osobe sa invaliditetom i dalje na marginama, <http://eu-monitoring.ba/alternativni-izvjestaj-za-bih-2016-osobe-sa-invaliditetom-i-dalje-na-marginama/>

¹⁰³ <http://eu-monitoring.ba/alternativni-izvjestaj-za-bih-2016-osobe-sa-invaliditetom-i-dalje-na-marginama/>

Generalno, djeca s teškoćama u razvoju su marginalizirana i diskriminirana po različitim osnovama, tako i po ostvarivanju prava na obrazovanje. Često su oslonjena na svoje roditelje, a javne ustanove malo pružaju u realizaciji njihovih prava. Za prava koja su im zakonom zagarantovana roditelji se moraju svakodnevno boriti. Udruženja osoba s invaliditetom pružaju više nego općine, entiteti i država. U dobojski Centar za djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju dolazi oko 200 osoba od dvije do 38 godina. Taj centar jedan je od rijetkih u BiH koji se u potpunosti finansira iz budžeta. On je rezultat zalaganja roditelja iz Udruženja za djecu sa posebnim potrebama posljednjih 15 godina.

Predstavnica Institucije ombudsmena ističe da djeci u BiH danas nije nimalo lako, da im „nikada nije bilo teže” i da gotovo i nema napretka u brizi o njima. Od Specijalnog izvještaja o stanju prava djece s posebnim potrebama / smetnjama u psihofizičkom razvoju, kojeg su uz pomoć donatora napravili ombudsmeni, promjena gotovo da nije bilo. Tokom 2015. godine Institucija ombudsmena je primila 148 žalbi zbog kršenja prava djece što je povećanje veće od 3,5% u odnosu na prethodnu godinu. Razlika između zakona i prakse i dalje je ogromna. Zakoni su usklađeni sa Konvencijom o pravima djeteta, ali se ne poštuju dovoljno¹⁰⁴. Osobe s invaliditetom se i dalje različito zakonski tretiraju s obzirom na uzrok invalidnosti.

Kada je riječ o usvajanju djece s teškoćama u razvoju ili one koja imaju teže zdravstvene teškoće, usvojitelji se, uglavnom, ne odlučuju za njihovo usvojenje. Potencijalni usvojitelji u svojim zahtjevima napišu da žele usvojiti zdravo dijete. U domovima za nezbrinutu djecu postoji osmero djece s teškoćama u razvoju koja su podobna za usvajanje, međutim, ne postoje zainteresirani usvojitelji koji bi ih usvojili¹⁰⁵. Pored djece s teškoćama u razvoju, djece s zdravstvenim stanjima i djeca pripadnici romske nacionalnosti u manjem broju budu subjekt procesa usvojenja¹⁰⁶.

Tjelesno kažnjavanje djece

U Bosni i Hercegovini se tjelesno kažnjavanje još uvijek koristi kao metoda odgoja djece. Istraživanje je pokazalo kako je tjelesno kažnjavanje djece metoda odgoja koju odobrava od 30 do 70% roditelja¹⁰⁷. Činjenica je da u BiH ne postoji zakon koji zabranjuje tjelesno kažnjavanje djece u porodici i tek je od ove godine pokrenuta inicijativa za donošenje jednog zakona kroz akcijski plan koji bi trebao u potpunosti zaživjeti do 2018. godine¹⁰⁸. No, zakon je krajnja mjera, a ono na čemu se mora raditi je podizanje svijest javnosti o drugim metodama discipliniranja. Inicijativu za donošenje ovog zakona trebalo bi do kraja ove godine podnijeti Vijeće za djecu BiH. Ovu inicijativu je u RS-u već podnio Ombudsmen za djecu¹⁰⁹. Iako tjelesno kažnjavanje nije prisutno u obimu kao prije 20-30 godina, istraživanje UNICEF-a pokazuje da najmanje 55% roditelja u BiH tjelesno kažnjava svoju djecu¹¹⁰, na što bi centri za socijalni rad u općinama morali obratiti pažnju i adekvatno intervenirati u cilju zaštite djeteta. Još jedno istraživanje je pokazalo da je 17% djece ispod 3 godine bilo tjelesno kažnjavano, 28% djece od četiri do 7 godina, 22% djece od 12 do 15 godina, dok nakon toga dolazi do opadanja nasilja nad djecom od strane roditelja¹¹¹. Statistike centara za socijalni rad ukazuju na veliki broj djece koju roditelji zanemaruju ili zlostavljaju.

Informacija o stanju i pojavama vršnjačkog nasilja i nasilja među djecom u BiH, nastala je na osnovu preporuke Vijeća za djecu BiH, da se ispita pojavnost vršnjačkog nasilja u školama u BiH. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u februaru 2016. godine uputilo je upitnike nadležnim institucijama u BiH. Odgovore su dobili od entitetskih i kantonalnih ministarstava obrazovanja, te Odjela za obrazovanje Brčko distrikta BiH. Dobiveni podaci poslužili su za izradu Informacije.¹¹² Iz Informacije vidljivo je da se na nivou

¹⁰⁴ <http://www.6yka.com/novost/113710/roditelji-se-moraju-odreci-svega-jer-se-drzava-odrekla-djece-sa-poteskocama>

¹⁰⁵ <http://www.faktor.ba/vijest/usvajanje-djeteta-mukotrpnna-prica-s-najsretnijim-zavrsetkom-183892>

¹⁰⁶ <http://ba.n1info.com/a107866/Vijesti/Vijesti/Kakva-je-procedura-i-koliko-je-tesko-usvojiti-dijete-u-BiH.html>

¹⁰⁷ <http://www.vecernji.ba/fizicko-kaznjavanje-djece-odobrava-od-30-do-70-posto-roditelja-1075651>

¹⁰⁸ <http://www.vecernji.ba/fizicko-kaznjavanje-djece-odobrava-od-30-do-70-posto-roditelja-1075651>

¹⁰⁹ <https://www.cazin.net/clanci/vijest/fizicko-kaznjavanje-djece-u-bih-ce-biti-zabranjeno>; <http://www.infobrcko.com/vijesti/item/1936-fizicko-kaznjavanje-djece-uskoro-zakonom-kaznjivo.html>

¹¹⁰ <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/zakon-ce-zabraniti-sipke-55-roditelja-u-bih-tuce-djecu/156321/ispis>

¹¹¹ <http://vlada.ks.gov.ba/aktuelnosti/novosti/javna-tribina-o-problematiki-nasilja-nad-djecom>

¹¹² Izveštaj o nasilju u BiH – Informacija o stanju i pojavama vršnjačkog nasilja i nasilja među djecom u BiH s prijedlogom mjera,

ministarstava i školskih institucija poduzimaju različite aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja. Ukupno na nivou BiH zabilježeno je 19 slučajeva vršnjačkog nasilja. Za pretpostaviti je da su prijavljeni samo teži slučajevi, a da postoji znatan broj slučajeva nasilja među djecom i nad djecom koje nisu pratile teže odgojno-obrazovne mjere.

Tako, zbog cjelokupne situacije u BiH prethodnih godina, Udruženje roditelja maloljetne djece u BiH zatražilo je od nadležnih tužilaštava i sudova da u svakom postupku utvrđivanja odgovornosti počinitelja zlostavljanja ili ubistava djece od strane najužih članova njihove porodice obavezno utvrde odgovornost i procesuiraju državne službenike i namještenike koji su znali ili su morali znati, za dugotrajno zapostavljanje i zlostavljanje djece¹¹³.

Nekoliko primjera tjelesnog kažnjavanja, nasilja i zlostavljanja djece od strane roditelja pokazuju koliko je neophodno da se Bosna i Hercegovina ozbiljno pozabavi ovim pitanjima: četverogodišnji dječak iz Hadžića koji je umro uslijed posljedica tjelesnog zlostavljanja u kući¹¹⁴, udavljena i bačena beba u kontejner u Vilsonovom šetalištu, dvogodišnji dječak iz Kaknja kojeg je usmrtio očuh, četverogodišnji dječak koji je umro uslijed teških povreda glave¹¹⁵. U BiH ne postoji evidencija nasilnika što je država dužna imati prema Evropskoj konvenciji protiv nasilja nad djecom, koje smo potpisnici. BiH nema zakon o zabrani fizičkog kažnjavanja djece kojim bi se sankcionisalo nasilje u porodici. Također, možemo reći da ne postoji dovoljno institucija u državi koje pomažu porodici. Centri za socijalni rad su preopterećeni i stručni uposlenici nemaju dovoljno vremena za adekvatnu podršku porodici, porodična savjetovališta su rijetka u gradovima, a o manjim sredinama da ne govorimo.

Pravo na zaštitu od seksualnog iskorištavanja

Bosna i Hercegovina krajem 2012. godine ratificirala je Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, ali još uvijek nije uskladila svoje krivično zakonodavstvo s ovom Konvencijom. Izvjesni pomaci napravljeni su u Republici Srpskoj usvajanjem izmjena i dopuna Krivičnog zakona RS kojim je zastara za krivično djelo, učinjeno na štetu djeteta, računa od punoljetstva djeteta, uvodi mjere sigurnosti koje se mogu izreći učiniocu koji je učinio krivično djelo sa elementima nasilja, prije svega obavezan psihosocijalni tretman, kao i zabranu obavljanja poziva, dužnosti ili djelatnosti, ali samo za učinioca koji je zloupotrijebio svoj poziv. Zakonom nije prihvaćen prijedlog Ombudsmena za djecu Republike Srpske, koji se odnosio na zabranu rada počiniocima seksualnih delikata nad djecom koja nije vezana za zloupotrebu položaja, zabranu približavanja objektima i prostorima na kojima borave djeca, te povećanjem dobne granice za dobrovoljni pristanak na spolni odnos, sa 14 na 16 godina. U Federaciji Bosne i Hercegovine i pored predloženih inicijativa NVO-a nije ništa učinjeno na unapređenju i harmonizaciji krivičnog zakonodavstva o pitanju zaštite djece koja su žrtve krivičnih djela protiv spolne slobode i morala. Vijeće za djecu BiH je polovinom 2016. godine uputilo Inicijativu nadležnim ministarstvima pravde za usklađivanjem krivičnog zakonodavstva sa Lanzarote konvencijom koja uključuje: pooštavanje kaznene politike te ukidanje amnestije i pomilovanja za počiniocima ovih djela, ukidanje roka zastarijevanja za krivično gonjenje za ova djela, uvođenje novih sigurnosnih mjera kao i krivičnog djela mamljenja djece, povećanje starosne dobi za dobrovoljni pristanak na seksualni odnos, te kreiranje baze podataka o počiniocima seksualnih delikata nad djecom.

Protokolom o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u Republici Srpskoj definisano je i prikupljanje podataka, vođenje evidencije i izrada godišnjeg izvještaja o nasilju nad djecom. U okviru Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske od 2014. godine vode se statistički podaci za pomenuta krivična djela, tako da je moguće pratiti fenomen seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece u ovom entitetu. Prema zvaničnim podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske u 2015.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sarajevo, juna 2016. godine

¹¹³ <http://www.avaz.ba/clanak/145999/udruzenje-roditelja-kazniti-drzavne-sluzbenike-koji-nisu-reagirali-na-zlostavljanje-djece?url=clanak/145999/udruzenje-roditelja-kazniti-drzavne-sluzbenike-koji-nisu-reagirali-na-zlostavljanje-djece>

¹¹⁴ <http://www.klix.ba/vijesti/bih/ubistvo-djecaka-u-hadzicima-komsije-su-znale-za-nasilje-niko-nije-reagirao/140303061>; <http://www.faktor.ba/vijest/ocuhu-majci-nani-i-dedi-ukupno-85-godina-zatvora-za-ubistvo-djecaka-smaje-cesira-196539>; <http://balkans.aljazeera.net/blog/ubistvo-djecaka-smaje-i-nasa-savjest>

¹¹⁵ <http://www.nap.ba/new/vijest.php?id=6069>, 2. 12. 2014. 19:22:57

godini na području ovog entiteta počinjeno je devet krivičnih djela silovanja, od kojih su četiri počinjena nad djetetom. Svi izvršioци krivičnih djela su bili muškarci¹¹⁶. U 2015. godini evidentirano je i 330 krivičnih djela nasilja u porodici što je za 22,7% manje u odnosu na prethodnu godinu. Tužilaštvo je podnijelo 326 izvještaja protiv 342 osobe. Ova krivična djela izvršena su nad 377 osoba, od kojih su 282 ženskog, a 95 muškog spola. Među žrtvama nasilja u porodici evidentiran je i 31 maloljetnik od kojih je 14-ero djece ispod 15 godina starosti. Kao posljedica nasilja u porodici jedna osoba je smrtno stradala, šest je zadobilo teške tjelesne povrede, 154 osobe lake tjelesne povrede. Najčešći oblik nasilja koji su primjenjivani prema žrtvama su bili fizičko (273) i psihičko nasilje (68).

Iz oblasti krivičnih djela protiv spolne slobode i morala u Kantonu Sarajevo evidentirano je 26 djela (11 više u odnosu na 2014) i to: bludne radnje - 12 djela, silovanje - pet, iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije - četiri, prinuda na spolni snošaj i upoznavanje djeteta s pornografijom - dva i spolni odnošaj s djetetom - jedno djelo. Zbog postojanja osnova sumnje da su počinili djela iz ove oblasti podneseni su službeni izvještaji protiv 29 lica, a 16 je lišeno slobode.¹¹⁷ U periodu od januara do septembra 2016. godine evidentirano je pet krivičnih djela protiv spolne slobode i morala, što predstavlja značajan pad stope kriminaliteta za ova djela u odnosu na prethodnu godinu.

Kaznena politika za krivična djela seksualnog nasilja nad djetetom je i dalje iznimno blaga i neujednačena, a postoji veliki raspon između minimalne i maksimalne kazne. Tako je za krivično djelo „spolnog odnošaja s djetetom“ u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu propisana kazna od jedne do osam godina, dok je u Republici Srpskoj za takvo krivično djelo („obljebu nad nemoćnim licem“) kazna zatvora od najmanje pet godina.

U Republici Srpskoj Udruženje „Nova generacija“ 1. 6. 2013. godine otvorilo je sigurnu kuću za djecu pod nazivom „Dječija kuća - sigurno mjesto“ i namijenjena je za djecu žrtve nasilja i eksploatacije, a u Federaciji BiH Fondacija lokalne demokratije otvorila je kuću za djevojke. „Dječija kuća - sigurno mjesto“ je prva sigurna kuća namijenjena isključivo za djecu. U sigurnoj kući rade obučeni psiholozi, socijalni radnici i vaspitači, a kapacitet je 14 ležajeva. Smještajem djece žrtava nasilja i eksploatacije u sigurnu kuću, sprovodi se zaštitna mjera kako bi se žrtva fizički i psihički zaštitila od počinioca nasilja i / ili eksploatatora odnosno da bi se djetetu pružila zaštita života, tjelesnog integriteta i duševnog zdravlja te spriječilo daljnje zlostavljanje i zloupotreba.

Država još uvijek nije uspostavila specijalizirane ustanove / centre za podršku i rehabilitaciju djece koja su žrtve seksualnog nasilja. Nakon procesuiranja pojedinih slučajeva djeca, ukoliko nisu smještena u sigurnu kuću, najčešće su prepuštena sama sebi. Analizom predmeta pet slučajeva seksualnog nasilja nad djecom, proizilazi da se učešće centara / službi za socijalni rad uglavnom svodi samo na prisustvo socijalnog radnika prilikom davanja izjave djeteta u krivičnom postupku.¹¹⁸

Zaključci i preporuke

Bosna i Hercegovina ima jedinstveno državno uređenje u svijetu, što utiče na njeno cjelokupno funkcioniranje. Govoreći o ostvarivanju prava djeteta na porodično okruženje mnogobrojni su faktori koji utiču na to, ali se posebno ističe mjesto prebivališta, jer direktno povlači pitanja u vezi sa zakonskim rješenjima, finansijskim izdvajanjima, realizaciji zakonskih rješenja u praksi, podršci roditeljima u njihovoj ulozi i slično. Dakle, djeca su i u ovom području diskriminirana u BiH.

Praksa pokazuje da država nedovoljno pruža podršku porodicama u realizaciji njihove odgojne uloge, što za posledicu ima raspad porodice. Kada dijete ostane bez roditeljskog staranja, najčešće, bude smješteno u institucionalni oblik staranja. Usvojenje, starateljstvo i hraniteljstvo su još uvijek češće drugi izbor u odnosu na institucionalni oblik starateljstva. U BiH se ne zna tačan broj djece koja su bez roditeljskog staranja, djece koja su pod starateljstvom, djece koja su u hraniteljskim porodicama, djece koja su usvojena, djece koja su spremna za usvojenje, tako da se u ovoj oblasti spominju, najčešće, nezvanični podaci.

¹¹⁶ Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj za period januar-decembar 2015. godine

¹¹⁷ Izvještaj o radu MUP-a Kantona Sarajevo za 2015. godinu

¹¹⁸ Ombudsmen za djecu RS, Djeca imaju pravo na zaštitu od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja.

Preporuke:

- Uskladiti zakone na svim nivoima sa Konvencijom i dijete tretirati kao osobu uzrasta do 18. godina.
- Raditi na podršci biološkoj / primarnoj porodici prije razdvajanja, ali i nakon razdvajanja djeteta od roditelja.
- Raditi na pravilniku za podršku porodicama koje su u riziku od razdvajanja.
- Kreirati jedinstvenu bazu potencijalnih usvojitelja.
- Kreirati jedinstvenu bazu djece spremne za usvojenje.
- Kreirati jedinstvenu bazu hraniteljskih porodica.
- Učiniti potrebne korake kako bi procedura usvojenja bila adekvatnija i za dijete i za potencijalne usvojitelje.
- Poduzeti potrebne mjere kako bi se na svim nivoima vlasti, u skladu s nadležnostima, centrima za socijalni rad osigurali odgovarajući ljudski, tehnički i finansijski resursi.
- Osigurati stručno usavršavanje zaposlenih u centrima za socijalni rad u vezi s očuvanjem primarne porodice, ali i alternativnim oblicima brige za djecu.
- Adekvatno finansijski podržati porodice iz kojih bi se izdvojila djeca samo zbog socioekonomskog stanja.
- Poduzeti mjere za osiguranje vaninstitucionalnih oblika brige za djecu, posebno za djecu do tri godine.
- Osigurati implementaciju zakonskih rješenja u vezi s alternativnim oblicima brige o djeci bez roditeljskog staranja, posebno u vezi sa vaninstitucionalnim oblicima brige.
- Razviti mjere koje će osigurati finansijske, materijalne i kadrovske resurse za pomoć i podršku porodicama sa djetetom s teškoćama u razvoju.
- Učiniti potrebne korake kako bi osobe s invaliditetom bile jednako tretirane bez obzira na uzrok invalidnosti.
- Uspostaviti evidenciju nasilnika nad djecom i mladima.
- Donijeti zakon o zabrani fizičkog kažnjavanja djece kojim bi se sankcionisalo nasilje u porodici.
- Podržati otvaranje porodičnih savjetovališta uz centre za socijalni rad koji bi sinhronizirano radili na podršci porodici, djeci i mladim.
- Pokrenuti kampanje za podizanje svijesti i organizovati obrazovne programe o temi nenasilnih načina odgoja (posebno za roditelje).
- Harmonizirati krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini sa Konvencijom Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe.
- Uspostaviti specijalizirane službe za rad sa djecom žrtvama i članovima njihove porodice u cilju njihovog potpunog oporavka i reintegracije.
- Uspostaviti institucionalne mehanizme za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u svim većim lokalnim zajednicama.
- U nastavne planove i programe u BiH uvesti program prevencije nasilja nad djecom.
- Izraditi programe edukacije profesionalaca koji rade sa djecom u različitim oblastima, o fenomenu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece kako bi u okviru svojih nadležnosti adekvatno mogli odgovoriti obavezama i odgovornostima u oblasti prevencije, prepoznavanja i pružanja pomoći djeci koja su žrtve ovih krivičnih djela.

The image features a central dark grey globe. On top of the globe, two children are silhouetted, holding hands and standing on a patch of grass with various plants. Four other children are silhouetted around the globe, performing handstands. Numerous small butterfly silhouettes are scattered throughout the scene, some appearing to fly around the globe. The entire composition is set against a plain white background.

**ZDRAVSTVENA
I SOCIJALNA
ZAŠTITA**

ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA

54. Komitet ponavlja svoju prethodno izrečenu zabrinutost (CRC/C/15/Add. 260, stav 47) zbog složene političke strukture države članice i nedostatka jedinstvenih zakona i politika koji otežava jednak pristup zdravstvenoj zaštiti za svu djecu. Konkretno, Komitet je zabrinut zbog sljedećeg:

- (a) Uprkos Zakonu o zdravstvenoj zaštiti Federacije Bosne i Hercegovine iz 2010. godine, koji ima za cilj regulisanje zdravstvene zaštite nacionalnih manjina, veliki dio romske populacije ostaje uskraćen za zdravstveno osiguranje;
- (b) Stopa imunizacije se u periodu od 2005. do 2011. godine smanjila, a pokrivenost je znatno niža kod ugroženih kategorija, s tim da je cijepljeno samo 40% romske djece;
- (c) Stopa anemije zbog manjka željeza i dalje je visoka među djecom, trudnicama i dojiljama;
- (d) Prakse prilagođene bebama u bolnicama su neadekvatne, sa niskim stepenom započinjanja dojenja, s tim da manje od 20% od sve djece mlađe od šest mjeseci isključivo doje, i
- (e) Međunarodni kodeks o reklamiranju zamjena za majčino mlijeko ne primjenjuje se na državnom nivou i ne postoji sistematičan mehanizam za praćenje njegove primjene, što rezultira kršenjem Kodeksa.

Stanje

Međunarodni standardi i konvencije obavezuju BiH da primjenjuje najviše standarde zdravstvene zaštite djece. Uz to, tu su još doneseni zakoni o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju, kao i sljedeća važeća dokumenta iz oblasti zdravstvene zaštite:

- Akcioni plan za djecu BiH 2015–2018.
- Strateški plan razvoja zdravstva u FBiH 2008–2018.
- Strategija primarne zdravstvene zaštite u RS
- Politika za unapređenje ranog rasta i razvoja u FBiH
- Politika za unapređenje ranog rasta i razvoja u RS za period 2011–2016.
- Politika za unapređenje ishrane djece u FBiH
- Strategija za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u FBiH 2010–2019.
- Politika i strategija zaštite i unapređenja mentalnog zdravlja u FBiH 2010–2020.
- Strategija mladi i zdravlje FBiH
- Politika za zdravlje mladih FBiH

Sistem zdravstva u BiH sastoji se od 13 podsistema. Pružanje zdravstvene zaštite u BiH je u odgovornosti entiteta FBiH i RS, 10 kantona u FBiH i Distrikta Brčko BiH. Na nivou BiH Ministarstvo civilnih poslova ima ovlasti za predstavljanje BiH na međunarodnom nivou.¹¹⁹

¹¹⁹ Zakon o ministarstvima BiH, mart, 2003. godine

Zakoni o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH, Republike Srpske, kao i Brčko distrikta propisuju da svako dijete do navršanih 18 godina ima pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite. Deklarativno davanje prava svoj djeci do 18 godina, ograničeno je u praksi, tako što postoje prepreke u smislu traženja potvrda da djeca pohađaju školu, ili o zdravstvenom osiguranju roditelja (u FBiH). U TK došlo je do ukidanja prava na obavezno zdravstveno osiguranje djece uzrasta od šest do 15 godina koja ne pohađaju obrazovanje (socijalno ugrožena i romska djeca), čija je posljedica isključivanje iz prava na zdravstvenu zaštitu 46-ero djece u TK koja su to pravo ostvarivala do izmjene ovog Zakona. Predsjednica Udruženja „Zemlja djece“¹²⁰ smatra da je ovakva odluka Vlade TK protuustavna, jer prema njenim riječima Ustav FBiH jasno kaže da svako dijete ima pravo na zdravstveno osiguranje. U RS djeca od 15 do 18 godina moraju biti uključena u participaciju u Fondu zdravstvenog osiguranja. Zdravstvenim osiguranjem ukupno je obuhvaćeno 220.182 djece, a ukupno 49.236 ili 22,36% djece od 15 do 18 godina participira za svoje zdravstvene usluge, o čemu postoji uredna evidencija.¹²¹ U FBiH od prije nekoliko godina u nekim kantonima uvedena je participacija različite visine i kreće se od 15,00 do 30,00 KM. Četiri kantona nemaju participaciju. Zdravstvo u BiH je u velikim finansijskim dubiozama, a ovo je prilika da Fondovi zdravstvenog osiguranja preko leđa osiguranika obezbijede dodatna sredstva, što je svakako protivzakonito, jer se odlukama ne mogu derogirati zakonske odredbe.

Javna potrošnja u zdravstvu u BiH pokriva nešto više od tri četvrtine ukupne zdravstvene potrošnje što iznosi 7,2% BDP-a.

Dobro organizirana zdravstvena zaštita djece u BiH glavni je preduslov za cjelovit i zdrav razvoj djeteta. Zdravstvena zaštita na nivou BiH organizirana je na nivou primarne, specijalističko-konsultativne i bolničke zdravstvene zaštite.

Zdravstvena zaštita treba biti uređena na način jednakog pristupa svoj djeci, odnosno da se omogući liječenje korisnika liječničkih usluga po izboru, a ne da plaćaju liječenje u drugom kantonu, jer u kantonu u kojem imaju prebivalište ne mogu ostvariti adekvatnu zdravstvenu zaštitu za svoje dijete. Zdravstvena zaštita nije besplatna za svu djecu, što pokazuje primjer da roditelji djece iz Trebinja često plaćaju usluge u Mostaru, jer odlazak u Banja Luku iziskuje mnogo troškova prevoza i boravka.

Zdravstvena zaštita nacionalnih manjina

Romi u BiH su i dalje najugroženija grupa i predmet široko rasprostranjene diskriminacije.¹²²

Veliki broj Roma i dalje nema osnovne informacije o načinu ostvarivanja određenih prava, posebno u ovako kompleksnom i fragmentiranom sistemu zdravstvene zaštite kao što je naš.¹²³

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH ne raspolaže sa podacima proizašlim iz pokazatelja zdravstvene zaštite Roma, kao što je broj zdravstveno osiguranih Roma, broj imunizirane romske djece, umrle i rođene romske djece i tako dalje, koji se vode na nekom nivou organizovanja u BiH ili službe (u pravilu se ova vrsta podataka ne skuplja na etničkom principu). Za 2016. godinu Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je u budžetu planiralo iznos od 2.185.000,00 KM za zapošljavanje, stambeno zbrinjavanje i zdravstvenu zaštitu Roma.¹²⁴

Romi su mahom nezaposleni, ali pošto većina nije imala posao u formalnom sektoru niti pohađala školu, kao takvi ostaju bez mogućnosti da se osiguraju i time dobiju pristup zdravstvenoj zaštiti. Izdvajanjem sredstava za finansiranje zdravstvenih prava u FBiH napraviti će se značajan pomak barem kada je riječ o hitnim slučajevima i porodiljama.¹²⁵

¹²⁰ Predsjednica Udruženja „Zemlja djece“ iz Tuzle

¹²¹ Napomena: Ukupan broj djece od 0 do 18 godina je 220.182, a uzet je iz postojećih statistika FZO RS, i to djeca 0-6 i 6-18 godina. Iz ovog proizilazi da je u ukupnom broju djece 0-18 godina dva puta sadržan podatak o djeci starosti šest godina.

¹²² Prema izvještaju World Report 2016 / Events of 2015, međunarodne organizacije Human Rights Watch

¹²³ <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/bos-rom-eng.pdf41> Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite 2013–2016. godine

¹²⁴ <http://www.nap.ba/new/vijest.php?id=23400>

¹²⁵ <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/bos-rom-eng.pdf41>

Republika Srpska i Brčko distrikt BiH finansiraju minimalni paket zdravstvenih prava za neosigurana lica. U Federaciji BiH paket prava za neosigurana lica uspostavljen je Odlukom o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih usluga¹²⁶, zbog nemogućnosti pojedinih kantona da implementiraju javne politike, zakone i odluke donesene na entitetskom nivou, neki kantoni ne primjenjuju ovu odluku pod izgovorom da nemaju sredstava.

Problem predstavlja i neujednačenost u zakonodavstvu - akti koji regulišu rok za prijavu na biro za zapošljavanje u FBiH sadrže rokove u okviru kojih se mora prijaviti na biro, u protivnom gubi se pravo (za razliku od zakona koji su u primjeni u RS i BD BiH, koji ne sadrže rokove). Tako se stvara veliki broj nezaposlenih lica koja se uslijed propuštenih rokova ne mogu prijaviti na zavode za zapošljavanje i time ostvariti pravo na zdravstveno osiguranje kao nezaposlena lica.

Anemije - U Izveštaju o zdravstvenom stanju stanovništva u Federaciji BiH (za 2015. godinu) i Izveštaju o zdravstvenom stanju stanovništva u RS-u (za 2014. godinu) postojanje anemije nije utvrđeno među vodećim oboljenjima kod djece u dojenačkom, predškolskom i školskom periodu.

Nešto ranije provedeno je Istraživanje o anemiji među ženama i djecom u FBiH¹²⁷ na osnovi određivanja statusa hemoglobina u krvi. Rezultati su pokazali da je među djecom anemija prisutna u blagom stupnju, dok je među ženama od 15 do 49 godina prisutan umjereni stepen anemije, i to na donjoj granici referentnog raspona. Isto istraživanje je provedeno i na uzorku žena i djece romske populacije, a rezultati su pokazali da učestalost anemije kod djece dobi od šest do 59 mjeseci iznosi 11,4%, kod djece dobi od pet do 15 godina iznosi 16,6%, a kod žena dobi od 15 do 49 godina prevalenca iznosi 10,5%, te je prema kriterijima za ocjenu stepena ozbiljnosti anemije u populaciji u svim ciljnim skupinama prisutan blagi stepen anemije.

U oblasti prava djece na sveobuhvatno dobro stanje, u BiH postoji velika razlika u statusu prehrane između romske i ostale djece, kao i broja djece uzrasta od 18 do 29 mjeseci obuhvaćene imunizacijom, koja nije na odgovarajućem nivou (samo 4% romske djece).¹²⁸ U populaciji romske djece njih 8,8% je pothranjeno, 2,4% ozbiljno pothranjeno. Drugi izazovi koji stoje pred programom imunizacije, dio su šireg društvenog fenomena, a vezani su uz tendenciju ka promjeni percepcije rizika, gdje se bolesti koje se mogu prevenirati cjepivom smatraju manje opasnim ili s niskom incidencijom, neopravdan strah od cjepiva, skepticizam i nepovjerenje prema državnim ustanovama i farmaceutskoj industriji, izostanak adekvatne medijske potpore, kada je riječ o temama vezanim za zdravstvo, i konačno djelovanje antivakcinalnih lobista, prije svega na internetu i društvenim mrežama.¹²⁹

Dojenje

Dojenje ima neosporive i dokazane pozitivne učinke kako na dojenče tako i na majku.

Zahvaljujući aktivnosti „Bolnica prijatelji djece“ sve više djece isključivo doji, više djeca u ruralnim područjima. Samo 51,5% novorođene djece je prvi put dojeno u roku od jednog dana od rođenja, a dojenje započinje u roku od jednog dana od rođenja 87,3% novorođenčadi u FBiH. U romskoj populaciji isključivo doji 21,3% djece.¹³⁰ Posljednji podaci koje je uradilo Udruženje za unapređenje dojenja (IBFAN), kažu da u BiH 18,5% majki doji svoje dijete tokom njegovih prvih šest mjeseci života. „Ovo su podaci iz miksa 2011–2012., predstoji sljedeći miks i vjerujem da će to istraživanje dati bolje rezultate jer je do kraja 2015. godine 15 bolnica dobilo certifikat za 'Bolnice prijatelji beba'¹³¹, istakla je prim.dr.mr.sc. Sabaha Dračić, članica

---

REVIDIRANI AKCIONI PLAN BOSNE I HERCEGOVINE ZA RJEŠAVANJE PROBLEMA ROMA U OBLASTIMA ZAPOŠLJAVANJA, STAMBENOG ZBRINJAVANJA I ZDRAVSTVENE ZAŠTITE 2013–2016. GODINE

¹²⁶ „Službene novine FBiH“, broj 21/09 od 1. 4. 2009. godine

¹²⁷ Istraživanje je proveo Zavod za javno zdravstvo FBiH, sa Federalnim ministarstvom i UNICEF-om, 2012. godine

¹²⁸ Dr Abulaban, UNICEF, <http://www.donormapping.ba/pdf/MINUTES%20OF%20MEETING%20-%20DCF%20HRV%2014.04.2016.pdf>

¹²⁹ http://www.zzjzfbih.ba/wp-content/uploads/2009/02/13-07-zdravstveno-hrv_jez.pdf, ZDRAVSTVENOSTANJE STANOVNIŠTVA I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE, 2015. godina, Zavod za javno zdravstvo FBiH

¹³⁰ Zavod za javno zdravstvo FBiH, Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH 2015. g., Sarajevo, 2016. g.

¹³¹ Istakla je prim.dr.mr.sc Sabaha Dračić, članica Udruženja za unapređenje dojenja IBFAN

Udruženja za unapređenje dojenja – IBFAN.

U 2015. godini Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu FBiH (AKAZ), izvršila je pregled psihijatrijske bolnice KS, koja je postala prva akreditirana bolnica u BiH. Akreditirane su i četiri bolnice u Tešnju, Orašju, Jajcu i Brčko distriktu BiH. Akreditirano je i osam centara za mentalno zdravlje i tri drop-in centra „Asocijacije Margina“ u Tuzli, Mostaru i Zenici. Izvršen je pregled i dodjela certifikata za 99 timova ambulanti porodične medicine u KS, kao i 17 apoteka. U edukativne programe uključeno je 533 zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika.¹³²

U Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH kontinuirano se provode aktivnosti za promociju dojenja dojenčadi do šest mjeseci i kontinuiranog nastavka dojenja.

56. Komitet, konstatujući da država članica pomno prati situaciju kao što je navedeno u dijalogu, ipak izražava zabrinutost zbog štetnih zdravstvenih učinaka na 15 postojećih lokacija zagađenih osiromašenim uranijumom koji je doveo do značajnog povećanja pojave raka, posebno među djecom koja i dalje žive na tim lokacijama.

57. Komitet apeluje na državu članicu da odmah procijeni stanje uranom zagađenih područja, evakuise osobe koje žive u tim mjestima uz dužno poštovanje njihovih ljudskih prava i potreba za preseljenjem, te da preduzme konkretne programe za dekontaminaciju takvih mjesta.

Komitet nadalje poziva državu članicu da hitno procijeni mogući uticaj kontaminacije uranijumom i identifikuje njegove moguće žrtve, pogotovo trudne žene i djecu, sa ciljem da im se osigura nesmetano pružanje potrebnih zdravstvenih usluga.

Stanje

U Izveštaju UN Programa za zaštitu životne sredine pod nazivom „Osiromašeni uranijum u BiH - postkonfliktna procena životne sredine“ iz 2003. godine, utvrđena je prisutnost municije sa osiromašenim uranijumom na tri lokacije: Tehničko-remontni zavod u Hadžićima, kasarna „Žunovnica“ i Skladište artiljerijskog oružja na Han Pijesku. U Izveštaju se posebno upozorava da „postoje mnoge nesigurnosti kad je riječ o mogućnosti da uranijum dospije u vodu za piće, pa bi zbog toga u budućnosti, u blizini pogođenih lokacija, trebalo vršiti analizu vode“. Tek 2005. godine ovim pitanjem su se počele baviti i institucije BiH, pa je Komisija Parlamentarne skupštine BiH za istraživanje posljedica radijacije osiromašenim uranijumom, utvrdila da je na BiH tokom NATO bombardovanja palo oko 3,5 tone bombi i zrna sa osiromašenim uranijumom. Međutim, na tome se stalo. Daljnjih istraživanja nije bilo.¹³³

Prema istraživanju UNEP-a¹³⁴, koje je sprovedeno u BiH, a prvi put objavljeno u Švajcarskoj 2003. godine, na srpske položaje u BiH ukupno je ispućano oko 10.800 komada municije, odnosno 2,9 tona uranijuma.

Tokom misije UNEP-a u BiH istraženo je 14 lokacija, a osiromašeni uranijum pronađen je na tri: dvije u Hadžićima (objekat za popravku tenkova i skladište municije) i jednu u Han Pijesku (skladište artiljerijskog naoružanja). Na jednoj od ovih lokacija utvrđena je i kontaminacija vode, na dvije kontaminacije vazduha, a na tri kontaminacija u uzorcima flore. Portparol Instituta za zaštitu zdravlja RS saopštio nam je da je kontrolu zemljišta i izvora na području Hadžića od 2003. kontrolisao Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH, i da nisu primijetili povećanu radioaktivnost. Ipak, oni smatraju da bi najbolje bilo izvršiti detaljnu dekontaminaciju zagađenih područja jer je moguće da se uranijumska zrna nalaze duboko u zemlji, za šta sada nema sredstava¹³⁵.

Zbog NATO bombi koje su 1995. godine uništavale vojne i druge objekte oko Sarajeva, najveće posljedice po život i zdravlje su osjetili stanovnici Hadžića, koji su nakon rata preselili u Bratunac i okolinu. Veliki broj njih je umro od raka, leukemije, a vjerovatno će posljedice osjećati i sadašnji stanovnici Hadžića.

¹³² Zavod za javno zdravstvo FBiH, Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH 2015. g., Sarajevo, 2016.g.

¹³³ http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/republika_srpska/aktuelno.655.html:554511-NATO-bombe-jos-uzimaju-danak

¹³⁴ United Nations Population Fund

¹³⁵ Portparol Instituta za zaštitu zdravlja RS Milka Mrđa

Doktorica u Domu zdravlja u Bratuncu,¹³⁶ pratila je zdravlje izbjeglica iz Hadžića. Prema njenim riječima, stopa smrtnosti među njima bila je skoro dva puta veća od mortaliteta domaćeg stanovništva i duplo veća od smrtnosti izbjeglica s drugih prostora. Za sve njih, kaže, bilo je zajedničko da su bili izloženi osiromašenom uranijumu i da je većina umrla od nekog oblika karcinoma.

Prema podacima bolnice „Kasindo” u Istočnom Sarajevu, 1995–2001. godine, u ovoj ustanovi registrovano je 1.226 pacijenata sa malignim tumorima, od kojih je umrlo 370. Od 1996. do 2000. godine u istoj bolnici zabilježeno je 18 smrtnih slučajeva, čiji je uzrok bila akutna leukemija. Među umrlima su bili i dječak od četiri i djevojčica od 15. godina. Od NATO bombardovanja broj dece sa leukemijom porastao je za oko pet posto. Nemamo podatka da su vladine institucije RS-a vršile naknadna istraživanja na bombardovanim dijelovima teritorije.

U razdoblju od 2010 do 2015. godine bilo je oko 400 analiza uzoraka tla i vode po privatnom zahtjevu. Prekoračena doza nađena je u četiri analizirana uzorka. Potrebno je reći da nije uspostavljen sistem kontinuiranog praćenja i kontrole zdravstvene ispravnosti vode za piće na području FBiH u skladu sa zakonom. Prisustvo radioaktivne kontaminacije mjeri se u Sarajevu, Jajcu, Tuzli, Livnu, Bihaću i Mostaru. Povećane vrijednosti zabilježene su u gradu Mostaru, ali nisu utvrđeni izvori zagađenja.

Bombardovanje u toku proteklog rata ostavilo je trajne posljedice na bivše i sadašnje stanovnike Hadžića. Izbjegavanjem da se govori o tome predstavnici vladinih institucija ne žele poduzeti adekvatne aktivnosti na saniranju posljedica.

U FBiH poboljšane izvore vode za piće koristi 99,6% stanovništva. Tokom posljednje 3 godine (od 2013. do 2015. godine) na području KS uzeti su uzorci vode u 60 predškolskih i školskih objekata na laboratorijske i mikrobakteriološke analize. Rezultati ispitivanja su pokazali da su uzorci zadovoljavali propisane standarde.¹³⁷

U RS-u rađene su analize tla i biljaka na više mjesta. Prema rezultatima analize građani u RS-u nemaju razloga za brigu. Nadležne službe pronašle su nikl na dva mjesta u Šamcu i Bijeljini. U Zavodu za agroekologiju RS-a, koji je radio analizu, rekli su novinarima da je nikl mineralnog porijekla i kao takav nije opasan za poljoprivredne usjeve.

Međutim, ispitivanje na arsen i živu nisu radili, rekao je njihov direktor novinarima CIN-a. „Nismo dovoljno opremljeni da bismo mogli da stojimo iza tih rezultata.” Objasnio je da su analizirali 204 prosječna uzorka zemlje i biljaka. U FBiH je uzeto 87 prosječnih uzoraka zemlje i 274 uzorka biljaka.

Prema CIN-ovom istraživanju, roba na pijacama, kao i ulična prodaja poljoprivrednih proizvoda, nije dobro kontrolisana. Razgovarajući sa najmanje pet poljoprivrednih ili sanitarnih inspektora, stiče se dojam da pojačane kontrole nakon poplava nije bilo.

Suzbijaje bolesti i nehranjenosti u okvirima primarne zdravstvene zaštite

Sistematski pregledi djece od 0 do 5 godina i djece za upis u školu su obavezni i usmjereni su na ocjenu fizičkog i psihičkog stanja djeteta, na pravovremeno otkrivanje poremećaja vida, strabizma, oštećenja sluha i razvoja govora, otkrivanje ortopedskih anomalija, te ocjenu stanja zuba (karijes i ortodontske anomalije), kao i uočavanje bilo kakvog drugog poremećaja zdravlja djeteta. Dijete sa uočenom anomalijom pedijatar upućuje na konsultativni pregled odgovarajućem specijalisti.

Kada je riječ o sistematskim pregledima djece predškolskog uzrasta, Zakonom o predškolskom obrazovanju Brčko distrikta propisuje se da dijete pri upisu u predškolsku ustanovu mora imati ljekarsko uvjerenje. Ista obaveza se predviđa Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske i Federacije BiH.

U Strategiji za prevenciju, tretman i kontrolu malignih neoplazmi u Federaciji BiH 2012–2020. se navodi da u dobnoj skupini od 0 do 14 godina života, odnosno u pedijatrijskoj skupini vodeće maligne neoplazme u FBiH su maligne neoplazme limfoidnog tkiva, hematopoetskih organa. Stope prevalence su uglavnom

¹³⁶ Slavica Jovanović je 1996–2000. godine,

¹³⁷ Zavod za javno zdravstvo FBiH, Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH u 2015. g., Sarajevo, lipanj 2016. g.

ispod jednog oboljelog na 10.000 djece ove dobne skupine. Pozitivan primjer u liječenju malignih oboljenja predstavlja izgradnja „Roditeljske kuće“ u krugu Kliničkog centra u Sarajevu. Roditeljska kuća ima 10 apartmana, od kojih je jedan prilagođen za djecu u kolicima. Udruženje „Srce za djecu koja boluju od raka u FBiH“ svojim aktivnostima obezbjedilo je sredstva za izgradnju kuće. Roditelji u kući nemaju nikakve troškove, a djeca imaju psihološku podršku i okupacione aktivnosti stručnog tima Udruženja. Prema podacima Udruženja godišnje se u FBiH registruje oko 50 novooboljele djece. Za naredni period planiraju se aktivnosti na lobiranju kod Vlade Federacije BiH za preuzimanje statusa osnivača „Roditeljske kuće“, kako bi se riješilo financiranje iste.

Kada je u pitanju dječiji malignitet u Republici Srpskoj, treba istaći da je on vodeći uzrok smrtnosti kod djece uzrasta do 14 godina, kako kod nas tako i u Evropi¹³⁸. Dječiji malignitet se može javiti u obliku leukemije koja se širi u krvnom sistemu ili kao maligni tumori (novo stvaranje tkiva) koji se mogu javiti svuda po tijelu. Prema posljednjim podacima kojima se raspolaže, na Odjeljenju dječije hematoonkologije u UB Klinički centar Banja Luka, trenutno se liječi 17-ero djece. Na praćenju i terapiji održavanja se nalazi 34 djeteta. Ukupan broj liječenih u posljednjih deset godina je 178. Istraživanja su pokazala da 80% djece oboljele od maligniteta danas ozdravi. Dječiji malignitet je porodična bolest i svaki član porodice snosi dugotrajne posljedice.

U februaru 2015. godine održan je naučni skup o temi „Liječenje malignih bolesti kod djece u Republici Srpskoj – trenutno stanje i perspektiva“, gdje je ustanovljeno da se što prije mora pristupiti izradi kancer-registra sa svim podacima o oboljelim i terapijskim protokolima, uz izradu softvera, što će omogućiti Fondu zdravstva Republike Srpske da u budućnosti planira sredstva za liječenje djece od specifičnih bolesti.

„U Republici Srpskoj se svake godine registruje od 20 do 25 slučajeva dječijeg kancera. Nemamo potpuni uvid u to, jer dio pacijenata odlazi u Srbiju. Postoje svi uslovi za liječenje, izliječenje i za potrebnu dijagnostiku. Rezultati u dječijoj onkologiji u Republici Srpskoj prilično dobro kotiraju u Evropi – 80% djece bude izliječeno od kancera“, istakla je šefica banjalučkog Odjela hematoonkologije.

Imunizacija

Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti u FBiH¹³⁹ i Pravilnik o načinu prijavljivanja zaraznih bolesti¹⁴⁰ određuju postupke i procedure za provedbu obaveznih programa imunizacije.

Podaci iz obavljenog cijepljenja prikupljaju se od zdravstvenih ustanova koje provode cijepljenje, preko kantonalnih zavoda za javno zdravstvo do Federalnog zavoda za javno zdravstvo.

U 2015. godini registriran je pad pokrivenosti djece cjepivima iz obaveznog programa imunizacije, izuzev cjepiva BCG, koji je imao najveći procenat pokrivenosti od 95,7%, dok je cjepivo protiv hepatitsa B iznosio 78,8%, velikog kašlja i dječije paralize 76,3%. Obuhvat školske djece cjepivom protiv difterije, velikog kašlja, tetanusa i dječije paralize iznosio je 93,4%, za difteriju i tetanus, a za dječiju paralizu iznosio je 91,7%

Lista zaraznih oboljenja prilagođena je listi EU. U 2015. godini prijavljeno je 54.064 oboljelih od zaraznih bolesti, više nego u 2014. godini, od toga su 50,03% mlađi od 15 godina. Podjednako oboljevaju oba spola. Najviši morbiditet od zaraznih bolesti registriran je u KS i ZHŽ, a najniži u PK/Ž. Vodeća zarazna oboljenja su iz grupe respiratornih zaraznih bolesti – gripa, varičele, streptokokna angina, TBC respirazornog sustava i akutni enterokolitis.¹⁴¹

U RS tokom 2014. godine oboljelo je 2.023 djece od vakcinabilnih bolesti, stopa incidence je iznosila 143,3%. Najfrekventnija oboljenja su Morbili 115,8%, tuberkuloza 19,8%, Hepatitis virosa B 3,9%, Parotitis epidemica (zaušnjaci) 3,4% i Pertusis (zaušnjaci) 0,2%. Obuhvat vakcinabilnosti kreće se od 75% do 89% kod svih vakcina osim BCG-a. Kalendar vakcinacije bio je poremećen zbog velikih poplava. Polovicom 2014. godine kalendar obavezne vakcinacije je ponovo vraćen. Pored poplava nestašicu je uslovlila nestašica

¹³⁸ izvor: <http://www.etratika.net/drustvo/42786/zamislite-svijet-bez-djecijeg-kancera/>

¹³⁹ „Služben novine FBiH“, broj 29/0,5

¹⁴⁰ „Službene novine FBiH“, broj 101/12

¹⁴¹ Zavod za javno zdravstvo FBiH, Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH u 2015.g., Sarajevo, lipanj 2016.g.

petovalentne kombinovane vakcine na tržištu, što je dovelo do pojave povremenih zastoja u provođenju imunizacije. Ne postoje podaci o broju vakcinisane romske djece. Vakcinisana su romska djeca koja imaju stalni boravak, koja idu u školu, a to je ipak manji broj populacije.

Osim navedenog, u 2014. godini pojedine dijelove (opštine i regije) Republike Srpske je pogodila nezapamćena poplava, uslijed čega su pojedini domovi zdravlja obavljali svoju djelatnost u vanrednim prilikama, što je dovelo do poremećaja provođenja imunizacije i smanjenja obuhvata vakcinacije prema obaveznom kalendaru.

Analizom relevantnih podataka o kretanju zaraznih bolesti u Republici Srpskoj u periodu od 2010. do 2014. godine, sa posebnim osvrtom na 2014. godinu, koji se prikupljaju tokom cijele godine, odnosno kontinuirano iz zdravstvenih ustanova Republike Srpske, konstatuje se da je epidemiološka situacija bila uobičajena. Iako su Republiku Srpsku u maju 2014. godine zahvatile katastrofalne poplave, osim povećanog obolijevanja od nekih zoonoza, kao što su hemoragična groznica sa bubrežnim sindromom i leptospiroza, nije bilo hidričnih epidemija niti drugih epidemija sa masovnim obolijevanjem. U suštini epidemiološka situacija kada je riječ o zaraznim bolestima u Republici Srpskoj u 2014. godini bila je pod kontrolom, ali se i dalje treba jačati sistem kontrole i nadzora nad zaraznim bolestima. To će se ostvariti konkretnim unapređenjem informacionog sistema koji će omogućiti generisanje izvještaja o morbiditetu i mortalitetu, te maksimalno povezivanje, ažuriranje i kompletiranje svih relevantnih podataka na svim nivoima zdravstvene zaštite uključujući i privatni sektor. Osim unapređenja informacionog sistema potrebno je ažuriranje zakonske legislative i jačanje laboratorijskih kapaciteta. Timski rad kao i multidisciplinarni pristup značajno doprinose realnijoj procjeni epidemiološke situacije, i s tim u vezi efikasnijem provođenju potrebnih preventivnih protivepidemijskih mjera i akcija. Stalnim jačanjem sistema nadzora i kapaciteta za kontrolu oboljenja, poboljšanjem saradnje i komunikacije, kao i pravovremenom primjenom odgovarajućih mjera i akcija, može se efikasnije djelovati na prevenciju, kontrolu i suzbijanje pojedinačnih slučajeva i epidemija zaraznih bolesti, te na smanjenje invaliditeta i umiranja od zaraznih bolesti.

Kada je riječ o broju i pregledu timova porodične medicine u RS, iz Fonda zdravstvenog osiguranja RS smo dobili sljedeće informacije:

Kancelarija	Opština	Broj TPM
Banja luka	13 opština	279
Prijedor	6 opština	94
Doboj	7 opština	111
Bijeljina	3 opštine	81
Istočno Sarajevo	7 opština	54
Zvornik	6 opština	68
Trebinje	6 opština	47
Foča	6 opština	35
Sveukupno	54 opštine	769

Broj zdravstvenih radnika u specijalističko-konsultativnim (pedijatrijskim) ambulancama i bolnicama u RS, na osnovu publikacije „Zdravstveno stanje stanovništva za 2014“, može se konstatovati da u Republici Srpskoj ima ukupno 2.471 doktora medicine, 123 pedijatar, 236 doktora stomatologije, 116 diplomiranih farmaceuta, 6.609 ostalih zdravstvenih radnika, 242 zdravstvena saradnika i 3.867 administrativno-tehničkog osoblja. Nedavno je uspostavljena Agencija za lijekove RS i Agencija za akreditaciju i unapređenje kvaliteta.

Mreža davalaca zdravstvenih usluga u Federaciji BiH sastoji se od 280 javnih i 333 privatne ustanove, gdje spadaju i apoteke. Ukupno ima 23.477 uposlenih, od toga 3.271 doktor medicine, 511 doktora stomatologije, 260 diplomiranih farmaceuta (Ukupno doktora 4,042 ili 17,21%, 11.183 ili 47,63% medisinskih sestara, 286 ili 1,21% stručnih suradnika i 7.606 32,39% nemedicinskog osoblja¹⁴²). Struktura uposlenih je nepovoljna u odnosu na broj doktora i specijalista. U svim zdravstvenim institucijama postoji tendencija ka smanjenju

¹⁴² Izvod iz završnog izvještaja projekta „Funcionalni pregled sektora zdravstva u BiH“

medicinskog osoblja kao posljedica odlaska u inozemstvo¹⁴³.

Federalni zavod osiguranja i reosiguranja odgovoran je za finansiranje zdravstvenih usluga, a Zavod za javno zdravstvo FBiH je glavna naučna i obrazovna institucija u oblasti javnog zdravstva. Ministarstvo zdravstva FBiH odgovorno je za funkcije koje se ne mogu obavljati na kantonalnom nivou, kao što su granična sanitarna inspekcija, razvoj legislativne, razvoj zdravstvene politike, planiranje mreže zdravstvenih ustanova, izgradnja i razvoj kapaciteta zdravstvene inspekcije, razvoj i regulisanje obaveznog zdravstvenog osiguranja, praćenje i procjena zdravstvenog stanja stanovništva. Odjel za lijekove u okviru Ministarstva zdravstva FBiH odgovoran je za uvoz, nabavku, distribuciju i kontrolu farmaceutskih proizvoda. Ministarstva zdravstva na kantonalnom nivou zadužena su za kantonalnu legislativu i organizovanje zdravstvenih usluga.

Usluge zdravstvene zaštite, vrše se putem mreže domova zdravlja, koja se sastoji od 63 doma zdravlja, banje i centara za rehabilitaciju, kao i hitne pomoći. Ima i 16 zdravstvenih ustanova sekundarnog nivoa uključujući i psihijatrijske bolnice i dva klinička centra tercijarnog nivoa. Već se osjećaju posljedice migracije visoko stručnog i specijalističkog medicinskog osoblja, kao i medicinskih sestara, odlaskom u inozemstvo. Liste čekanja su sve veće, a i medicinsko osoblje koje je ostalo je nezadovoljno svojim statusom.

Organizaciju sektora zdravstva u Brčko distriktu čine četiri zdravstvene institucije: Bolnica u Brčkom, Zdravstveni centar Brčko, Zdravstveni centar Bijela i Zdravstveni centar u Maoči. Ukupno je 637 zaposlenih. Odjel za zdravlje i ostale usluge odgovoran je za pružanje primarne zdravstvene zaštite. Odjel je, uz to, odgovoran i za Centar za socijalni rad, zdravstveno osiguranje, sport i kulturu.

Kada je riječ o broju posjeta u oblasti zdravstvene zaštite predškolske djece u RS kod ljekara ih je ukupno bilo 288.909 (od toga prve 155.420), kod ostalih zdravstvenih radnika 24.038; kućnih posjeta ljekara bilo je 259, a ostalih zdravstvenih radnika 3.521. Obavljeno je 24.400 sistematskih pregleda i 4.694 kontrolna pregleda.

Od ukupno 188.540 registrovanih oboljenja i stanja u oblasti zdravstvene zaštite predškolske djece, vodeća su oboljenja sistema za disanje (37,66%), simptomi, znaci i patološki klinički i laboratorijski nalazi (6,92%) i bolesti kože i potkožnog tkiva (4,40%). Značajan razlog posjeta u oblasti zdravstvene zaštite predškolske djece zauzimaju preventivne usluge (sistematski pregledi, imunizacija i dr) koje učestvuju sa 28,58% u ukupno registrovanom morbiditetu predškolske djece.

Kada je riječ o broju posjeta u oblasti zdravstvene zaštite školske djece, imajući u vidu posjete u ordinaciji, kod ljekara ih je ukupno bilo 285.052 (od toga prve 167.712), kod ostalih zdravstvenih radnika 118.236; kućnih posjeta ljekara je bilo 612, a ostalih zdravstvenih radnika 1.348. Kod psihologa je zabilježeno 17 posjeta, a kod logopeda pet.

Od ukupno 192.174 dijagnostikovanih oboljenja, stanja i povreda u oblasti zdravstvene zaštite školske djece, najveći broj (36,61%) su bolesti sistema za disanje; simptomi, znaci i patološki klinički i laboratorijski nalazi (7,27%); povrede, trovanja i posljedice djelovanja spoljnih faktora (4,49%) i zarazne i parazitarne bolesti (4,45%). Značajan udio u ukupno registrovanim razlozima posjete u oblasti zdravstvene zaštite školske djece su preventivne usluge (22,43%).

U 2014. godini u Republici Srpskoj je na osnovu prijava rođenja registrovano 9.035 porođaja, u zdravstvenim ustanovama u javnom sektoru, sa ukupno 9.181 rođene djece, od kojih je 34 mrtvorodeno. Udio živorođene djece težine veće od 2,500 grama je u 2014. godini iznosio 95,78%. Najviše djece je rođeno sa porođajnom težinom 2,500-3,999 grama, odnosno 83,34%. U 2014. godini je 4,22% djece imalo nisku porođajnu težinu (ispod 2,500 grama). Prema starosti majke, najveći broj porođaja je u dobnoj grupi od 19 do 29 godina, slijede porođaji u dobnoj grupi od 30 do 34 godine, a zatim u dobnoj grupi sa i više od 35 godina. Najviše je registrovano prvih porođaja (48,01%), drugih po redu (33,89%), trećih po redu (11,58%), a višeg reda rođenja 3,01%.

Od svih žena koje su imale prekid trudnoće najviše je onih u dobi od 29 do 38 godina. Broj žena mlađih od 19 godina koje su imale prekid trudnoće čini 1,50% od ukupnog broja prekida. U privatnim zdravstvenim

¹⁴³ Zavod za javno zdravstvo FBiH, Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH u 2015. g. „Sarajevo, lipanj 2016. g.

ustanovama obavljeno je 121 poroda sa 123 rođene djece. U privatnim zdravstvenim ustanovama obavljeno je 45 prekida trudnoće.¹⁴⁴

Smanjenje smrtnosti novorođenčadi i djece

Dojenačka smrtnost i drugi pokazatelji u vezi s umiranjem djece do navršene prve godine života (mrtvorodenost, perinatalna smrtnost, neonatalna i postneonatalna smrtnost) su osjetljivi pokazatelji zdravstvenog stanja djece. Svi ovi pokazatelji, izuzev stope kasne neonatalne smrtnosti, imaju trend opadanja od 2010. do 2014. godine. Stopa perinatalne smrtnosti (broj mrtvorodenih i umrlih u prvih šest dana po rođenju u odnosu na ukupan broj rođenih), uslovljena umiranjem djece s malom porođajnom težinom, ima trend opadanja, pa je u 2014. godini zabilježena vrijednost od 6,1/1.000 rođenih i veoma je blizu vrijednosti stope dojenačkog mortaliteta (6,4%). U našoj zemlji ta je stopa gotovo ista kao i u susjednim zemljama i od 2002. godine je u padu.

Od 2010. do 2014. godine, prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, stopa mortaliteta dojenčadi kontinuirano se smanjivala, od 7,9 do 6,4 promila, na šta je uticao pad nataliteta i fertiliteta, kao i dobra zdravstvena zaštita djece ovoga uzrasta. Tokom 2015. godine najviše smrti - 20 zabilježeno je u maju mjesecu. Do juna 2016. godine zabilježene su 44 smrti. Posebno treba naglasiti da su u Sveučilišnoj kliničkoj bolnici Mostar za mjesec dana umrle tri bebe. Zabrinjava činjenica da je na istoj klinici od 2015. godine umrlo još 10 beba. Klinika je dala saopćenje da se u slučaju smrti beba ne radi o bakterijskom uzroku smrtnosti. Također, istakli su da je riječ o hospitalizaciji na odjeljenju neonatologije, koje spada u visoko rizična odjeljenja. Roditelji ipak sumnjaju da je riječ o bakterijskom uzroku.

U RS-u je u 2015. godini umrlo 26 dojenčadi i to devet dječaka i 17 djevojčica, odnosno troje manje u odnosu na 2014. godinu. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, ukupno mrtvorodenih u 2014. godini bilo je 77, od čega 32 ženskih i 45 muških, što je 2,5 mrtvorodenih na 1.000 stanovnika i predstavlja najmanju stopu od 2001. godine, kada je iznosila 5,1. Prema posljednjem raspoloživom podatku Eurostata, stopa umrle dojenčadi u EU bila je 3,7%. Stopa umrle dojenčadi u RS-u u 2015. godini bila je manja od stope u EU - navedeno je u biltenu Zavoda za statistiku RS¹⁴⁵.

Informisanost i podrška u korištenju temeljnih spoznaja o dječijem zdravlju i prehrani, prednostima dojenja, ličnoj higijeni i čistoći okoliša te sprečavanju nezgoda svim slojevima zajednice, naročito roditeljima i djeci

Zaštita majke i djeteta je osnovni prioritet zdravstvenog sistema u FBiH. U periodu od 2010. do 2013. godine, Vlada FBiH usvojila je Politiku i Strateški plan za unapređenje ranog rasta razvoja djece, Politiku za unapređenje ishrane djece u FBiH, te su izrađene i Smjernice za ishranu djece predškolskog i školskog uzrasta. Smjernice za ishranu djece predškolskog i školskog uzrasta sadrže standarde i normative zdrave prehrane i primjenjuju se u svim predškolskim ustanovama.

U Analitičkom izvještaju o provođenju Akcionog plana za djecu BiH 2011–2014. navodi se da, kada je riječ o podcilju 5: Unapređivanje ishrane majke i djece, u cijelosti su provedene tri mjere koje su se odnosile na:

- provedbu promotivnih i preventivnih programa radi unapređenja ishrane trudnica i dojilja,
- održavanje isključivo dojenja dojenčadi do šestog mjeseca i nastavak dojenja, te
- izradu i uvođenje programa zdrave prehrane za jaslice, vrtiće, osnovne i srednje škole u saradnji sa zdravstvenim ustanovama i zdravstvenim radnicima.

U publikaciji „Zdravstveno stanje stanovništva 2014.“ navodi se da je u 2014. godini na teritoriji Republike Srpske kontrolisano 56 centralnih vodovodnih sistema. Od ukupno analiziranih 9.385 uzoraka voda za piće na zdravstvenu ispravnost, 373 (3,97%) je imalo fizičko-hemijsku neispravnost, 380 (4,04%) mikrobiološku

¹⁴⁴ Zdravstveno stanje stanovništva u RS u 2014. godini, Institut za javno zdravstvo RS, Banja Luka, 2015. godine

¹⁴⁵ Zdravstveno stanje stanovništva u RS u 2014. godini, Institut za javno zdravstvo RS, Banja Luka, 2015. godine

neispravnost i 65 (0,69%) je imalo istovremeno obje neispravnosti. U odnosu na region, fizičko-hemijska ispravnost je bila ispitivana na ukupno 9.667 uzoraka voda za piće, od kojih je 715 ili 7,39% neispravnih. Rezultati ispitivanja pokazuju da je fizičko-hemijska neispravnost u više od 10% ispitanih uzoraka u 2014. godini evidentirana u devet (16,07%) kontrolisanih vodovodnih sistema. Najčešći parametri fizičko-hemijske neispravnosti su povećana mutnoća i boja, povećana oksidabilnost (povećan sadržaj organske materije), nitriti, amonijak, gvožđe, mangan i ostalo.

Na mikrobiološku ispravnost ispitano je 11.620 ukupno uzoraka vode, od kojih je 1.149 ili 9,82% bilo neispravno. Mikrobiološka neispravnost evidentirana je u više od 5% ispitivanih uzoraka vode za piće iz centralnih vodovoda u 2014. godini. Najčešći uzročnici mikrobiološke neispravnosti su prisustvo indikatora svježe ili starije fekalne kontaminacije – utvrđeno je prisustvo koliformnih bakterija, E. coli i streptokoka fekalnog porijekla, Enterobacter, Klebsiella, termotolerantne koliformne bakterije, povećan broj aerobnih mezofilnih bakterija, sulfitoredujuće klostridije, Pseudomonas aeruginosa i ostalo.

Od ukupnog broja kontrolisanih centralnih vodovoda u Republici Srpskoj u 2014. godini sedam ili 12,5% vodovoda ima istovremeno i fizičko-hemijsku i mikrobiološku neispravnost (higijensku neispravnost), dok je 17 ili 30,3% vodovoda imalo higijensku ispravnost, odnosno imaju manje od 5% mikrobiološke i manje od 10% fizičko-hemijske neispravnosti uzoraka vode na godišnjem nivou. U 2014. godini u Republici Srpskoj nisu bile registrovane hidrične epidemije.

Zdravlje adolescenata

58. Komitet je zabrinut što je konzumacija alkohola, duhana i droga i dalje raširena među adolescentima u državi članici. U tom smislu, Komitet je, također, zabrinut zbog takozvanih rasprostranjenih i neregularnih „indirektnih“ reklama za alkohol i duhan u državi članici.

59. U vezi sa općim komentarom Komiteta broj 4. (CRC/GC/2003/2003).

Komitet preporučuje da država članica sistematično prikuplja podatke o potrošnji alkohola, duhana i droga među adolescentima, te da preduzme potrebne mjere za efikasno provođenje zabrane prodaje takvih proizvoda djeci. Komitet, također, preporučuje da država članica razmotri zabranu svih oblika reklama koje promovišu alkohol i duhanske proizvode u medijima ili putem informacija kojima obično imaju pristup i djeca.

Stanje

Vodeće bolesti kod djece od sedam do 14 godina su akutne infekcije gornjih dišnih puteva, akutni bronhitis, oboljenja oka i adneksa, oboljenja kože i potkožnog tkiva, upale uha i drugi poremećaji srednjeg uha i mastoida. Djeca od 15 do 18 godina najzdravija su i još nisu ugrožena hroničnim bolestima. Vodeće bolesti kod mladih su bronhitis, cistitis, druga oboljenja kože i potkožnog tkiva, oboljenja oka i adneksa.

Konzumiranje duhana i duhanskih prerađevina

U stvaranju što boljih uslova za mlade, Vlada Federacije BiH usvojila je „Strategiju prema mladima“. Prema MICS4 istraživanju konzumiranje duhana i duhanskih proizvoda je povećano i učestalije je među muškarcima nego među ženama.

Prvi zakon Zakon o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina¹⁴⁶ nije dao očekivane rezultate, jer nije bio dosljedno sproveden. Uz Makedoniju Bosna i Hercegovina spada u grupu zemalja sa najvećim brojem pušača u Evropi. Uz veliki broj pušača u našoj zemlji prisutna je i velika izloženost duhanskom dimu na svim javnim mjestima. Čak 77,3%¹⁴⁷ mladih u dobi između 13 i 18 godina izloženi su pasivnom pušenju, što predstavlja ugrožavanje zdravlja djece i mladih. Udruženje PROI pokrenulo je javnu kampanju „Smeta mi“ u okviru koje je u saradnji sa vladinim institucijama pokrenuo inicijativu za apsolutnu zabranu pušenja na

¹⁴⁶ „Službene novine FBiH“, broj6/98 i Zakon o izmjenama i dopunama, Zakon o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina, Službene novine FBiH, broj 50/11

¹⁴⁷ Od jeseni zabrana pušenja u zatvorenom u FBiH, radiokameleon.ba/2016/4/39884

javnim mjestima. U okviru ove akcije prikupljeno je oko 3.000 potpisa građana. Prema postojećem zakonu pušenje je zabranjeno u odgojno-obrazovnim, zdravstvenim i socijalnim ustanovama. U Federaciji BiH došlo je do otvaranja velikog broja objekata u kojima se puši nargila. Nema saznanja niti istraživanja o negativnim posljedicama na organizam pušača, ali postoje saznanja da jedno punjenje nargile ima učinak jednak kutiji cigareta. Poznato je da se tu okupljaju i mlađa djeca od 18 godina i da nema adekvatne kontrole.

U RS-u situacija je znatno bolja jer je donesen set zakona – Zakon o zabrani pušenja na javnim mjestima, Zakon o zabrani prodaje duhana mlađima od 18 godina i Zakon o zabrani reklamiranja duhana preko sredstava za informisanje. U 2015. godini zdravstvena inspekcija izvršila je 253 kontrole i izrekla tri kaznene mjere u iznosu od 3.000,00 KM. Poznato je da u većini ugostiteljskih objekata nema odvojenih prostora za pušače. Kod nas je uvijek problem u primjeni zakona. Donesen zakon ne znači i njegovu kvalitetnu primjenu.

Alkohol konzumiraju mladi koji imaju više od 18 godina i to 55,7% muškaraca i 20,8% žena. U skupini mentalnih poremećaja uzrokovanih alkoholom bilježi se trend opadanja od 10,8 u 2010. god. do 9,8% u 2015. godini. Istovremeno bilježi se trend porasta oboljevanja od mentalnih poremećaja kao posljedica konzumiranja psihotropnih supstanci sa 6,0 na 7,6% u 2015. godini. U statističkom biltenu¹⁴⁸ „Socijalna zaštita/skrb“ u Federaciji BiH evidentiran je 361 alkoholičar.

Konzumiranje droga – Istraživanja MICS4 na području FBiH 3,8% odraslog stanovništva konzumiralo je neku psihoaktivnu supstancu. Droge su najviše probali ispitanici od 25 do 29 godina. Poznato je da se droga prodaje i oko osnovnih i srednjih škola i da među tom populacijom ima korisnika. U statističkom biltenu „Socijalna zaštita/skrb“ u Federaciji BiH evidentirano je 417 narkomana. Najčešće je korišten kanabis/marihuana 38,2%, zatim anfetamin 3,9%, LSD 0,5%, kokain 0,2%, više muškarci nego žene. Studija provedena među injekcijskim korisnicima droga od 2012. do 2015. godine u Sarajevu, Banjoj Luci i Zenici, pokazuje da je hepatitis C virusna infekcija konstantan rizik među injekcijskim korisnicima droga, što sugerira na potrebu njihovog boljeg obuhvata. Primjetan je napredak u prevenciji HIV-a među injekcijskim korisnicima. Napredak je vidljiv u reduciranju rizične prakse, ali ne i rizičnog seksualnog ponašanja. U BiH su nevladine organizacije organizirale terapeutske zajednice za liječenje ovisnika, ali ima i nekoliko ovakvih zajednica koje su osnovale vladine institucije. U okviru postojeće „Terapijske zajednice – Kampus“ u Rakovici kod Sarajeva, priprema se otvaranje ženskog odjela u toku naredne 2017. godine. Sljedeće godine ova zajednica postat će punopravni član Evropskih zajednica terapijskih centara.

HIV/AIDS

U BiH je Vijeće ministara donijelo Strategiju za odgovor na HIV i AIDS 2011–2016. U Strategiji se navodi da u odnosu na globalnu epidemiju, BiH se, za sada, smatra državom s niskom prevalencijom HIV-a i AIDS-a (manje od 0.1%). Međutim, postoji mnogo faktora koji u svakom trenutku mogu dovesti do pojave i širenja epidemije.

Strategijom su identifikovani ciljevi za period 2011–2016. god. Definirano je šest ciljeva: Univerzalni pristup prevenciji, tretmanu, njezi i društvenoj podršci; Jačanje nadzora nad HIV-om i AIDS-om; Jačanje intersektorske i multisektorske saradnje; Izgradnja i jačanje kapaciteta svih aktera u odgovoru na HIV i AIDS; Jačanje pravnog okvira za promociju, poštivanje i zaštitu ljudskih prava; Smanjenje stigme i diskriminacije.

U BiH je u 2015. godini registrirano 13 novih slučajeva HIV infekcije (10 u FBiH, a tri u RS-u) od kojih je šest prešlo u stadij AIDS-a (pet u FBiH, a jedan u RS-u). Registrirana su dva smrtna slučaja sa razvijenim AIDS-om (jedan u FBiH, a jedan u RS-u). Posljednjih pet godina u BiH se godišnje registrira od 20 do 25 osoba sa HIV-om. Kroz DPST centre (dobrovoljni, povjerljivi, sigurni centri) besplatno se testiraju osobe što je doprinijelo boljem nadzoru bolesti. Dominantni vid prenosa je seksualni (heteroseksualni 46%, biseksualni 39%), a u 8% slučajeva put prenosa je injekcijsko korištene droge. U 2015. godini 128 oboljelih prima antiretroviralnu terapiju (ART) i to 87 u FBiH, a 41 u RS-u.¹⁴⁹

Ukupno u BiH je do 2015. godine registrirano 287 od toga 13 novoregistriranih, što ukupno čini 300

¹⁴⁸ Zavod za statistiku FBiH, Socijalna zaštita/skrb u Federaciji BiH u 2015.g., Sarajevo 2016.g.

¹⁴⁹ Zavod za javno zdravstvo FBiH, Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH u 2015.g., Sarajevo, lipanj 2016.g.

osoba zaraženih virusom HIV-a (207 u FBiH, 93 u RS-u).¹⁵⁰ Trenutno u BiH postoje 23 centra za dobrovoljno povjerljivo savjetovanje i testiranje (15 u FBiH, a osam u RS-u). Zahvaljujući potpori Globalnog fonda za borbu protiv tuberkuloze (GFATM), razvijen je Nacionalni program borbe protiv HIV/AIDS-a, koji će, nadamo se, nastaviti sa radom i nakon završetka projekta. Pored Nacionalnog programa protiv HIV/AIDS-a, značajnu ulogu u borbi protiv stigmatizacije ove bolesti i preventivnim aktivnostima imale su nevladine organizacije (XYX u FBiH i Udruženje „Akcija protiv side“ iz Banje Luke, te druge NVO). Uspješnost ovog programa upravo leži u sinergiji ova dva sektora.

Ključne populacije za koje je utvrđeno da im prijeti veći rizik od HIV infekcije su: injekcioni korisnici droga (IKD), muškarci koji imaju spolne odnose s muškarcima (MSM), seksualni radnici/ce (SW) i njihovi klijenti, mobilne populacije, izbjeglice i zatvorenici. Također, značajnu pažnju zaslužuje i romska populacija zbog svoje marginalizovanosti, te omladina, naročito adolescenti i učenici osnovnih škola u ruralnim područjima.

U Strategiji za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u Federaciji Bosne i Hercegovine 2010–2019. navodi se da je jedan modul u MICS istraživanju posvećen HIV/AIDS-u. Rezultati su pokazali da u gradskim oblastima žene su češće koristile zaštitu (87%) dok je taj postotak žena u ostalim sredinama 52%. Ukupno 86% žena u dobi od 15 do 19 godina je koristilo zaštitu tokom visokorizičnog seksualnog odnosa u godini prije MICS, u odnosu na 57% žena u dobi od 20 do 24 godine. Zaključeno je da je niska prevalenca korištenja zaštite kod mladih žena koje su imale spolni odnos sa partnerom koji nije stalan (32%), dok je prevalenca posebno niska u ruralnim (ostalim) sredinama (48%). U prosjeku seksualna aktivnost započinje sa 16 godina, a djevojke godinu do dvije kasnije se upuštaju u svoj prvi seksualni odnos. Rezultati anketnih istraživanja o reproduktivnom i seksualnom zdravlju mladih (UNFPA istraživanje) pokazuju da mladi imaju poteškoća u pristupu pouzdanim informacijama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Skoro 30% ispitanika izjavilo je da ne primaju nikakvu informaciju o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. U našoj zemlji u okviru obrazovanja nema dovoljno informacija za mlade o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, nema jedinstvenog pristupa prevenciji i edukaciji, još uvijek postoje otpori u nekim sredinama da se mladi edukuju, dok se u nekim kantonima u srednje škole uvodi predmet Zdravi stilovi života.

U Brčko distriktu BiH svaki radni dan radi savjetovalište za HIV/AIDS, a pored toga u saradnji sa školstvom se vrše stalne edukacije radi zaštite od zaraznih i nezaraznih bolesti i HIV/AIDS-a.

Zaštita od mina

Dvadeset godina nakon rata još uvijek je ugroženo više od pola miliona građana u BiH. Zbog nedostatka finansijskih sredstava deminiranje se odvija sporo, tako da bi BiH mogla biti očišćena od mina tek 2024. godine. Do sada je očišćena površina od 3.050 kilometara. Trenutno u sumnjivu površinu spada oko 1.145 kilometara ili 2,3%, od toga oko 25% poljoprivrednog zemljiša. Još uvijek ima 1.398 ugroženih zajednica, od čega 111 visokougroženih područja, u 15 općina gdje živi oko 545.000 stanovnika.

Od 1996. godine do danas od posljedica mina stradalo je 1.739 osoba, od toga smrtno 606. U 2015. godini bila je jedna minska nesreća i jedan poginuli, a u 2016. godini registrovane su dvije deminerske nesreće sa dva smrtno stradala i dva povrijeđena. Od ukupno stradalih život je izgubilo 120 deminera od čega je 49 smrtno stradalih. Realizacija Strategije o deminiranju kasni 3,5 godine.¹⁵¹ Za završetak procesa deminiranja potrebno je još 600 miliona maraka.

¹⁵⁰ Decembar, Dan sjećanja podrške osobama koje žive s HIV/AIDS virusom, Maja Isović.buka.com

¹⁵¹ Agencija Anadolija, Mine ugrožavaju pola miliona ljudi, 4. 4. 2016. godine

Socijalna zaštita

Komitet preporučuje da država članica osigura da sva djeca imaju koristi od direktnog prava na socijalnu zaštitu, uključujući socijalno osiguranje, te da preduzme potrebne mjere kako bi se postiglo potpuno ostvarenje tog prava.

Komitet, također, ponavlja svoju prethodnu preporuku (CRC/C/15/Add.260, stav 55) da država članica preduzme sve potrebne mjere kako bi osigurala podršku i materijalnu pomoć za ekonomski ugrožene porodice, uključujući ciljne programe za porodice kojima je najpotrebnija, kako bi se zagarovala prava sve djece na odgovarajući životni standard.

Pri tome, Komitet državi članici preporučuje da:

- (a) izradi strategije smanjenja siromaštva i programe na lokalnim nivoima i nivoima zajednice, osiguravajući pravičan pristup osnovnim uslugama poput pravilne ishrane, stanovanja, vode i kanalizacije, kao i socijalnim i zdravstvenim uslugama i obrazovanju,
- (b) usvoji privremene posebne mjere i mjere pozitivne diskriminacije i preduzme mjere za poboljšanje dostupnosti zapošljavanja za mlade i djecu kako bi mogla podići životni standard među najsiromašnijom djecom i porodicama koje su nesrazmjerno pogođene siromaštvom, i
- (c) razmotri uvođenje univerzalne sheme dječijeg doplatka za otklanjanje nejednakosti i garantuje adekvatan životni standard za svu djecu na svojoj teritoriji.

Stanje

Uz postojeće zakone o socijalnoj i dječijoj zaštiti na nivou entiteta i Brčko distrikta BiH trenutno važeća dokumenta iz oblasti socijalne zaštite su:

- Ratificirana međunarodna dokumenta
- Akcioni plan za djecu BiH 2015–2018.
- Politika za unapređenje ranog rasta i razvoja u FBiH
- Politika za unapređenje ranog rasta i razvoja u RS za period 2011–2016.
- Strategija socijalnog uključivanja u Bosni i Hercegovini
- Politika za unapređenje ishrane djece u FBiH
- Smjernice za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini
- Okvirna politika za unapređenje ranog rasta i razvoja u Bosni i Hercegovini
- Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji Bosne i Hercegovine (2013–2017).

U cilju provođenja preporuka Komiteta za prava djeteta, da se izradi Strategija za smanjenje siromaštva na nivou entiteta i pripreme programi na lokalnim nivoima koji će omogućiti djeci pravičan pristup osnovnim uslugama ishrane, stanovanja, vode i kanalizacije, kao i socijalnim i zdravstvenim uslugama i obrazovanju, Vijeće za djecu BiH pokrenulo je inicijativu prema Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH da se krene u izradu Strategije o smanjenju siromaštva. Inicijativa za nevedene aktivnosti nalazi se u Akcionom planu za djecu BiH 2015–2018. god. definirana u specifičnom cilju da se „Osiguraju mehanizmi za primjenu zaštite prava djece s poteškoćama i ukupne zaštite djece i životnog standarda“.

Do danas niti jedna entitetska niti kantonalna vlada nije pristupila izradi strategije smanjenja siromaštva i posebnih programa na lokalnim nivoima i nivoima zajednica. Izuzetak je Zeničko-dobojski kanton koji je usvojio Strategiju razvoja za period 2016–2020, a koja obuhvata mjere čija će realizacija uticati na smanjenje siromaštva u ovom kantonu. Osim općina Breza i Usora, sve jedinice lokalne samouprave uspostavile su lokalne strategije razvoja. Međutim, iz dostavljenih podataka vidljivo je da pojedine kantonalne vlade u okviru socijalne i zdravstvene zaštite kroz posebne mjere i programe utiču na smanjenje siromaštva djece u cilju osiguranja pristupa osnovnim pravima djeteta.¹⁵²

¹⁵² Iz budžeta Kantona Sarajevo u 2015. godini izdvojeno je 27.188.098,95 KM za zdravstvenu i socijalnu zaštitu djece sa područja

Sistem socijalne zaštite u BiH sastoji se od sistema socijalne zaštite i sistema socijalne pomoći. Ukupni izdaci socijalne zaštite su oko 17% BDP-a, što je približno onoj u susjednim zemljama.¹⁵³

Prema podacima Agencije za statistiku BiH¹⁵⁴ u centrima za socijalni rad u BiH je tokom 2015. godine obrađeno 406.605 slučajeva, a ukupno je bilo 505.587 intervencija. Od toga maloljetnih korisnika socijalne zaštite 143.552 ili 35,30%. To ukazuje da je veliki broj djece u stanju različitih socijalnih potreba.

Ugroženih porodičnom situacijom je 67.853 ili 47,26% u odnosu na ukupan broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite, od toga najviše ima djece koja nemaju dovoljno prihoda, a njih je 49.539; djece čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama je 8.874; odgojno zanemarene i zapuštene djece 4.348; djece koju roditelji zanemaruju ili zlostavljaju 2.657; djece bez oba roditelja 808; djece roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost 758; djece roditelja lišenih roditeljskog prava 142 i djece nepoznatih roditelja 23.

Osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju je 15.335 ili 22,60%. Najviše ima djece sa kombinovanim smetnjama 4.795; zatim mentalno nedovoljno razvijenih osoba 4.390; fizički invalidnih osoba 2.521; sa problemima u glasu i govoru 1.000; sa poremećajima u ponašanju i ličnosti 909; sa oštećenjem vida 868; sa oštećenjem sluha 852.

Osoba društveno neprihvatljivog ponašanja je 6.935 ili 10,22%, od toga onih koje su sklone vršenju krivičnih djela je 3.103; djece koja su sklona prosjačenju je 1,453; sklonih skitnji 906; psihički bolesnih osoba je 484; narkomana 417; alkoholičara 361 i osoba koje su sklone prostituciji je 155.

Osoba u stanju različitih socijalno zaštitnih potreba je 53.485 ili 37,25%, od toga sa teškim stambenim prilikama 5.973; koje su se vratile sa izdržavanja kazne 75; stradale u elementarnim nepogodama 417; civilne žrtve rata (CŽR) 46; broj članova porodica CŽR i osoba kojima su potrebne usluge socijalnog rada je 41.867.

Oblici usluga za maloljetne korisnike socijalne zaštite za nivo BiH – provedeno je ukupno 80.562 usluga od toga za starateljstvo 1.096 postupka; starateljstvo za posebne slučajeve 745 i usvojenje 43 postupka. U ustanove je smješteno 1.431 korisnik, od toga u predškolske ustanove 18 korisnika; u dom za djecu i omladinu 79 korisnika; u ustanovu za djecu bez roditeljskog staranja 426; smještaj u drugu porodicu 478, smještaj u učenički ili studentski dom 37; u ustanovu za rehabilitaciju i zaštitu 286.

Odgojnih mjera zaštite i sigurnosti prema maloljetnicima primijenjeno je ukupno 1.855, od toga sudskih ukora 205; pojačan nadzor roditelja i staratelja 274; pojačan nadzor organa starateljstva 231; pojačan nadzor u drugoj porodici 9; upućivanje u disciplinski centar 52; upućivanje u odgojnu organizaciju 17; upućivanje u odgojno-popravni dom 23; upućivanje u maloljetnički pritvor 11; upućivanje u ustanovu za defektne maloljetnike – nije bilo upućenih; ostale usluge 262 korisnika. Pomoć za osposobljavanje i privređivanje ostvarena je za 202 korisnika, od toga osposobljavanje za rad i privređivanje 126 korisnika; uključivanje u radni odnos – nije niti jedan uključen i uključivanje u ostale oblike rada (kućna radinost) –

---

ovog kantona.

Prema dostavljenim podacima Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak TK sprovode se konkretne aktivnosti koje se odnose na pravičan pristup djece uslugama socijalne zaštite kroz programe kao što su program socijalnog zbrinjavanja lica u stanju socijalne potrebe u iznosu od 399.000,00 KM, kroz program subvencioniranja troškova prevoza za djecu, učenike i studente iz socijalnih kategorija u iznosu od 743.700,00 KM, program podrške povratku raseljenih lica s ciljem održivog povratka s ukupnim iznosom od 182.000,00 KM, obezbjeđivanje zdravstvenog osiguranja za raseljena lica u iznosu od 301.958,83 KM, sufinansiranje troškova električne energije u iznosu od 108.838,45 KM, te nabavke ogrijeva u iznosu od 59.382,00 KM.

Iz dostavljenih odgovora ispitanika sa područja Srednjobosanskog kantona vidljivo je da je u općinskom budžetu Gornji Vakuf – Uskoplje planirano 20.000,00 KM za jednokratnu pomoć porodicama.

U Zeničko-dobojskom kantonu prema dostavljenim podacima Općina Breza je u 2015. godini izdvojila 101.921,00 KM na ime socijalne zaštite, Općina Kakanj za socijalnu i dječiju zaštitu izdvojila je 191.500,00 KM, dok je Općina Tešanj za finansiranje prava iz socijalne zaštite za ugrožene kategorije djece izdvojila 174.000,00 KM. U budžetu Općine Vareš ni u 2015. ni u 2016. godini nisu bila predviđena sredstva za socijalnu i dječiju zaštitu. Iz gradskog budžeta Zenice za socijalnu i dječiju zaštitu izdvojeno je 995.000,00 KM, dok je Općina Zavodovići u 2015. godini izdvojila 168.100,00 KM, a Općina Žepče 115.000,00 KM za pomoć djeci i socijalno ugroženim porodicama. Ispitanici iz Unsko-sanskog kantona nisu naveli konkretne pokazatelje o visini izdvajanja sredstava za smanjenje siromaštva djece, ali su u svojim odgovorima istakli da sufinansiraju rad javnih kuhinja, dodjeljuju jednokratne pomoći i pakete porodicama sa većim brojem djece.

¹⁵³ Socijalna zaštita i uključenost, Brošura, april 2015. godine

¹⁵⁴ Socijalna zaštita 2010–2015. god., Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2016. godine

nije bilo uključenih.

Prvi puta dati su zbirni podaci o korisnicima socijalne i dječije zaštite za cijelu Bosnu i Hercegovinu. Do sada su podaci uvijek prikazivani odvojeno po entitetima. Iz navedenog pregleda vidljivi su korisnici i oblici pomoći koji se realiziraju, kao i njihov obim. Najdramatičniji su podaci koji se odnose na maloljetne korisnike ugrožene porodičnom situacijom. Podatak da je 47,26% djece roditelja koji nemaju dovoljno prihoda, govori sam za sebe i iskazuje potrebu hitnih promjena u korist pravilnije raspodjele socijalnih davanja. Također, veliki je broj djece čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, koja su odgojno zanemarena i zapuštena. Isto tako, veliki broj roditelja zanemaruje ili zlostavlja svoju djecu. Sve to ukazuje da je pomoć porodici neophodna i u materijalnim davanjima i u drugim zaštitnim mjerama, koje treba da obezbijede socijalne službe, šira zajednica i ostale službe i institucije.

Sistem dječije zaštite u RS je centraliziran, navodi se u Izveštaju o istraživanju¹⁵⁵. Sistem se sastoji od kancelarije Ombudsmena BiH, Ombudsmena za djecu RS, Vijeća za djecu RS, Ministarstva porodice, omladine i sporta, Ministarstva zdravstva i socijalne zaštite, Javnog fonda za dječiju zaštitu, centara za socijalni rad, službi socijalne i dječije zaštite, ustanova za socijalnu i dječiju zaštitu, domova za djecu bez roditeljskog staranja, udruženja građana i nevladinih organizacija. Na području RS-a funkcioniše 46 centara za socijalni rad i 18 službi za socijalnu i dječiju zaštitu sa 614 zaposlenih od kojih su 366 ili 59,60% stručni kadar. Na području RS djeluje sedam institucija za socijalnu i dječiju zaštitu i domova za djecu bez roditeljskog staranja: Dom za djecu i mlade bez roditeljskog staranja „Rada Vranješević“ Banja Luka, JU Dom za osobe sa invaliditetom Prijedor, JU Dom za osobe sa invaliditetom Višegrad, Centar za djecu i mlade sa teškoćama u razvoju „Budućnost“ Derвента.

Zakon o socijalnoj zaštiti predviđa nekoliko izvora finansiranja sistema socijalne zaštite: iz javnih prihoda koji se obezbjeđuju u budžetu Republike Srpske i jedinica lokalne samouprave, iz donatorskih sredstava (pravnih i fizičkih lica) i iz priloga građana, te vlastitim sredstvima korisnika socijalne zaštite.

Zakon o dječijoj zaštiti RS je diskriminatoran, jer se „prvom“ djetetu po redoslijedu rođenja ne daje pravo na dječiji doplat, iako ispunjava sve druge kriterije za dobijanje ove socijalne podrške, samo iz razloga što je rođen kao prvo dijete. Naime, pravo na dječiji doplat ostvaruje se samo za drugo, treće i četvrto dijete u porodici u zavisnosti od materijalnog položaja porodice, rasporeda rođenja djece. Od Ombudsmena za djecu dobijena je pozitivna povratna informacija da će ovaj prijedlog za izmjenu biti dio nove izmjene zakona koji je u pripremi.

Zakon o socijalnoj zaštiti RS u dijelu koji se odnosi na definisanje korisnika socijalne zaštite, definiciju djece žrtava trgovine ljudima nije uskladio sa Palermo protokolom kao ni Krivičnim zakonom RS. Naime, trenutno zakonsko rješenje kao korisnike socijalne zaštite prepoznaje samo djecu žrtve trgovine ljudima nad kojima je upotrijebljena sila, prinuda, ucjena i sl. prilikom njihove eksploatacije i kod koje je postojala saglasnost za to, a što je protivno svim međunarodnim standardima.

Pozitivno je to što je Zakonom o radu definisana dužina trajanja porodijskog odsustva za majku (12, odnosno 18 mjeseci), kao i mogućnost da nakon 60 dana od dana rođenja djeteta umjesto majke ovo pravo može ostvarivati otac djeteta. Shodno navedenom, preostali dio porodijskog odsustva (10, odnosno 16 mjeseci) može da koristi drugi roditelj ili u cjelini ukoliko je majka spriječena da ostvaruje ovo pravo (smrt majke, napuštanje djeteta, izdržavanje kazne zatvora, teška bolest i dr).

Pravo na odmor i rekreaciju ne pripada pravima iz Zakona o dječijoj zaštiti koji su u nadležnosti RS, odnosno JU Javnog fonda za dječiju zaštitu. Od prava koja su u nadležnosti RS, fond realizuje pravo „zadovoljavanje razvojnih potreba“ iz Zakona o dječijoj zaštiti kroz projekt „Socijalizacija djece Republike Srpske“. U okviru projektnih aktivnosti koje su u 2015. godini realizovane u periodu od 20. 5. do 19. 9. 2015. u Omladinskom hostelu – hotelu „Kumbor“ u Kumboru na crnogorskoj obali učestvovalo je ukupno 1.661 dijete iz svih općina u Republici Srpskoj.

Uzrast djece koja se obuhvataju projektom je od 6 do 15 godina, dok je 6% uzrasno iznad 15 godina. Što se tiče spola, nešto je veće učešće dječaka (52,5%), nego djevojčica, dok je prikaz po kategorijama predstavljen u tabeli br.1.

¹⁵⁵ Analiza situacije u oblasti dječije zaštite u BiH, Mapiranje radne snage u službama socijalne zaštite....

R.br.	Kategorije djece	2015. godina	
		Broj djece	%
1.	Dijete sa smetnjama u razvoju	274	16,51
2.	Dijete bez roditeljskog staranja	56	3,35
3.	Strukturno i funkcionalno promijenjene porodice	211	12,66
4.	Dijete RVI, demobilisanih boraca i civilnih žrtava rata	224	13,48
5.	Dijete iz socijalno ugrožene porodice i korisnici dječijeg dodatka	433	26,1
6.	Dijete iz višečlane porodice	293	17,65
7.	Dijete romske populacije	6	0,33
8.	Posebno talentovana djeca	54	3,28
9.	Dijete predškolskog uzrasta	110	6,64
	Ukupno	1661	100%

U toku 2016. godine projekt je realizovan u Omladinskom hotelu „Užice“ u Bečićima u vremenskom periodu od 20. 5. do 21. 9. 2016. godine i obuhvaćeno je ukupno 1.628 djece. S obzirom da je unos podataka u bazu projekta u toku, zaposleni u fondu nam nisu bili u mogućnosti dati detaljnije podatke o djeci učesnicima.

Prava iz oblasti dječije zaštite se redovno izmiruju, s tim što se refundacija naknade plaće za vrijeme porodiljskog odsustva vrši usporenom dinamikom, a za poslodavce iz realnog sektora bez kašnjenja. Ukupna novčana izdvajanja po osnovu prava iz nadležnosti Javnog fonda za dječiju zaštitu Republike Srpske u 2015. godini su iznosila 59.425.608,00 KM.

U Federaciji BiH, sistem dječije zaštite je potpuno decentralizovan i sastoji se od Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH, Ministarstva rada i socijalne politike FBiH, 10 kantonalnih ministarstava rada i socijalne politike, civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, 2 kantonalna centra za socijalni rad i 59 CZSR sa 738 zaposlenih, od toga 462 stručnog kadra ili 62,60%, 10 domova za djecu i mlade, dva SOS sela, pet sigurnih kuća, četiri dnevna centara, tri ustanove socijalne zaštite za maloljetnike društveno neprihvatljivog ponašanja, 23 ustanove socijalne zaštite za odrasle invalidne osobe i više institucija nevladinih organizacija. Prava iz područja dječije zaštite i prava koja djeca ostvaruju po osnovu socijalne zaštite se u potpunosti finansiraju iz budžeta kantona / županija i općina, dok se prava koja djeca ostvaruju po osnovu invaliditeta finansiraju iz budžeta Federacije BiH i ona su jednoobrazna na prostoru cijele FBiH. Hercegovačko-neretvanski, Posavski i Kanton 10 su donijeli zakone o socijalnoj zaštiti, u kojima porodice sa djecom uopće nisu obuhvatili, niti su donijeli Zakon o dječijoj zaštiti, kao niti Unsko-sanski kanton. U Federaciji BiH nedostaje fond dječije zaštite, čijim osnivanjem bi konačno došlo do ujednačavanja socijalnih davanja i novčane pomoći u sistemu dječije zaštite. Novim zakonom koji je još uvijek u proceduri, planira se osnivanje fonda dječije zaštite.

Kantonalni zakoni o socijalnoj zaštiti uslovljavaju ostvarivanje prava na dječiji dodatak redovnim pohađanjem škole što je protivno međunarodnim standardima. Svrha DD (dječijeg dodatka) je da se djetetu omogući da preživi, a ne da služi kao poticajna mjera za uključivanje i ostanak u školi. Tako siromašna djeca ne mogu da izađu iz kruga siromaštva, jer u školu ne idu, jer nemaju sredstava za udžbenike, hranu i sl., a dječiji dodatak ne mogu dobiti jer ne idu u školu... Naknade za hranitelje su neujednačene, a u TK kasne po nekoliko mjeseci. Posljednja naknada isplaćena je za april 2016. godine, a dječiji dodatak kasni 10 mjeseci, posljednja uplata bila je u januaru 2016. godine. U TK je na snazi ukidanje prava na obavezno zdravstveno osiguranje djece uzrasta od šest do 15 godina starosti koja ne pohađaju obrazovanje, čija je posljedica isključivanje iz prava 46-ero djece u TK koja su to pravo ostvarivali do izmjene ovog zakona. Međutim, ne radi se samo o ovome broju, već o mnogo većem, jer veliki broj nije identifikovan kao takav.

U Brčko distriktu BiH sistem dječije zaštite sastoji se od pododjeljenja za socijalnu i dječiju zaštitu koje funkcioniše u sklopu Vlade Brčko distrikta BiH i pod čijom nadležnošću je sve vezano za područje dječije zaštite, i u čijem sklopu funkcioniše centar za socijalni rad. Zakon o dječijoj zaštiti Brčko distrikta BiH propisao je: naknadu plaće za vrijeme porodiljskog odsustva ili produženog porodiljskog odsustva; materinski dodatak; pomoć za opremu novorođenčeta i doplatak za djecu.

Životni standard

Komiteta smatra pozitivnim to da djeca imaju direktno pravo da koriste socijalnu zaštitu, uključujući socijalno osiguranje.

Ipak, Komitet ostaje zabrinut jer je ovo pravilo izgleda ograničeno na djecu samo do 15 godina.

Komiteta, također, ostaje duboko zabrinut jer veliki dio djece u državi članici živi ispod granice siromaštva, koje se odražava u uslovima za stanovanje, sadržajima, zdravlju i obrazovanju što ozbiljno sputava uživanje njihovih prava. Nadalje, napominjući da država članica troši tri puta više od regionalnog prosjeka na zdravstvenu i socijalnu zaštitu,

Komiteta je ipak zabrinut što sadašnji sistem socijalne zaštite ne rješava potrebe osoba koje se nalaze u nepovoljnoj finansijskoj situaciji. 19 61.

Stanje

Dokument o napretku i realizaciji Milenijumskih ciljeva u BiH konstatovao je da 15% stanovništva u BiH živi ispod apsolutne linije siromaštva (manje od 235,00 KM mjesečno), a u relativnom siromaštvu živi 17,9% građana BiH. To znači da je svako šesto domaćinstvo u BiH siromašno.¹⁵⁶ U 2014. godini prezentiran je Prvi izvještaj o socijalno isključenim kategorijama djece u BiH, baziran na Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u organizaciji Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, UNICEF-a i Evropske komisije. Izvještajem je uspostavljeno praćenje socijalne isključenosti djece u BiH. Prema metodologiji i zahtjevima UNICEF-a ovakav izvještaj će se prezentirati svake druge godine i na taj način će se uspostaviti kontinuitet u praćenju siromaštva djece u BiH. Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u BiH daje se prilika da se pravilno usmjere stručnjaci iz oblasti socijalne zaštite, zdravstva, obrazovanja, policije, pravosuđa i statistike da pravilno percipiraju isključene kategorije djece i izgrade buduće inicijative i aktivnosti vladinih institucija za njihovo smanjivanje. Ovaj izvještaj daje mogućnosti da se izgrade kvalitetni sistemi socijalne zaštite i kreiraju politike u cilju bolje socijalne zaštite djece.

Siromaštvo nije prevashodno problem nezaposlenih, raseljenih, invalida ili porodica poginulih u ratu. Ove grupe zajedno čine manje od polovine siromašnih. Tu su još i porodice sa više od troje djece i djeca koja žive u višečlanim porodicama sa četiri ili više odraslih lica; djeca koja žive u jednoroditeljskom domaćinstvu gdje je nosilac domaćinstva lice neoženjen/neudata ili razveden/a osoba; djeca koja žive u domaćinstvima u kojima je nosilac nezaposleno ili neaktivno lice, ili djeca koja žive u ruralnim područjima gdje roditelji najčešće žive od poljoprivrede, kojoj je manje dostupno zdravstvo i obrazovanje.

Dodatnu skupinu siromašnih u BiH čine zaposleni ljudi koji žive u porodicama s djecom, a imaju primanja ispod 500,00 KM, u kojima radi samo jedan član domaćinstva. Podaci službene statističke agencije EU - Eurostata pokazuju da se potrošnja po glavi stanovnika u zemljama članicama Unije tokom 2015. godine kretala u intervalu od 51 do 137% prosjeka u EU. BiH je po istom parametru rangirana na pretposljednje mjesto u Evropi jer je prosječna potrošnja po stanovniku u 2015. godini dostigla 38 % prosjeka EU.¹⁵⁷

	Broj korisnika soc. zaštite	FBiH	RS	BDBiH	Ukupno
1.	Broj korisnika socijalne zaštite	219.247	198.971	-	418.218
2.	Broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite	143.552	61.995	-	205.547
3.	Udio maloljetnih korisnika u ukupnom broju	65,47	31,15%	-	50,14%

Podaci Agencije za statistiku BiH govore da je prosječna mjesečna neto plaća u BiH u septembru 2016. godine iznosila 847,00 KM, imamo negativan spoljno-trgovinski bilans za - 4.951.294,00 KM i bruto domaći

¹⁵⁶ Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS), provedeno 2011-2012. godine

¹⁵⁷ <http://www.rtvbn.com/365836/Standar-u-BiH-na-dnu-evropske-ljestvice>

proizvod po stanovniku 7.123,00 KM.

Ukupna stopa nezaposlenosti u BiH je 27,5% u 2014. godini, što je gotovo tri puta više od prosjeka EU, odnosno od prosječne stope od 10%. U istoj godini stopa nezaposlenosti mladih u BiH je iznosila 62,7%. Ukupna populacija u BiH je 3.827.343 stanovnika, (procjena za 2014. godinu), umrlih u BiH je 35.980, živo rođenih je 30.268 što ukazuje na negativan prirodni priraštaj stanovništva. U odnosu na ukupan broj stanovnika 10,92% njih koristi usluge socijalne zaštite, a daleko je veći broj stanovnika koji su u stanju socijalne potrebe, ali se nikada nisu obratili nadležnim službama.

U BiH gotovo trećina djece (30,6%) starosti od 5 do 15 godina je siromašna, podaci su do kojih se došlo mjerenjem pomoću apsolutne linije siromaštva (trošenje 238,00 KM mjesečno po osobi ili 7,93333 KM dnevno). Siromaštvo je još naglašenije među mlađom djecom (0-4 godine), od kojih je jedna trećina siromašna u četiri od šest dimenzija. Ovako organizovan sistem socijalne i dječije zaštite u BiH – u RS, FBiH i BD BiH – ne predstavlja osnovu za smanjenje i eliminisanje siromaštva.¹⁵⁹

Zaključci i preporuke

Sistem dječije zaštite u BiH i dalje je diskriminatoran, disharmoniziran i nedovoljno je usmjeren na socijalno isključene kategorije. Sistem je diskriminatoran u svojoj osnovi na ratne i neratne korisnike sistema, posebno u odnosu na obim prava i visinu naknada. Rješenje za ovako neuređenu socijalnu i dječiju zaštitu u FBiH je donošenje leks specijalis zakona na nivou FBiH – Zakona o socijalnoj zaštiti/skrbi i Zakona o dječijoj zaštiti/skrbi, kao i donošenje istih zakona na nivou svih 10 kantona/županija.

U okviru zdravstvene zaštite djeci treba da bude obezbjeđen jednak pristup za svu djecu i mlade do 18. godine života, bez obzira na status roditelja ili druga ograničenja, a posebno romsku djecu. Podaci govore da nisu uspostavljeni postupci uključivanja djece sa psihofozičkim poteškoćama, kao i druge djece iz marginaliziranih grupa (Romi, povratnici, djeca koja prose i siromašna djeca).

¹⁵⁸ Izvor podataka Socijalna zaštita u FBiH za 2015. god. i Statistički godišnjak RS, Banja Luka, 2015. god.

¹⁵⁹ Izvor: Izveštaj o istraživanju, Analiza situacije u oblasti dječije zaštite u BiH, Mapiranje radne snage u službama socijalne zaštite

Preporuke

- Na cijelom prostoru BiH obezbijediti besplatan pristup zdravstvenoj zaštiti svoj djeci do 18. godine.
- Obezbijediti kontinuitet u snabdjevanju vakcinama u BiH i povećati stepen imunizacije djece, a posebno djece Roma za sve vakcine.
- U bolnicama koje su prilagođene bebama povećati stepen započinjanja dojenja. Kontinuirano provoditi aktivnosti na popularizaciji dojenja.
- Poduzimati konkretne mjere na saniranju posljedica kontaminiranih područja u BiH, pratiti zdravstveno stanje stanovništva u tim područjima i obezbijediti adekvatno liječenje istih.
- Poboljšati ukupni položaj medicinskih uposlenika i na taj način spriječiti njihov odlazak u inostranstvo.
- Poboljšati uslove rada u neonatalnim odjelima klinika za bebe nabavkom adekvatne opreme, poboljšanjem ukupnih uslova rada i edukacijom uposlenih, kako bi se smrtnost novorođenčadi smanjila.
- Uspostaviti registar kontrolisanih centralnih vodovoda u FBiH, RS i BD BiH. Jednom godišnje vršiti provjeru bakteriološke ispravnosti sistema vodovoda u javnim ustanovama gdje borave ili se školuju djeca i mladi.
- Obezbijediti zabranu pušenja na javnim mjestima i dosljednu primjenu donesenih zakona. Provesti zabranu postavljanja prodavnica duhana, alkohola i kladionica u blizini odgojno-obrazovnih ustanova.
- Kontinuirano provoditi mjere prevencije među djecom i mladima o svim toksikomanijama i zdravim stilovima života.
- U vladinim budžetima obezbijediti više sredstava za provođenje Strategije o deminiranju u BiH.
- Prioritet vladinih institucija treba biti izrada strategije protiv siromaštva u BiH.
- Nužno je naći nove mjere provođenja socijalne politike u korist pravilnije raspodjele socijalnih davanja.
- Pored socijalnih davanja za djecu čiji roditelji nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje djece, potrebno je obezbijediti kvalitetnu savjetodavnu pomoć porodici u odgoju djece.

A central graphic featuring a dark, textured globe. The globe is surrounded by silhouettes of children in various playful poses: two at the top holding hands, one on the left jumping, one on the right falling, and two at the bottom performing handstands. Numerous small butterfly silhouettes are scattered around the globe, and the top of the globe is adorned with silhouettes of various plants and flowers. The word "OBRAZOVANJE" is printed in white, bold, uppercase letters across the center of the globe.

OBRAZOVANJE

OBRAZOVANJE

Komiteta državi članici preporučuje da:

(a) u potpunosti uzme u obzir član 28 (1) (e) Konvencije u svojim obrazovnim reformama koje uključuju zatvaranje područnih škola u ruralnim područjima i njegovo uticanje na pristup djece obrazovanju u takvim područjima;

(b) u skladu sa članom 28 (1) (b) Konvencije, da preduzme mjere kako bi srednjoškolsko obrazovanje bilo raspoloživo i dostupno svakom djetetu, te da preduzme primjerene mjere kao što su uvođenje besplatnog obrazovanja i davanje finansijske pomoći u slučaju potrebe;

(c) osigura dodjelu odgovarajućih sredstava koja će garantovati da škole imaju adekvatne standarde higijene, opreme i didaktičkih materijala;

(d) usvoji konkretne mjere u borbi protiv diskriminacije romske djece u pristupu obrazovanju, pa i putem osiguravanja dodatnih časova jezika i podrške, programa spremanja za školu i programa podrške za rješavanje obrazovnih potreba romske djece i druge djece pripadnika manjina i pri tome osigura da se takve dodatne mjere ne daju na način da se pogoršava stigmatizacija ili segregacija;

(e) dodatno poboljša kvalitet i obuhvaćenost djece odgojem i obrazovanjem od ranog djetinjstva, uključujući pružanje odgoja svoj djeci u dobi od 0 do 3 godine, što će se postaviti kao prioritet, a sa ciljem da se osigura na holistički način koji obuhvata cjelokupni razvoj djeteta i jačanje kapaciteta roditelja, i

(f) izdvoji ljudske, tehničke i finansijske resurse za poboljšanje kvalitete obrazovanja u ruralnim područjima, i revidira i ojača svoje nacionalne obuke nastavnika i procese sticanja kvalifikacija sa ciljem poboljšanja ukupnog kvaliteta obrazovanja. Komitetu državu članicu poziva da razvije Državni akcioni plan za obrazovanje iz ljudskih prava kako bi se osiguralo obrazovanje o ljudskim pravima na njenoj cijeloj teritoriji, kao što je preporučeno u okviru Svjetskog programa obrazovanja iz ljudska prava.

Stanje

Obrazovanje u BiH je složeno, fragmentirano i nekomplementarno. Obrazovanje u BiH, također, karakterizira i snažna politička obojenost, nedostatak transparentnosti, efikasnosti i odgovornosti, diskriminacija, segregacija i asimilacija. Svi ovi problemi za posljedicu imaju uskraćivanje ostvarivanja prava na obrazovanje djece u BiH i osiguravanju očekivane kvalitete u ovoj oblasti. S obzirom na oskudne budžete i podatke o izdvajanju za obrazovanje u budžetima, nije postignut visoko postavljeni postotak od 7,5% kao ciljna vrijednost do 2015. godine prema Milenijumskim razvojnim ciljevima za Bosnu i Hercegovinu.

Obrazovanje u BiH se suštinski nije mijenjalo posljednjih godina. Važno je napomenuti da su ključne strategije u oblasti obrazovanja istekle: Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini 2008–2015.; Strategija učenja o poduzetništvu u obrazovnim sistemima u Bosni i Hercegovini za period 2012–2015. i Strategija razvoja srednjeg stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini 2007–2013. Naime, polovinom 2008. godine Vijeće ministara BiH usvojilo je Strateške pravce razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementacije, 2008–2015. Da bi se utvrdio stepen razvoja i unapređenja obrazovanja u BiH,

kao posljedica donošenja navedenog dokumenta, moralo bi biti urađeno opsežno istraživanje vođeno iz institucija nadležnih za obrazovanje na nivou BiH. No, moguće je vidjeti da je obrazovanje u BiH i dalje duboko decentralizirano, da učenici pohađaju nastavu prema tri nastavna plana i programa, da se govori o tri različita obrazovna sistema, da se od učenika i dalje, najčešće očekuje reprodukcija činjenica koje su date u udžbenicima (a čija istinitost ponekad bude dovedena u pitanje) ili onoga što je nastavnik „predavao“ na nastavi, da su učenici svakodnevno izloženi različitim oblicima diskriminacije, itd. Možemo zaključiti da je obrazovanje u BiH još uvijek daleko od očekivane kvalitete, poboljšanja efektivnosti sistema obrazovanja i obuke, povećanja istraživanja u obrazovanju i svega onoga što bosanskohercegovačka djeca trebaju da bi bili socijalno uključeni i konkurentni na tržištu rada. Obrazovni sektor i dalje predstavlja rizično područje kada je riječ o korupciji, što se direktno odražava na kvalitetu obrazovanja i ostvarivanje prava djece u ovoj oblasti. Zbog nedovoljnih kapaciteta nadležne agencije, koordinacija između tijela nadležnih za osiguranje kvaliteta u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju je slaba¹⁶⁰. Institucija ombudsmena je u 2015. godini zaprimila 33 žalbe koje su se u najvećoj mjeri odnosile na ostvarivanje prava na rad institucija i organa zaduženih za obezbjeđenje kvalitetnog funkcioniranja obrazovnog sistema, te na način na koji je u pedagoškoj dokumentaciji u školama u Republici Srpskoj, kao nastavni predmet, označavan Bosanski jezik¹⁶¹.

Snimanje stanja i hitno donošenje novih strategija doprinijet će nastavku rada na osiguranju kompatibilnih obrazovnih politika na svim nivoima odlučivanja, te bolju korelaciju obrazovnih programa s promjenama i potrebama tržišta rada u BiH.

Vijeće ministara BiH je u junu 2015. godine donijelo Odluku o usvajanju Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2015–2018. (u nastavku: Akcioni plan za djecu). Akcioni plan za djecu pripremila je Vijeće za djecu BiH. Kada je riječ o oblasti obrazovanja, slobodnom vremenu i kulturnim aktivnostima ono se tretira u dijelu G kroz nekoliko inicijativa, koje uvažavaju i primjedbe Komiteta za prava djeteta. Inicijative pokazuju da vlasti u BiH prepoznaju ključne prepreke u dostizanju kvalitete obrazovanja koje je pristupačno i dostupno za sve, ali i nastoje djelovati kako bi prepreke bile smanjene ili uklonjene u potpunosti. Međutim, da bi kvaliteta, pristupačnost i dostupnost obrazovanja bile osigurane potrebno je da inicijative prerastu u konkretna djela, aktivnosti i mjere.

Kao jedan od najvažnijih iskoraka u smislu modernizacije i poboljšanja kvaliteta odgoja i obrazovanja u BiH, ali i približavanja EU standardima u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, APOSO je 2012. godine počela sa izradom zajedničkih jezgri nastavnih planova i programa (u daljnjem tekstu: ZJNPP) definiranih na ishodima učenja, za razliku od dosadašnjih u kojima su ZJNPP predstavljale samo skup zajedničkih sadržaja¹⁶². Na početku procesa izrade ZJNPP je definirano osam odgojno-obrazovnih područja, koja su obuhvatila nastavne predmete, i to: jezično-komunikacijsko, matematičko, prirodoslovno, društveno-humanističko, tehnika i informatičke tehnologije, umjetničko, tjelesno-zdravstveno i međupredmetno i kroskurikularno područje. Do sada je agencija izradila većinu dokumenata i u narednom periodu radit će na izradi preostalih ZJNPP. U razvoju predstavljenih dokumenta sudjelovali su predstavnici svih pedagoških zavoda u Bosni i Hercegovini, učitelji, nastavnici, srednjoškolski profesori, univerzitetski profesori i stručni savjetnici Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH. Također, realizira se obuka trenera za izradu novih nastavnih planova i programa za predmete u društveno-humanističkom području, odnosno osoba koje će direktno raditi na implementaciji ZJNPP u nastavne planove i programe¹⁶³.

U oktobru 2015. je usvojen dokument Osnove kvalifikacijskog okvira u BiH¹⁶⁴. Dokument Osnove kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini (OKO) zasniva se na obrazovnoj tradiciji i sadašnjem stanju u obrazovanju u Bosni i Hercegovini, te potrebama razvoja ekonomije, pojedinca i društva u cjelini, uz uvažavanje odrednica Evropskoga kvalifikacijskog okvira (EKO) i odgovarajućih evropskih i međunarodnih

¹⁶⁰ Izveštaj za Bosnu i Hercegovinu za 2015. godinu, (2015), Brisel: Evropska komisija

¹⁶¹ Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2015. godinu, (2016), Banja Luka: Institucija ombudsmena za ljudska prava u BiH

¹⁶² Analiza reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, (2016), Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova BiH

¹⁶³ Srednjoročni plan rada Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje 2016–2018. godine, (2015), Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

¹⁶⁴ Alternativni izvještaj za BiH 2016: politički kriteriji, inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH, (2016), Sarajevo

propisa. Osnovama kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini stvara se preduslov za izradu kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini, koji treba povezati prethodne, sadašnje i buduće rezultate učenja, te ih postaviti u međusobne odnose unutar Bosne i Hercegovine, ali i Evropskog kvalifikacijskog okvira i evropskog obrazovnog prostora. Polazne osnove utvrđene ovim dokumentom predstavljaju i smjernice za usklađivanje propisa kojima se uređuju područja osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, odnosno cjeloživotnog učenja, ali i bolje povezivanje promjena i potreba tržišta rada s obrazovnim programima u Bosni i Hercegovini.

U okviru projekta Razvoj kvalifikacijskog okvira za opće obrazovanje pokrenute su aktivnosti u vezi sa pripremom eksterne mature od juna 2015. godine. Do danas je radna grupa imala osam sastanaka, a daljnje aktivnosti pretpostavljaju, između ostalog, pripremu priručnika za osiguranje kvalitete, u kojem bi se tretirala pitanja: procedura, odgovornosti za upravljanje procesom, upravljanje resursima, mjerenjem i analizom i odabir škola za pilotiranje mature 2017. godine¹⁶⁵. U okviru istog projekta, organizirana je i Radna grupa za obuku nastavnika, koja kontinuirano radi na pitanjima, kao što su npr. unapređenje pravnog i institucionalnog okvira u oblasti inicijalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja odgajatelja i nastavnika, stanje u oblasti inicijalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnika, itd.¹⁶⁶

Predškolski odgoj i obrazovanje u BiH

U Bosni i Hercegovini postoji nekoliko karakterističnih problema u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja, od kojih su najizraženiji: veoma nizak procenat obuhvata djece predškolskim odgojem i obrazovanjem, posebno djece predškolskog uzrasta iz ranjivih kategorija društva – djece iz ruralnih područja, djece pripadnika romske populacije, djece sa teškoćama u razvoju i izostanak donošenja i implementacije zakona i podzakonskih akata iz ove oblasti u nekoliko kantona u FBiH, koji bi bili usklađeni s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH¹⁶⁷.

U skladu sa podacima iz Informacije o implementaciji Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini za 2015. godinu, Unsko-sanski, Posavski, Tuzlanski, Zeničko-dobojski, Bosansko-podrinjski kanton Goražde, Kanton Sarajevo, Kanton 10, Republika Srpska i Brčko distrikt BiH donijeli su zakone o predškolskom odgoju i obrazovanju koji su, prema tvdnjama nadležnih ministarstava, usklađeni sa Okvirnim zakonom. Iako je u Unsko-sanskom kantonu u 2010. godini donesen i objavljen Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Unsko-sanskog kantona, on do danas nije stupio na snagu. Srednjobosanski, Hercegovačko-neretvanski i Zapadnohercegovački kanton još uvijek nisu donijeli zakone o predškolskom odgoju i obrazovanju usklađene s Okvirnim zakonom, što je situacija koja se nije mijenjala u posljednje tri godine. Obavezan predškolski program u godini pred polazak u školu za sada je uveden u Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde, Kantonu Sarajevo, Brčko distriktu BiH i u Republici Srpskoj, s tim da ovaj program u Republici Srpskoj zakonom nije obvezujući. Razlog za njegovo neuvođenje u ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine je finansijske prirode¹⁶⁸. U tom smislu se postavlja i pitanje prakse osiguranja kvalitete predškolskog odgoja i obrazovanja za svako dijete kao važne osnove za rast i razvoj i polazišta u sistemu obrazovanja.

Stopa upisa djece uzrasta od 3 do 6 godina u predškolske ustanove u državi još uvijek je vrlo niska i daleko je od evropskog cilja od 95% do 2020. godine, posebno u periodu koji ne obuhvata obavezno predškolsko obrazovanje jednu godinu pred polazak u školu. Generalno, pohađanje odgojno-obrazovnih ustanova u ranom djetinjstvu povećano je sa 6,4% u pedagoškoj 2006. godini na 13,1% u pedagoškoj 2011/12. godini u BiH. U pedagoškoj 2014/2015. godini radilo je 289 predškolskih ustanova sa 21.490 djece. Broj predškolskih ustanova, u odnosu na prethodnu godinu, veći je za 12%, a broj djece povećan je za 8,16%. U pedagoškoj 2015/2016. godini na teritoriji BiH bilo je 317 predškolskih ustanova u koje je bilo uključeno 22.901 dijete. U odnosu na prethodnu godinu, broj predškolskih ustanova povećan je za 9,7% i broj uključene djece je

¹⁶⁵ Pogledati više na: <http://www.aposo.gov.ba/blog/arhive/2267>

¹⁶⁶ Pogledati više na: <http://www.aposo.gov.ba/blog/arhive/2782>

¹⁶⁷ Ćurak, H. (2014); Analiza primjene standarda kvaliteta rada u predškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini; u: Podrška razvoju kvaliteta u predškolskom odgoju i obrazovanju; Sarajevo, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

¹⁶⁸ Pogledati više u: Analiza reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, (2016), Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova BiH

veći za 6,6%¹⁶⁹. Podaci Agencije za statistiku BiH pokazuju da se broj predškolskih ustanova u BiH povećava iz godine u godinu, kao i broj djece koja pohađaju predškolske ustanove. Pozitivni pomaci načinjeni su u pojedinim kantonima (TK, ZDK, BPK i Kantonu 10), gdje je ostvarena stopostotna obuhvatnost djece programom jednu godinu pred polazak u školu¹⁷⁰. Prema navodima u dokumentu Strateški okvir za BiH u Kantonu Sarajevo i Brčko distriktu ostvaren je stopostotna uključenosti djece u predškolski program jednu godinu pred polazak u školu¹⁷¹. Ipak, samo 14,4% djece u BiH uključeno je u predškolski odgoj i obrazovanje, što je najniži procenat u Evropi¹⁷². Najmanje su uključena djeca koja žive u ruralnim područjima, djeca koja pripadaju manjinskim grupama, djeca bez roditeljskog staranja i djeca s teškoćama u razvoju. Tek oko 2% djece iz najsiromašnije petine stanovništva i djece Roma pohađaju predškolske ustanove¹⁷³. Dakle, predškolski odgoj i obrazovanje u BiH i dalje nema potrebno mjesto u sistemu obrazovanja.

Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje je, uz podršku UNICEF-a Bosne i Hercegovine i Save the Children Norway, realizirala projekt pod nazivom: „Standardi kvalitete predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini“. Projekt je imao dva značajna rezultata „Preporuke za unapređenje postojećih i izradu novih cjelovitih programa odgojno-obrazovnog rada sa djecom predškolskog uzrasta!“ i „Standardi kvaliteta rada odgajatelja, pedagoga i direktora u predškolskom odgoju i obrazovanju“¹⁷⁴. Iako su kontinuirano tokom procesa definiranja standarda i indikatora standarda kvaliteta rada u predškolskom odgoju i obrazovanju učestvovali zvanično imenovani predstavnici navedenih obrazovnih institucija i predstavnici velikog broja predškolskih ustanova u BiH, to nije obećanje da će standardi biti primijenjeni, jer je implementacija standarda kvaliteta rada zadatak obrazovnih vlasti na izvršnom nivou¹⁷⁵.

Tokom 2015. godine radna grupa intenzivno je radila na izradi dokumenta za daljnji razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, te je sačinjen nacrt Platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2015-2021. Unutar ovog dokumenta definirani su prioriteti koji se odnose na ispunjavanje strateških ciljeva Bosne i Hercegovine u ovoj oblasti: povećanje obuhvata, osiguranje kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja, redovno finansiranje, inkluziju i senzibilizaciju društva. Novi dokument strateškog tipa o razvoju predškolskog odgoja i obrazovanja poslužit će kao okvir za djelovanje nadležnih obrazovnih i drugih vlasti u usklađivanju politika i prakse razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja, prije svega, zbog obezbjeđivanja što boljih preduslova za optimalan razvoj najmlađe populacije u BiH¹⁷⁶.

Osnovno i srednje obrazovanje u BiH

Zakoni o osnovnom i srednjem odgoju i obrazovanju usvojeni su u Republici Srpskoj, u Brčko distriktu BiH i u devet kantona u Federaciji BiH. *Još uvijek nije donesen zakon u Srednjobosanskom kantonu. Zakoni o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH nisu usvojeni u četiri kantona: Srednjobosanskom, Hercegovačko-neretvanskom, Zapadno-hercegovačkom i Kantonu 10.* U Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH svi doneseni zakoni su, prema tvrdnji obrazovnih vlasti, usklađeni sa Okvirnim zakonom.

Bosna i Hercegovina godinama bilježi negativan prirodni prirast. Prema podacima FMON-a, u školskoj 2015/2016. godini u prve razrede svih osnovnih škola na području FBiH upisano je 21.539 učenika, te ih je u svih devet razreda osnovnih škola 188.786. Broj učenika upisanih u prvi razred osnovne škole u FBiH se u petogodišnjem razdoblju smanjio za 302 učenika ili 1,38%. Tako je svake godine broj prvaca bio manji za nešto više od 60 učenika. Podaci po kantonima svjedoče da je u posljednjih pet školskih godina došlo do

¹⁶⁹ Agencija za statistiku BiH, <http://www.bhas.ba/>

¹⁷⁰ Alternativni izvještaj za BiH 2016: politički kriteriji, inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH, (2016), Sarajevo

¹⁷¹ Strateški okvir za BiH, (2015), Sarajevo: Vijeće ministara

¹⁷² Alternativni izvještaj za BiH 2016: politički kriteriji, inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH, (2016), Sarajevo

¹⁷³ Zajednički program i budžetski okvir Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu 2015–2019: Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija, 2015.

¹⁷⁴ Analiza reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, (2016), Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova BiH

¹⁷⁵ Ćurak, H. (2014); Analiza primjene standarda kvaliteta rada u predškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini, Podrška razvoju kvaliteta u predškolskom odgoju i obrazovanju; Sarajevo, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

¹⁷⁶ Analiza reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, (2016), Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova BiH

smanjenja broja upisanih učenika u sedam kantona, a u tri kantona zabilježeno je povećanje broja učenika. Najznačajnije povećanje broja učenika zabilježeno je u Bosansko-podrinjskom (18,38%) i Sarajevskom kantonu (15,2%), a najznačajnije smanjenje broja upisanih učenika zabilježeno je u Posavskom kantonu (22,64%) i Kantonu 10 (23,74%). Broj učenika osnovnih škola u FBiH za period od školske 2011/2012. do školske 2015/2016. godine upućuje na kontinuirano smanjenje broja učenika osnovnih škola. Broj učenika osnovnih škola se u petogodišnjem razdoblju smanjio za 19.705 učenika ili 9,45%. Tako je za pet godina u osnovnim školama blizu 700 učionica ostalo prazno¹⁷⁷. Vlada RS-a odlučila je da u školskoj 2016/2017. godini bude zatvoreno devet područnih odjeljenja, a da četiri centralne škole, uslijed manjka učenika, promijene status i postanu područna odjeljenja¹⁷⁸ što ponovo ukazuje na kontinuirano smanjenje broja učenika i nedovoljnu brigu o djeci koja žive u ruralnim područjima.

Zahvaljujući opredijeljenosti države da pristupi provedbi PISA studije 2018. godine i učenici iz BiH će dobiti priliku usporediti svoja znanja s vršnjacima iz cijelog svijeta. S obzirom na činjenicu da se u BiH, osim istraživanja TIMSS 2007, nisu provodila opsežna i kvalitetna istraživanja u obrazovanju, sudjelovanje u PISA studiji moglo bi, na kvalitetan način, predočiti pravo stanje stvari unutar BH obrazovnih sistema, dati jasnu sliku učeničkih postignuća, te naznake u kojem pravcu se može graditi daljnja strategija razvoja u ovoj oblasti. Provedba PISA studije u nadležnosti je Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje¹⁷⁹.

Srednjoškolski sistem u BiH se najsporije mijenja. *Redovno srednje obrazovanje je po direktnim troškovima besplatno, ali osnovna teškoća u oblasti srednjeg obrazovanja je nedovoljno finansijskih sredstava u budžetima nadležnih institucija i ne postoji zakonska obaveza plaćanja npr. prevoza i nabavke udžbenika.* Posebno se ovaj nedostatak očituje u situacijama kada je učenicima otežan pristup obrazovanju u smislu da u mjestu stanovanja ne postoji odgovarajuća srednja škola, što kao posljedicu nosi problem finansiranja smještaja, ishrane i prevoza od strane roditelja.

U školskoj 2014/2015. godini bilo je 143.881 učenika u 311 srednjih škola, što je 8% manje učenika u odnosu na prethodnu godinu. U narednu školu godinu upisano je 133.268 učenika u 311 srednjih škola, što je 7,4% manje u odnosu na školsku 2014/2015. godinu¹⁸⁰. Dakle, prema podacima o broju upisanih učenika i postojećih srednjih škola, možemo zaključiti da je broj srednjih škola u posljednje tri školske godine ostao isti, a da se broj učenika koji upisuju srednju školu smanjuje svake školske godine za prosječno 7%.

I analiza broja učenika upisanih u prvi razred srednjih škola u FBiH u periodu od školske 2011/2012. do 2015/2016. godine pokazuje smanjenje u devet kantona i to za 12.573 učenika ili 36,57%¹⁸¹. Ovako značajno smanjenje rezultat je, prije svega, činjenice da je u školskoj 2011/2012. godini došlo do izrazitog povećanja broja učenika prvih razreda srednje škole. Među kantonima koji su uveli devetogodišnje osnovno obrazovanje u školskoj 2004/2005. godini, nakon devet godina zabilježeno je značajnije smanjenje broja učenika prvih razreda srednje škole u školskoj 2013/2014. godini (kada je prva generacija učenika koji su završili osnovnu školu po devetogodišnjem programu upisana u prvi razred srednje škole). Analizom kretanja ukupnog broja učenika srednjih škola u FBiH u ovom petogodišnjem periodu, utvrđeno je da je broj učenika srednjih škola smanjen za 15,84%, saopćeno je iz Ureda za informiranje Vlade FBiH¹⁸².

Srednje obrazovanje u BiH nije obavezno, sa izuzetkom nekih kantona. U Federaciji BiH, u tri kantona je zakonskom normom propisano i uvedeno obavezno srednje obrazovanje sa dvogodišnjim trajanjem. To su: Kanton Sarajevo, Bosansko-podrinjski kanton Goražde i Unsko-sanski kanton. Iskustva kantona koji su zakonom propisali ovaj vid obrazovanja govore da zakoni ostaju neprovodivi u praksi ako ih ne prate kvalitetni podzakonski akti, planovi i programi, kao i osigurana finansijska sredstva u budžetima. Tako do danas, u tri kantona koja su zakonom propisala i uvela obavezno srednje obrazovanje, nijedan učenik nije stekao kvalifikaciju kroz ovaj vid obrazovanja¹⁸³. Ovo dokazuje da je usvajanje potrebne zakonske regulative

¹⁷⁷ <http://www.vecernji.ba/u-osnovnim-skolama-u-fbih-za-pet-godina-700-ucionica-ostalo-prazno-1055480>

¹⁷⁸ <http://www.infobrcko.com/vijesti/item/4233-ministrova-sramota-djeca-u-neuslovnoj-skoli.html>

¹⁷⁹ pogledati više na: www.aposo.gov.ba

¹⁸⁰ Agencija za statistiku BiH, <http://www.bhas.ba/>

¹⁸¹ <http://www.rtvslon.ba/broj-ucenika-u-osnovnim-skolama-u-federaciji-bih-biljezi-kontinuiran-pad/>

¹⁸² <http://www.rtvslon.ba/broj-ucenika-u-osnovnim-skolama-u-federaciji-bih-biljezi-kontinuiran-pad/>

¹⁸³ Informacija o mogućnosti uvođenja obaveznog srednjoškolskog obrazovanja sa dvogodišnjim trajanjem u Federaciji BiH,

kojom se uvodi ovaj vid obrazovanja samo prvi, ali ne i jedini, korak koji je potrebno učiniti kako bi ovaj vid obrazovanja zaživio i dao pozitivne rezultate¹⁸⁴. Srednje obrazovanje nije obavezno u ostalih sedam kantona u FBiH, u RS-u ni u BD BiH.

Inicijativom iz Akcionog plana za djecu podstiču se sva resorna ministarstva da za narednu godinu predvide donošenje mjera koje bi pokrenule uvođenje obaveznog srednjoškolskog obrazovanja u BiH tokom narednih godina, čime bi trebalo koordinirati Ministarstvo civilnih poslova.

U Republici Srpskoj, Unsko-sanskom kantonu, Zeničko-dobojskom kantonu, Posavskom kantonu, Tuzlanskom kantonu, Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde, Kantonu Sarajevo, Zapadnohercegovačkom kantonu, te Odjeljenju za obrazovanje Vlade Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, doneseni su zakoni iz oblasti srednjeg stručnog obrazovanja i obuke koji su, prema tvrdnji navedenih obrazovnih vlasti, usklađeni s Okvirnim zakonom. Ostale nadležne obrazovne vlasti: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona; Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona i Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10 su u procesu donošenja novih ili izmjena i dopuna postojećih zakona koji se odnose na strukovno obrazovanje. Dakle, devet od ukupno 12 nadležnih obrazovnih vlasti donijelo je vlastite zakone o srednjem stručnom obrazovanju i obuci na temelju Okvirnog zakona¹⁸⁵.

Nastavni planovi i programi za srednje stručno obrazovanje sastoje se od zajedničke jezgre za nastavne predmete u skladu sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, dok bi se ostatak trebao razvijati koliko je god moguće modularnom metodologijom. Kada je riječ o modularnim nastavnim planovima i programima procenat njihove upotrebe je različit. U nekim kantonima njihova primjena je u 90%, ali na nivou FBiH ovu metodologiju primjenjuje oko 50% škola. U Republici Srpskoj modularni NPP-ovi se primjenjuju u potpunosti u svim srednjim stručnim školama i za sva zanimanja, kao i u Brčko distriktu BiH¹⁸⁶.

Napuštanje osnovne i srednje škole je i dalje problem u bosanskohercegovačkom obrazovanju. Ekonomske teškoće, siromaštvo, nedostatak pristupa školama i niska svijest o važnosti obrazovanja su glavni razlozi za napuštanje škole kod mladih. Posljednjih godina čini se da je to pojačano zbog sveukupne socio-ekonomske i političke situacije u BiH. Posebno je izražen trend ranog napuštanja škole kod djece pripadnika romske nacionalnosti. Djeca Romi ne upisuju školu, između ostalog, zato što nisu upisana u zvaničnim evidencijama, budući da nisu prijavljena i nemaju rodni list. Do ovoga dolazi često zbog toga što ih roditelji nisu prijavili, jer ni sami nisu prijavljeni ili nisu upućeni u proceduru registracije djeteta. Također, jedan broj Roma često mijenja mjesto boravišta, tako da to usložnjava pohađanje škole. Djeca s teškoćama u razvoju ili djeca koja boluju od hroničnih bolesti su u riziku od napuštanja školovanja, ponavljanja godine ili neupisivanja škole zbog nivoa složenosti teškoće / bolesti, čestih tretmana / operacija i nerazumijevanja okoline. Školu ne pohađa nijedno dijete povratnik zbog uskraćenog pristupa obrazovanju. Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, također su u riziku od napuštanja srednjoškolskog obrazovanja. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni ili samo jedan roditelj radi i imaju niska primanja, često ne mogu obezbijediti sredstva za daljnje školovanje¹⁸⁷. Obrazovne vlasti bi morale sistemski raditi na smanjenju i postepenom iskorjenjivanju napuštanja osnovnog i srednjeg obrazovanja.

U RS-u je prisutan trend neopravdanog napuštanja časova (bježanja) sa časova, koji više nije karakterističan samo za srednjoškolce, već je prisutan i među učenicima u osnovnim školama. Na kraju školske 2015/2016. godine učenici osnovnih škola RS-a napravili su 3.716.341 opravdani izostanak i 78.452 neopravdana izostanka, što po učeniku iznosi 39,92 izostanka. U osnovnim školama reagovali su na pojavu neopravdanog napuštanja časova time što je pooštrena kontrola, kroz uključivanje roditelja i slanje upitnika o izostajanju njihove djece sa nastave. Utvrđeno je da roditelji često nisu upućeni u izostajanje njihove djece sa nastave, ali i to da djeca donose opravdanja od liječnika ili „roditelja“ za koje roditelji ne znaju. U OŠ „Ivo Andrić“ u

(2015), Mostar, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke

¹⁸⁴ Informacija o mogućnosti uvođenja obaveznog srednjoškolskog obrazovanja sa dvogodišnjim trajanjem u Federaciji BiH, (2015), Mostar, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke

¹⁸⁵ Analiza reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, (2016), Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova BiH

¹⁸⁶ Analiza reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, (2016), Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova BiH

¹⁸⁷ Strateški okvir za BiH, (2015), Sarajevo: Vijeće ministara

Banjoj Luci je donesen Pravilnik o pravdanju izostanaka. Na osnovu toga, roditelji su dužni lično obavijestiti odjeljenog starješinu o razlogu izostanka učenika najkasnije drugi dan nakon istog. U zavisnosti od broja časova, o opravdanosti se odlučuje na različitim nivoima. Nastavnik može opravdati do 30 časova, od 31 do 90 aktivira se komisija, a od 91 čas nadležno je odjeljenko vijeće. Nadležni iz škole naglašavaju da je donošenje Pravilnika pomoglo u smanjivanju broja izostanaka¹⁸⁸.

Školska disciplina je u osnovnim i srednjim školama regulirana odredbama zakona i pravilima škola, što je usklađeno sa Konvencijom. Tjelesno kažnjavanje u školama je strogo zabranjeno. Međutim, i dalje se dešavaju „fizički obračuni“ između nastavnika i učenika. Tako je npr. nastavnik nanio povrede šestorici učenika VIII razreda u prostorijama Osnovne škole „Kiseljak 1“, koja se nalazi u mjestu Gromiljak¹⁸⁹ ili nastavnik iz Bijeljine koji je pretukao učenika Osnovne škole „Vuk Karadžić“ na ekskurziji¹⁹⁰.

Iako je osnovno obrazovanje besplatno, a intencija je da takvim postane i srednjoškolsko (bar prve dvije godine) analiza cijena kompleta udžbenika koje roditelji trebaju obezbijediti djeci nije zanemarljiva. Na osnovu Okvirnog nastavnog plana i programa za devetogodišnju osnovnu školu, cijena kompleta udžbenika se kreće od otprilike 40,00 KM (I i II razred) do blizu 140,00 KM (VII, VIII i IX razred) za osnovnu školu. Cijene kompleta udžbenika za srednju školu se kreću između 180,00 KM i 190,00 KM. Kada je riječ o udžbenicima za srednje škole, iz Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke navode kako je raspisan Stalni javni konkurs za pribavljanje rukopisa udžbenika za gimnazije, srednje tehničke i srodne, srednje stručne i srednje umjetničke škole, pa postoji mogućnost da se u narednom periodu odobre novi naslovi za srednju školu, naravno, ukoliko su u skladu s odredbama konkursa. Spisak odobrenih radnih udžbenika, udžbenika, priručnika, radnih listova i zbirki zadataka za osnovne škole, gimnazije i srednje tehničke i stručne škole u školskoj 2016/2017. godini objavljen je 1. augusta 2016. godine na stranici Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke. Kada je riječ o Republici Srpskoj, cijene kompleta udžbenika od 1. do 9. razreda u osnovnim školama u RS-u se nisu mijenjale u posljednjih nekoliko godina. Cijena kompleta za III razred iznosi 68,70 KM, za IV razred 76,20 KM, a za V razred 74,30 KM s tim da su udžbenici za više razrede nešto skuplji¹⁹¹.

U nastavku je navedeno nekoliko primjera koji ilustriraju pokušaje obrazovnih vlasti da osnovno i srednje obrazovanje bude što pristupačnije, bezbjednije i jeftinije.

Učenici hrvatske nacionalnosti s područja srebreničke općine, koji gravitiraju Osnovnoj školi u Špionici, poslije više od dvije decenije ponovo su sjeli u školske klupe pomenute odgojno-obrazovne institucije. Naime, osnovci hrvatske nacionalnosti iz srebreničkog kraja do ove školske godine pohađali su nastavu u Bosanskoj Bijeloj na području Brčko distrikta. Kontinuiranim aktivnostima Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, lokalne zajednice i aktuelnog menadžmenta škole riješen je višedecenijski problem. Učenici koji su se vratili u matičnu školu nastavu će pohađati po aktuelnom nastavnom planu¹⁹².

U maju 2016. godine, u sjedištu Vlade Federacije BiH u Sarajevu u organizaciji Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, upriličeno je potpisivanje ugovora o sufinansiranju nabavke sigurnosnih golova za osnovne škole u Federaciji Bosne i Hercegovine. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je u budžetu za 2016. godinu osiguralo 750.000,00 KM za realiziranje ovog projekta, s ciljem poboljšanja sigurnosti školskih fiskulturnih sala i otvorenih igrališta¹⁹³. Za utopljanje školskih objekata na području ZE-DO kantona izdvojena su sredstva u ukupnom iznosu od 499.493,00 KM, koja će biti raspodijeljena u tri planirane faze izvođenja radova. U prvoj fazi će se za troškove izvođenja detaljnog energetskog audita izdvojiti 49.493,00 KM za osnovne škole u Visokom, Zavidovićima, Žepču, Maglaju i Kaknju, te za srednju školu u Zavidovićima. U svrhu dijela troškova izvođenja utopljanja objekata škola, u drugoj fazi, odobrena su sredstva u ukupnom iznosu od 400.000,00 KM, koja su raspodijeljena po 80.000,00 KM za pet škola u Brezi, Zavidovićima, Visokom, Zenici i Žepču. Za iste škole će tokom izvođenja utopljanja objekata škola

¹⁸⁸ Više detalja na: <http://www.nezavisne.com/novosti/obrazovanje/Mali-djaci-bjeze-sa-casova-kao-veliki/389754>

¹⁸⁹ <http://www.6yka.com/novost/104787/nastavnik-pretukao-sest-ucenika>

¹⁹⁰ <http://www.klix.ba/vijesti/crna-hronika/bijeljina-nastavnik-pretukao-ucenika-na-maturskoj-ekskurziji/130527085>

¹⁹¹ <http://www.klix.ba/vijesti/bih/istrazili-smo-koliko-ce-ove-godine-roditelje-kostati-nabavka-udžbenika-za-djecu/160805032>

¹⁹² <http://www.avaz.ba/clanak/252812/spionica-ucenici-hrvatske-nacionalnosti-vratili-se-u-maticnu-skolu#sthash.SFJ9k9wS.HB8TislP.dpuf>

¹⁹³ <http://www.fmon.gov.ba/Najava/Vijest/11>

u trećoj fazi biti raspodijeljeno 50.000,00 KM¹⁹⁴.

U obnovu OŠ „Mirsad Prnjavorac“ u Sarajevu uloženo je 250.000,00 KM, a najviše novaca je potrošeno za utopljanje škole, zamjenom stolarije, krova, ugradnjom toplotne fasade¹⁹⁵.

Početak septembra 2016. godine otvorena je nova osnovna škola u Hadžićima za čiju je izgradnju Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade KS kao i Općina uložili više od 4 miliona KM. Nastavu u novoizgrađenoj osnovnoj školi u Hadžićima u školskoj 2016/2017. pohađat će 551 učenik. Novoizgrađena škola rasteretit će Osnovnu školu „6. mart“ u kojoj je nastavu pohađalo 1.200 đaka. Nova škola u Hadžićima ima 16 učionica, četiri kabineta, biblioteku, fiskulturnu salu i druge objekte¹⁹⁶.

Zahvaljujući zajedničkom projektu privrednika s područja općine Gračanica i Vlade Tuzlanskog kantona, više od 300 učenika OŠ „Stjepan Polje“ znanje će ubuduće sticati u modernim i izuzetno uslovnim učionicama i kabinetima. Vlada TK je nakon dugo vremena u svojim kapitalnim investicijama planirala više od pola miliona konvertibilnih maraka za podršku i pomoć obrazovnom sektoru, te povećavanju kvaliteta obrazovnog procesa¹⁹⁷.

U Kantonu Sarajevo opremljena je prva elektronska učionica u OŠ „Avdo Smailović“. Učionica je opremljena jednim laptopom i 12 tableta, a planirano je da dva učenika koriste jedan uređaj. Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade KS pokrenulo je projekt Elektronske učionice, s ciljem informatizacije obrazovanja i kako bi se pratili novi trendovi učenja i podučavanja, a projekt će biti realiziran u svih 70 osnovnih škola u Kantonu Sarajevo. Završena je javna nabavka u vrijednosti od 1.100.000,00 KM, s tim da bi se izdvojila ista sredstva i za narednu godinu, a planirano je da učenici za sve nastavne predmete imaju prilagođene softvere¹⁹⁸.

Nakon dvije godine završeni su radovi na izgradnji novog dijela školskog objekta Osnovne škole „Dobroševići“ u Općini Novi Grad, čime je riješen dugogodišnji problem nedostatka prostora za odvijanje nastavnog procesa za oko 531 učenika. Dogradnju škole zajednički su finansirali Općina Novi Grad i Kanton Sarajevo sredstvima u iznosu 2.200.000,00 KM, dok je kuvajtska firma Aljazeera za projekt izdvojila 300.000,00 KM¹⁹⁹.

Inkluzivni odgoj i obrazovanje u BiH

Svi zakoni o osnovnom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini sadrže odredbe kojima se propisuje uključivanje djece s posebnim potrebama u redovno osnovno obrazovanje. Kantoni koji su usvojili posebne pravilnike kojima se bliže uređuje obrazovanje učenika s posebnim potrebama u redovnim osnovnim školama su: 1. Unsko-sanski kanton, 2. Posavski kanton, 3. Bosansko-podrinjski kanton, 4. Srednjobosanski kanton, 5. Hercegovačko-neretvanski kanton, 6. Zapadnohercegovački kanton i 7. Kanton 10²⁰⁰.

Ministarstva obrazovanja Posavskog i Bosansko-podrinjskog kantona Goražde u 2015. godini nisu osigurala finansijska sredstva kako bi se djeci povratnicima, raseljenim osobama i Romima olakšao pristup obrazovanju, uključujući i preduzimanje mjera kojim bi se osiguralo da sva djeca imaju nesmetan pristup obrazovanju, bez straha od diskriminacije²⁰¹. S druge strane, kantonalna ministarstva obrazovanja HNK, TK i ZDK su se pozitivno izjasnila u vezi sa provedbom ovih aktivnosti, ali nisu dali precizne finansijske pokazatelje. Većina aktivnosti ovih kantona u pogledu implementacije ove mjere odnose se na obezbjeđivanje udžbenika i školskog pribora, organiziranje pripremne nastave za vanredno polaganje razreda osnovne škole, te dodatne podrške u savladavanju gradiva za romsku djecu²⁰². Vlada TK-a je

¹⁹⁴ <http://www.klix.ba/vijesti/bih/pola-miliona-km-za-utopljanje-skolskih-objekata-u-zdk/160904081>

¹⁹⁵ <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/toplije-i-ljepse-ucionice-za-918-ucenika/179421>

¹⁹⁶ <http://vlada.ks.gov.ba/aktuelnosti/novosti/premijer-konakovic-ministar-kazazovic-nacelnik>

¹⁹⁷ <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/otvoren-novi-skolski-objekat-os-stjepan-polje/180099>

¹⁹⁸ <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/prva-elektronska-ucionica-u-ks-otvorena-u-os-avdo-smailovic/180635>

¹⁹⁹ <http://www.avaz.ba/clanak/255672/svecano-otvoren-dogradeni-objekt-os-dobrosevici#sthash.t5SazNpt.dpuf>

²⁰⁰ Informacija: Analiza stepena inkluzivnosti osnovnog u Federaciji BiH, (2015), Mostar, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke

²⁰¹ više u: Izveštaj o provođenju Akcionog plana za djecu BiH 2015–2018. za period od juna 2015. do aprila 2016. godine, (2016); Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

²⁰² više u: Izveštaj o provođenju Akcionog plana za djecu BiH 2015–2018. za period od juna 2015. do aprila 2016. godine, (2016);

preko Ministarstva za obrazovanje i boračka pitanja osigurala 218.000,00 KM za nabavku udžbenika za učenike osnovnih škola u školskoj 2016/2017. godini. Novac je izdvojen za nabavku udžbenika učenicima iz reda socijalno najugroženijih kategorija i socijalno ugroženih iz reda boračke populacije. Ministarstvo za obrazovanje TK-a sa svoje budžetske pozicije planiralo je utrošiti 128 000,00 KM, što će biti dovoljno za nabavku 1.300 kompleta udžbenika za školarce u osnovnom obrazovanju, od prvog do devetog razreda²⁰³. Prošle godine je za nabavku udžbenika bilo izdvojeno 90 000,00 KM. Potrošeno je oko 80 000,00 KM, koliko je bilo dovoljno za sve pristigle zahtjeve²⁰⁴.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke objavilo je Informaciju o stepenu inkluzivnosti osnovnog obrazovanja u FBiH u oktobru 2015. godine. Na osnovu ovog dokumenta vidimo da Ministarstvo godinama poduzima određene aktivnosti u cilju unapređenja stanja u pogledu uključenosti i ravnopravnog učešća u odgojno-obrazovnom procesu sve djece, a posebna pažnja se posvećuje poboljšanju uslova i mogućnosti za odgoj i obrazovanje osoba s posebnim potrebama. Ministarstvo već godinama u svom programu rada ima programe „Podrška inkluziji i projektima poboljšanja rada sa djecom s posebnim potrebama“ i „Podrška školovanju djece romske nacionalnosti i drugih nacionalnih manjina“. Važno je spomenuti i višegodišnji projekt nabavke besplatnih udžbenika koji Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke realizira u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja, a usmjeren je, prije svega, na osiguranje besplatnih udžbenika za socijalno ugrožene kategorije učenika osnovnih škola. Dakle, razvoj inkluzivnog odgoja i obrazovanja jedan je od prioriteta za unapređenje odgojno-obrazovnog sistema u FBiH. U Informaciji se navodi šire razumijevanje inkluzivnog odgoja i obrazovanja i sintagme „djeca s posebnim potrebama“. Ovaj pristup je važno istaći, jer označava mijenjanje uske slike o inkluzivnom odgoju i obrazovanju i time osporavanje ostvarivanja prava velikog broja djece.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, povodom nove školske 2016/2017. godine, doniralo je školski pribor i materijal šticećenicima „Egipatskog sela“ u Mostaru. Dječiji dom „Egipatsko selo“ pruža svu potrebnu skrb djeci bez roditeljskog staranja, djeci u stanju socijalne potrebe, kao i djeci ometenoj u razvoju. O svim šticećenicima, koji dolaze iz cijele BiH, danonoćno brine stručno osoblje²⁰⁵.

Učenik A.M. ima sindrom krivih nogu (Paralysis cerebri diparesis) zbog čega ga vršnjaci nisu prihvatili u društvo i ismijavali su ga. Njegova sestra A.M. zbog poteškoća u govoru, također, bila je isključena iz društva. Zbog toga, ova djeca nisu željela ići u školu, izostajali su sa nastave kako ne bi bila povrijeđena. D.Ž.S., djevojčica bez roditeljskog staranja, koja je boravila u domu, imala je problem da se uključi u društvo zato što su je drugovi i drugarice zadirkivali, govorili joj ružne riječi, isključivali je iz igre. Sve troje djece idu u istu školu, OŠ „Enver Čolaković“ u Brezi i navedene probleme smatraju prevaziđenim. Ponašanje njihovih vršnjaka se promijenilo zahvaljujući autorima i realizatorima projekta „Ovakav sam, prihvati me“ koji se provodi u ovoj školi. Cilj projekta je bio da se pomogne u uspostavljanju inkluzivnog odnosa u školi bez obzira na nečiju etničku ili vjersku pripadnost, dob, rod, fizičke i intelektualne sposobnosti ili teškoće i bilo koju drugu karakteristiku na osnovu koje se bilo ko može diskriminirati. Sa učenicima su radile: pedagoginja i dvije nastavnice kroz redovne nastavne sadržaje i radionice u okviru odjeljske zajednice i vannastavnih aktivnosti²⁰⁶.

Djeca s teškoćama u razvoju u BiH

U većini kantona u Federaciji BiH djeca i mladi s teškoćama u razvoju stiču obrazovanje u redovnim školama, prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama. Prema važećim zakonskim i podzakonskim aktima Republike Srpske obrazovanje djece s teškoćama u razvoju sastavni je dio jedinstvenog obrazovnog sistema, a provodi se u redovnoj osnovnoj i srednjoj školi prema organizacijskim oblicima koji osiguravaju njihovu inkluziju. Redovna škola se može obratiti Republičkom pedagoškom zavodu za savjet i obuku nastavnika i stručnih saradnika za pomoć u obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju. U

Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

²⁰³ <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/besplatni-udzbenici-za-2000-ucenika-tk-a/177962>

²⁰⁴ <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/besplatni-udzbenici-za-2000-ucenika-tk-a/177962>

²⁰⁵ <http://www.fmon.gov.ba/Obavjest/Pregled/258>

²⁰⁶ <http://www.skolegijum.ba/tekst/index/1004>

izradi individualnih planova i programa s učenicima sa teškoćama u razvoju najviše rade nastavnici. Djeca i mladi sa teškoćama u razvoju u Brčko distriktu BiH su uključena u redovne predškolske ustanove, osnovne i srednje škole²⁰⁷. Ipak, djeca s teškoćama u razvoju i dalje u visokom postotku ne ostvaruju svoje pravo na institucionalni odgoj i obrazovanje. Budući da u BiH ne postoji potpuna baza podataka o djeci s teškoćama u razvoju ni na jednom nivou vlasti teško je zaključiti koji postotak djece ostvaruju, odnosno ne ostvaruju pravo na obrazovanje. Pored toga što ne postoji baza o učenicima s teškoćama u razvoju, u školama u FBiH i dalje postoje građevinsko-arhitektonske barijere; mobilni stručni tim je osnovan i funkcionira samo u jednom kantonu; u četiri kantona zakonskim propisima utvrđeno je da se formiraju školski timovi za inkluzivno obrazovanje u svakoj školi; u dva kantona angažiran je određen broj asistenata u nastavi; u osam kantona se organiziraju različite vrste stručnih usavršavanja za nastavnike u oblasti inkluzivnog obrazovanja; u nekoliko kantona međuinstitucionalna saradnja je ocijenjena kao dobra; pravni okvir za provođenje inkluzivnog obrazovanja postoji, a sedam kantona ima i posebne pravilnike kojima se uređuje obrazovanje učenika s posebnim potrebama, itd.²⁰⁸ Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona je u saradnji sa Save the Children International donijelo „Strategiju za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u obrazovanje sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Unsko-sanskom kantonu (2015–2022)“. Strategija sadrži smjernice za promjene i trajno unapređivanje odgoja i obrazovanja djece sa poteškoćama u razvoju kao nositelja razvoja ljudskih potencijala i inkluzivnih praksi²⁰⁹. Iako postoje određeni pomaci u ovoj oblasti, primjetno je da još uvijek nedostaju sistemska rješenja, kao i veća harmonizacija legislative, metodologije prikupljanja podataka i strateškog planiranja, uključujući i planiranje odgovarajućeg modela finansiranja, u radu s djecom s teškoćama u razvoju u cijeloj BiH.

U oba entiteta, strategije za izjednačavanje mogućnosti i unapređenje položaja osoba s invaliditetom istekle su 2015. godine i u najvećoj mjeri nisu implementirane²¹⁰. Nepristupačnost fizičkog okruženja, zajedno sa neadekvatnim ili nedostajućim ortopedskim i drugim pomagalicama, nepostojanje javnog prevoza za osobe s invaliditetom, te nedostatak informacija prilagođenih osobama koje su slijepe, gluhe ili s intelektualnim teškoćama doprinose isključivanju iz svih društvenih aktivnosti, pa tako i iz obrazovanja. U oblasti obrazovanja zakoni na višem nivou postoje, ali potrebni podzakonski akti i obavezni pravilnici i uputstva, uglavnom, nisu izrađeni, niti su u budžetima alocirana sredstva potrebna za realizaciju zakonskih odredbi. Zakonski garantovano pravo na inkluzivno obrazovanje djeci i mladima sa teškoćama u razvoju je uskraćeno u praksi, jer sredstva za pružanje takvih usluga ili za osiguranje fizičke pristupačnosti objekata nisu alocirana. S druge strane, sredstva namijenjena specijalnim školama redovno se izdvajaju, što rezultira nastavljanjem nepotrebne segregacije djece koja bi imala koristi od inkluzivnog odgoja i obrazovanja²¹¹. Država ne obezbjeđuje ni redovnu i adekvatnu finansijsku podršku za efikasan rad udruženja osoba s invaliditetom, te angažman osoba s invaliditetom, uglavnom, ovisi o programima obuke drugih nevladinih organizacija, njihovih ličnih i kapaciteta njihovih organizacija²¹².

U decembru 2015. godine završen je Izveštaj analize implementacije Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011–2015. godine. Analiza realizacije Strategije u oblasti odgoja i obrazovanja pokazala je da je nivo ostvarenja ciljeva 0,6, odnosno u tri od pet planiranih ciljeva ostvaren je minimalni napredak, dok u dva cilja, koji se odnose na uspostavljanje mreža i partnerstva aktera važnih za obrazovanje za osobe s invaliditetom, odgovarajuće aktivnosti nisu identificirane. Inače, analiza je pokazala da je u oblasti osnovnog odgoja i obrazovanja vođeno više značajnih aktivnosti u vezi s inkluzijom djece sa teškoćama u razvoju u redovan sistem obrazovanja, da su programe ove vrste vodila kako nadležna federalna, tako i kantonalna ministarstva, kao i različite organizacije. Doneseni su i određeni propisi i standardi. I pored toga, nije utvrđen značajan napredak, jer su primjeri inkluzije, uglavnom,

²⁰⁷ Analiza reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, (2016), Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova BiH

²⁰⁸ Informacija: Analiza stepena inkluzivnosti osnovnog obrazovanja u Federaciji BiH, (2015), Mostar, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, (2015), Mostar, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke

²⁰⁹ Pogledati više na: <http://oscavnik.com/wp-content/uploads/2015/03/Strategija-USK-2015-nacr.pdf>

²¹⁰ Alternativni izvještaj za BiH 2016: Osobe sa invaliditetom i dalje na marginama, <http://eu-monitoring.ba/alternativni-izvjestaj-za-bih-2016-osobe-sa-invaliditetom-i-dalje-na-marginama/>

²¹¹ Alternativni izvještaj za BiH 2016: Osobe sa invaliditetom i dalje na marginama, <http://eu-monitoring.ba/alternativni-izvjestaj-za-bih-2016-osobe-sa-invaliditetom-i-dalje-na-marginama/>

²¹² <http://eu-monitoring.ba/alternativni-izvjestaj-za-bih-2016-osobe-sa-invaliditetom-i-dalje-na-marginama/>

rezultat trenutnih programa i projekata. Također, aktivnosti su najviše vođene u osnovnom odgoju i obrazovanju, a malo u predškolskom i srednjem. Pitanje inkluzije osoba s invaliditetom u redovni sistem obrazovanja, odnosno razvijanje programa i uslova u kojima će osobe s invaliditetom dostići maksimum svojih potencijala, možda više od bilo koje druge oblasti, zahtijeva uključenost, znanje i empatiju mnogih aktera u sistemu (zakonodavca, menadžera ustanove, nastavnog i drugog stručnog osoblja, učenika s teškoćama u razvoju i drugih učenika, roditelja osoba s teškoćama i roditelja drugih učenika, itd). Barijera u bilo kojem dijelu ovog sistema može uticati, pa i onemogućiti inkluziju. Ako se još ima u vidu da je u FBiH obrazovanje u nadležnosti kantona, uspostavljanje odgovarajućeg sistema inkluzivnog obrazovanja za osobe s invaliditetom u svim dijelovima FBiH je izuzetno zahtjevan zadatak i zahtijeva mehanizam koordinacije²¹³. Kumulativni indeks ostvarenja mjera nešto je niži od ostvarenja ciljeva i iznosi 0,5. Od 28 predloženih aktivnosti, za 14 su identificirani određeni elementi provedbe, dok za 14 planiranih aktivnosti ovom analizom nije identificirana ni minimalna realizacija²¹⁴.

Također, prema Indeksu dječije zaštite, nemaju sva djeca iste mogućnosti za obrazovanje, alternativnu brigu, igru i rekreaciju²¹⁵. *BiH je dobila loše ocjene u prvom Indeksu dječije zaštite, izvještaju koji na osnovu više od 500 pokazatelja ocjenjuje način na koji se jedna država brine o djeci. Na skali od nula do pet niti u jednom od istraživanih oblasti BiH nije dobila ocjenu veću od 0,5.* Bosna i Hercegovina najlošije je ocijenjena zemlja ovim Indeksom od devet zemalja regiona u kojima je istraživanje provedeno. Zakoni nisu loši, ali se u praksi ne primjenjuju, generalni je zaključak istraživanja.

Asistent u nastavi je predviđen zakonima, ali nije najjasnije ko bi ga trebao plaćati. Isto se odnosi ina brojne druge usluge i načine pomoći djeci sa teškoćama i njihovim roditeljima. Omogućavanje asistenta ostavljeno je na izbor, mogućnosti i okolnosti direktora škola, općinskih načelnika i nadležnih ministara. *Generalno, djeca s teškoćama u razvoju su marginalizirana i diskriminirana po različitim osnovama, tako i po ostvarivanju prava na obrazovanje.* Često su oslonjena na svoje roditelje, a javne ustanove malo pružaju u realizaciji njihovih prava. Za prava koja su im zakonom zagarantovana roditelji se moraju svakodnevno boriti. Udruženja osoba s invaliditetom pružaju više nego općine, entiteti i država.

Djeca pripadnici romske nacionalnosti u BiH

Romi su najbrojnija, ali istovremeno i najugroženija nacionalna manjina u BiH. Uprkos čestoj percepciji da Romi nisu zainteresovani za obrazovanje, istraživanja pokazuju da većina Roma prepoznaje nizak nivo obrazovanja kao temeljni uzrok siromaštva i marginalizacije i smatraju obrazovanje važnim za svoju djecu²¹⁶. S druge strane, djeca Romi trpe diskriminaciju u školi, a to, zajedno sa porodičnim siromaštvom, obeshrabruje brojnu djecu od punog učešća u odgojno-obrazovnom procesu. Niže stope učešća djece pripadnika romske nacionalnosti i mladih u obrazovanju ograničavaju njihove kapacitete i mogućnosti za učešće u društvenom, ekonomskom i političkom životu, te ih čini osjetljivim na iskorištavanje, siromaštvo, zlostavljanje i nezaposlenost²¹⁷.

Zakonodavnim inicijativama pokušala se riješiti teška i neprihvatljiva situacija u kojoj se nalazi romska manjina u BiH. Akcioni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite usvojen je 2008. godine i naknadno je revidiran za period od 2013. do 2016. godine. Svi strateški dokumenti za Rome u BiH su istekli ili ističu ove godine, osim Platforme EU koja treba poslužiti kao okvir za izradu strateških dokumenata. S obzirom na nepostojanje strateških dokumenata, tokom proteklog perioda nije došlo do rješavanja bitnih problema poput uključivanja djece

²¹³ vidjeti više u: Izveštaj analize implementacije strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011–2015. godine, (2015), Sarajevo: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom i zaštitu civilnih žrtava rata

²¹⁴ vidjeti više u: Izveštaj analize implementacije strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011–2015. godine, (2015), Sarajevo: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom i zaštitu civilnih žrtava rata

²¹⁵ Vidjeti više na: <http://www.6yka.com/novost/113710/roditelji-se-moraju-odreci-svega-jer-se-drzava-odrekla-djece-sa-poteskocama>

²¹⁶ Pogledati više u: Položaj romske djece i porodica u BiH, (2013), UNICEF

²¹⁷ Pogledati više u: Položaj romske djece i porodica u BiH, (2013), UNICEF

Roma u obrazovni sistem ili suzbijanja višestruke diskriminacije²¹⁸. Dekada Roma je, dakle, završena, ali nisu postignuti izraziti pomaci u poboljšanju statusa Roma, posebno u oblasti obrazovanja.

Status djece Roma u školama na području BiH je zabrinjavajući. Udruženje „Kali Sara“ je u sklopu projekta „Zajedno za inkluzivno i nediskriminatorno obrazovanje romske djece u Kantonu Sarajevo“ identificiralo izraženu praksu diskriminacije²¹⁹. Praksa se odnosi na odbijanje škole da upiše dijete romske nacionalnosti u osnovnu školu, odbijanje nastavnika da u razred koji vodi bude upisano dijete romske nacionalnosti, odbijanje roditelja da u „njihovu“ školu ili razred ne treba ići dijete romske nacionalnosti, jer njihova škola nije „ciganska škola“. Roditelji neromske djece odbijaju da njihovo dijete sjedi u istoj klupi sa djetetom romske nacionalnosti. Poznata je situacija u kojoj je nastavnik provocirao učenika romske nacionalnosti nazivajući ga pogrdnim nazivima i nazivajući njega i sve pripadnike romske nacionalnosti lopovima, itd. Zatim, evidentirano je i maltretiranje od strane djece (i da su neromska djeca maltretirala romsku djece. Tako npr. dvoje neromske djece su tjerala dječaka romske nacionalnosti da svaki dan jede hranu iz smeća. Diskriminacija se ogleda i u praksi kada djeca romske nacionalnosti prelaze iz razreda u razred, pa se u V ili VI razredu ne znaju ni potpisati. U jednoj školi zabilježen je primjer da, kada u jednoj generaciji u školi budu tri Roma, onda u svako odjeljenje bude određeno po jedno dijete - Rom, ali kad ima više od tri učenika, onda se između nastavnika javi sukob o tome ko će dobiti još jednog Roma u odjeljenje²²⁰. Primjer diskriminacije učenika pripadnika romske nacionalnosti vidimo i u situaciji objave spiska učenika u OŠ „Alija Nametak“ u Sarajevu, na kojem je pored imena jednog djeteta napisano: ROM, dok su svim ostalim učenicima napisana isključivo imena i prezimena. Odgovorni u školi tvrde da je riječ o tehničkoj grešci²²¹! Ovo su primjeri zabilježeni u školama u Kantonu Sarajevo.

Mnoga romska djeca ne pohađaju školu, jer im roditelji ne mogu obezbijediti knjige, odjeću i drugu opremu²²². I pored budžetskih izdvajanja i akcionih planova za unapređenje obrazovanja Roma, još uvijek ne postoje udžbenici, niti se održava nastava na romskom jeziku. Romski jezik se ne izučava ni u osnovnim ni u srednjim školama, bilo kao maternji jezik ili kao fakultativni predmet²²³. Prema podacima, čak 99% romske djece ne ide u vrtiće²²⁴. UG „Romi na djelu“, u saradnji sa NVO „Kali Sara“ i Vladom Brčko distrikta BiH 2015. godine, obezbijedilo je 50.000,00 KM za djecu Rome predškolske dobi i njihov upis u vrtiće. Međutim, do februara 2016. godine ova aktivnost nije realizirana²²⁵. Udruženje „Kali Sara“ ističe da je tek oko 35% djece romske populacije uključeno u proces obrazovanja što je izuzetno malen procenat u odnosu na opću populaciju. Broj djece Roma koja se upisuju i koja završe školu, nažalost, nije potpun, jer postoji problem oko identifikacije djece, ali i zbog toga što se Romi, zbog diskriminacije, često ne izjašnjavaju kao Romi. U Brčko distriktu BiH osnovnu školu pohađa 97 Roma, dok u srednju ide samo četvero Roma²²⁶. U Trebinju živi sedam domaćinstava, odnosno 25 članova romske populacije i svi su stambeno zbrinuti, osigurani i sva djeca školske dobi pohađaju školu²²⁷. U Kantonu Sarajevo, kako tvrde iz Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade, provode obrazovnu politiku kroz koju će u obrazovni sistem uključiti svu djecu, pa tako i djecu Rome. Također, ističu da učenici Romi prvi dobiju besplatne udžbenike, što nije jednostavno obezbijediti, jer to iziskuje velika novčana sredstva, a pomoći sa viših razina vlasti je vrlo malo²²⁸. Općina Centar u Kantonu Sarajevo osigurala je 100,00 KM za 80 učenika pripadnika romske nacionalnosti i time izdvojila 8.000,00 KM u 2016. godini kao pomoć za nabavku knjiga i školskog pribora. Donacije su dobili učenici iz osam osnovnih

²¹⁸ Alternativni izvještaj za BiH 2016: politički kriteriji, (2016), Sarajevo: Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH

²¹⁹ <https://bedrudingusic.wordpress.com/2015/04/08/sanela-besic-izvrsna-direktorica-kali-sara-romskog-informativnog-centra-iz-sarajeva-status-romske-djece-u-skolama-na-podrucju-bih-je-zabrinjavajuci/>

²²⁰ <https://bedrudingusic.wordpress.com/2015/04/08/sanela-besic-izvrsna-direktorica-kali-sara-romskog-informativnog-centra-iz-sarajeva-status-romske-djece-u-skolama-na-podrucju-bih-je-zabrinjavajuci/>

²²¹ <http://www.klix.ba/vijesti/bih/pored-imena-ucenika-u-sarajevu-napisano-da-je-rom-iz-skole-tvrde-da-je-rijec-o-tehnickoj-gresci/160902029>

²²² Alternativni izvještaj za BiH 2016: politički kriteriji, (2016), Sarajevo: Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH

²²³ Alternativni izvještaj o napretku 2015: politički kriteriji

²²⁴ <http://pressrs.ba/info/vijesti/u-bih-zivi-oko-100000-roma-ali-su-nevidljivi-13-02-2016>

²²⁵ <http://pressrs.ba/info/vijesti/u-bih-zivi-oko-100000-roma-ali-su-nevidljivi-13-02-2016>

²²⁶ <http://pressrs.ba/info/vijesti/u-bih-zivi-oko-100000-roma-ali-su-nevidljivi-13-02-2016>

²²⁷ <http://starmo.ba/mostar2/item/55486-problem-roma-u-bih-je-diskriminacija.html>

²²⁸ <http://eu-monitoring.ba/klix-ba-romima-zbog-nedostatka-besplatnih-udzbenika-otezano-polaganje-eksterne-mature/>

škola i to „Hasan Kikić“ (37 učenika), „Musa Ćazim Ćatić“ (11), „Silvije Strahimir Kranjčević“ (9), „Alija Nametak“ (7), „Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak“ (7), „Isak Samokovlija“ (5), a iz „Hasan Kaimija“, te OŠ Katoličkog školskog centra. Novčane poklone su dobila po dva učenika romske nacionalnosti. U školskoj 2016/2017. u osam osnovnih škola u Općini Centar nastavu pohađa, dakle, 80 učenika Roma, što je više u odnosu na prethodnu školsku godinu kada ih je bilo 70. Skoro polovina ove djece je u Osnovnoj školi „Hasan Kikić“ na Gorici²²⁹, a u Općini Novi Grad Sarajevo najviše učenika Roma pohađa OŠ „Džemaludin Čaušević“.

Ostali oblici diskriminacije u obrazovanju

Bosna i Hercegovina bilježi široku rasprostranjenost diskriminacije i pored postojanja Zakona o zabrani diskriminacije i politika u pojedinim oblastima koje bi trebale djelovati ka sistemskom uklanjanju diskriminacije. Diskriminacija se bilježi naročito u obrazovanju („dvije škole pod jednim krovom“), zapošljavanju (po osnovu političke pripadnosti, statusa povratnika, i sl), radu (mobing i seksualno uznemiravanje), socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti (osobe sa invaliditetom, Romi). *Pojedine kategorije građana su izložene i višestrukoj diskriminaciji u različitim oblastima, kao što su npr. osobe s invaliditetom, Romi, povratnici, pripadnici konstitutivnih naroda kada su u manjini na određenoj teritoriji, itd.*²³⁰

Također, građani nisu upoznati sa Zakonom o zabrani diskriminacije i mehanizmima zaštite. Ni tokom 2014. i 2015. godine nisu se provodile velike javne kampanje o postojanju zakona i mehanizmima zaštite. Organizacije civilnog društva pružaju pomoć i podršku građanima, pružajući besplatnu pravnu pomoć i informacije, naročito u slučajevima strateških kolektivnih tužbi, kao što je slučaj „dvije škole pod jednim krovom“²³¹.

Diskriminacija u bosanskohercegovačkim vrtićima i školama postoji. Djeca ne realiziraju svoje pravo na obrazovanje u potpunosti. Naime, djeca u BiH su diskriminirana u oblasti obrazovanja s obzirom na mjesto prebivališta, socio-ekonomski status porodice, pripadnost nekoj manjini, odnosila se ona na nacionalnu ili etničku manjinu ili pripadanje grupi djece s teškoćama u razvoju, itd. Posebnu pažnju treba posvetiti djeci koja odrastaju u siromaštvu i pripadaju ugroženim grupama. Kada se procjenjuje siromaštvo djece u vezi sa stanovanjem, zdravstvenim i obrazovnim uslugama, vidi se da je više od polovine djece koja žive u BiH izloženo višestrukim dimenzijama siromaštva. *Procjenjuje se da skoro 80% Roma živi u siromaštvu*²³². Iako je BiH ostvarila gotovo univerzalnu stopu upisa u osnovnu školu, stopa upisa među djecom romske nacionalnosti je i dalje niska i iznosi 69%²³³. Kod djece bez roditeljskog staranja i djece povratnika vidljive su niske stope završetka osnovnog obrazovanja od 10, odnosno 7%²³⁴. Jedno od desetero djece s teškoćama u razvoju nikada ne krene u školu, a od onih koji krenu samo jedno od njih četvero završe osnovnoškolsko obrazovanje²³⁵. Ove nejednakosti pojačavaju se na srednješkolskom nivou, sa stopom upisa od 92%, dok ta stopa među Romima iznosi 23%, a stopa završetka tek 3%²³⁶.

Osim toga, u javnim osnovnim školama u FBiH je još uvijek prisutna separacija i diskriminacija kroz postojanje „dvije škole pod jednim krovom“, odnosno škole rade primjenjujući poseban i potpuno paralelan sistem nastave za učenike hrvatske i bošnjačke nacionalnosti. Zbog nepostojanja političke volje, konačna presuda Vrhovnog suda FBiH o ukidanju „dvije škole pod jednim krovom“ još uvijek nije implementirana od strane

²²⁹ <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/romi-se-zele-skolovati-i-bitu-uspjesni/180335>

²³⁰ Vidjeti više u: <http://eu-monitoring.ba/apr-2015-suzbijanje-diskriminacije/>

²³¹ <http://eu-monitoring.ba/apr-2015-suzbijanje-diskriminacije/>

²³² Zajednički program i budžetski okvir Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu 2015–2019: Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija, 2015.

²³³ Zajednički program i budžetski okvir Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu 2015–2019: Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija, 2015.

²³⁴ Zajednički program i budžetski okvir Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu 2015–2019: Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija, 2015.

²³⁵ Zajednički program i budžetski okvir Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu 2015–2019: Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija, 2015.

²³⁶ Zajednički program i budžetski okvir Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu 2015–2019: Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija, 2015.

HNK-a²³⁷. U 2014. godini, Vrhovni sud FBiH je presudio da sistem „dvije škole pod istim krovom“ predstavlja segregaciju na osnovu etničke pripadnosti, čime se krši Zakon protiv diskriminacije i stoga mora biti ukinut. Međutim, proces ujedinjavanja škola nailazi na veliki otpor, posebno od strane hrvatskih zvaničnika, kada brane sadašnji odvojeni obrazovni sistem, često ističući argumente koji se odnose na zaštitu od asimilacije. U nekim sredinama u kojima su „dvije škole pod jednim krovom“ administrativno ujedinjene grade se nove školske zgrade, kako bi se djeca i fizički odvojila i time se stvaraju monoetničke / mononacionalne škole i ponovo odvajaju djeca. Ministarstvo obrazovanja i nauke Vlade Federacije BiH ni u posljednjem mandatu nije riješilo problem „dvije škole pod jednim krovom“ što najbolje govori o decentralizaciji obrazovnog sistema u BiH. Politike kojima je u interesu da diskriminacija bude dio obrazovanja u BiH jače su od sudskih odluka.

„Dvije škole pod jednim krovom“ nisu jedini problem u bosanskohercegovačkom obrazovanju, već postoje paralelni problemi, kao što je npr. postojanje više NPP-a, *kršenje pravnih odredbi, strah da bi jedinstveno obrazovanje djece različite nacionalne pripadnosti moglo odvesti do gubitka nacionalnog identiteta, te postojanje jednonacionalnih škola što je i dalje ozbiljan problem i mnogo je širi od pitanja „dvije škole pod jednim krovom“*. U tekućoj godini u BiH pojavio se problem osnivanja treće srednje škole u Jajcu, koja bi radila po bosanskoj NPP-u i bila namijenjena, kako je naglašeno, za učenike bošnjačke nacionalnosti. U postojeće dvije srednje škole, učenici rade po hrvatskom NPP-u i dobivaju svjedočanstva na kojima je grb Herceg-Bosne, što je još jedna diskriminacija u bosanskohercegovačkom obrazovanju. U školama u Jajcu nastava se izvodi prema hrvatskom NPP-u. Učenici-srednjoškolci digli su svoj glas protiv osnivanja nove škole, izrazili su apel za zajedničkim pohađanjem škole, uz uvođenje nacionalne grupe predmeta i osiguranja ravnopravnosti svim učenicima u svim drugim segmentima. Činilo se da su učenici uspjeli izboriti, ali nadležni u Jajcu ističu da se od ideje nije odustalo, da je škola osnovana, te da nije otvorena samo zbog tehničkih razloga²³⁸.

U septembru 2016. godine otvorena je Osnovna škola „Brestovsko“ u Kiseljaku. Javnost je usmjerila pažnju prema novootvorenoj školi zbog navoda da je riječ o odgojno-obrazovnoj ustanovi koju će moći upisati samo djeca iz reda hrvatskog naroda. Iz škole navode da će sva zainteresirana djeca moći upisati ovu školu, iako će ona raditi po hrvatskom obrazovnom sistemu u BiH. Većinu sredstava za ovaj projekt vrijedan 450 hiljada KM osigurala je općina Kiseljak²³⁹.

Načelnik općine Glamoč upozorava da djeca srpske nacionalnosti ni ove školske godine u glamočkim odgojno-obrazovnim ustanovama neće izučavati grupu nacionalnih predmeta uprkos molbama i zahtjevima. Ističe se da nadležne institucije Livanjskog kantona i FBiH nisu odgovorile pozitivno na molbe / zahtjeve i spriječile kršenje osnovnih prava, koja su zagarantovana i Ustavom²⁴⁰.

Diskriminacija bošnjačke djece u odgojno-obrazovnom procesu u Republici Srpskoj u vezi sa nazivom maternjeg jezika se nastavlja, a počela je krajem školske 2013/2014. godine za učenike iz Srebrenice, Vrbanjaca, Janje, Zvornika, Doboja, Bratunca, Bijeljini, Kozarcu. Donijeta je instrukcija da se u svjedočanstvima na eksternoj maturi, u završnim uvjerenjima i đačkim knjižicama koristi termin „bošnjački jezik“, što je prouzrokovalo dodatno nezadovoljstvo roditelja bošnjačke djece i bojkot nastave u više povratničkih mjesta u Republici Srpskoj. Roditelji iz Srebrenice najavili su krivične prijave protiv nadležnog ministarstva za obrazovanje i direktora lokalne škole zbog mijenjanja podataka u školskim dnevnicima²⁴¹. Instruktivnu nastavu u 2015. godini u Novoj Kasabi su i dalje pohađala bošnjačka djeca iz Konjević-Polja, jer im OŠ „Petar Kočić“, i pored izrečene privremene mjere Osnovnog suda u Srebrenici, ne omogućava pohađanje

²³⁷ Alternativni izvještaj za BiH 2015: politički kriteriji, (2015), Sarajevo: Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH

²³⁸ Više detalja na: http://www.cafe.ba/vijesti/227576_Ucenici-u-Jajcu-ne-zele-razdvajanje-politicari-ne-odustaju.html; <http://www.nezavisne.com/novosti/gradovi/Ucenici-u-Jajcu-bojkotovace-nastavu/378787>; <http://www.6yka.com/novost/107603/ucenici-u-jajcu-slozni-ne-zelimo-podjelu-skola>; <http://www.abc.ba/novost/44868/iako-se-djeca-protive-podjelama-nova-skola-u-jajcu-ipak-ce-biti-osnovana>

²³⁹ Pogledati više na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/osnovna-skola-brestovsko-iz-kiseljaka-nije-tacno-da-je-nasa-skola-samo-za-hrvate/160908073>

²⁴⁰ Više detalja na: <http://www.nezavisne.com/novosti/obrazovanje/Diskriminacija-u-Glamocu-Srpska-djeca-i-ove-godine-nece-izucavati-nacionalnih-predmete/385135>

²⁴¹ Alternativni izvještaj za BiH 2016: politički kriteriji, (2016), Sarajevo: Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH

nastave po nacionalnoj grupi predmeta. Kako ne bi izgubili još jednu školsku godinu, 82 učenika bošnjačke nacionalnosti OŠ „Sveti Sava“ iz Vrbanjaca kod Kotor-Varoši pohađali su instruktivnu nastavu u Medžlisu islamske zajednice koju drže nastavnici iz osnovne škole „Prvi Mart“ iz Jelaha. Vlada FBiH je za ove namjene izdvojila 61.157,00 KM. Nadležno Ministarstvo prosvjete i kulture RS-a zauzelo je stav da u obrazovnom sistemu RS svjedočanstva ove bošnjačke djece neće imati nikakvu važnost, te da im školska godina neće biti priznata. Preostalih 40 bošnjačkih učenika vratilo se u redovan obrazovni proces zbog pritiska na roditelje da će im se ukinuti dječiji dodatak ukoliko se djeca ne vrate u školu. Roditeljima se izriču prekršajne mjere i novčane kazne, jer njihova djeca nisu pohađala redovnu nastavu. Tužba roditelja protiv OŠ „Sveti Sava“ za diskriminaciju bošnjačke djece na etničkoj osnovi u obrazovanju odbacio je Osnovni sud u Kotor-Varoši, a roditeljima je naloženo da plate sudske troškove u iznosu od oko 5.000,00 KM. Usvajanjem Nastavnog plana i programa za osnovno obrazovanje i vaspitanje u RS-u za školsku 2014/2015. godinu još više se produbljuje diskriminacija učenika nesrpske nacionalnosti, jer isti jedino učenicima srpske nacionalnosti daje pravo da jezik zvanično zovu srpski jezik, dok bošnjački i hrvatski učenici mogu izučavati samo „jezik bošnjačkog naroda“, odnosno „jezik hrvatskog naroda“. Na ovaj način ukida se nacionalna grupa predmeta i tamo gdje su do sada ova djeca imala pravo na njeno izučavanje²⁴². Zbog naziva jezika upitna je mogućnost nastavka srednjoškolskog obrazovanja ovih učenika u FBiH. Zanimljivo je da u školama na području RS-a postoji još uvijek različita praksa upisa naziva maternjeg jezika za učenike bošnjačke nacionalnosti. U rubriku maternji jezik se upisuje: Jezik bošnjačkog naroda, Bošnjački jezik i Bosanski jezik. Na kraju školske 2015/16. godine u OŠ „Kozarac“ u Kozarcu kod Prijedora upisan je Bosanski jezik u učeničke knjižice i svjedočanstva, dok je u prijedorskim područnim školama u Čarakovu, Zecovima, Rizvanovićima i Hambarinama u matične škole „Dositej Obradović“ iz Prijedora u svjedočanstvima i knjižicama upisan „Jezik bošnjačkog naroda“²⁴³. Različitost u nazivu maternjeg jezika za učenike bošnjačke nacionalnosti su utvrdili i Ombudsmeni za ljudska prava BiH²⁴⁴.

U junu 2016. godine Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine je donio Preporuku u vezi sa upisivanjem predmeta „Bosanski-Bošnjački jezik“ u svjedočanstva i đačke knjižice²⁴⁵. Naime, Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine zaprimili su nekoliko žalbi u vezi s upisivanjem predmeta „Bosanski-Bošnjački jezik“ u svjedočanstva i đačke knjižice učenika osnovnih škola u Republici Srpskoj, ali su otvorili i istražni postupak po službenoj dužnosti. Žalbe su uputili roditelji učenika bošnjačke nacionalnosti Osnovne škole „Milan Rakić“ Rudanka–Doboj, Udruženje građana povratnika Opštine Zvornik i roditelji bošnjačke nacionalnosti čija djeca pohađaju nastavu u JU OŠ „Meša Selimović“ u Janji. Dana 8. 1. 2016. godine Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine su na osnovu saznanja iz medija, da učenicima bošnjačke nacionalnosti u Srebrenici na kraju prvog polugodišta nisu izdate đačke knjižice, po službenoj dužnosti otvorili predmet broj: Ž-SA-06-13/16. Na svaki upit koji je poslan prema obrazovnim vlastima u Republici Srpskoj od Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, odgovor bi sadržavao pozivanje na Ustav Republike Srpske i dio u kojem piše da su zvanični jezici u RS-u: jezik srpskog naroda, jezik hrvatskog naroda i jezik bošnjačkog naroda. S tim u vezi, navodi se da, prema tvorbenim pravilima srpskog jezika od „srpski narod“ izvodi se ekvivalentan naziv „srpski jezik“, od „hrvatski narod“ izvodi se ekvivalentan naziv „hrvatski jezik“, a od „bošnjački narod“ moguće je jedino izvesti naziv „bošnjački jezik“. Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine dali su preporuku Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske da bez odlaganja preduzme neophodne mjere kako bi se osigurao ravnopravan tretman sve djece u školama na teritoriji Republike Srpske, a Federalnom ministarstvu obrazovanja i nauke da u skladu sa svojim mandatom koordinacije preduzme sve neophodne mjere kako bi djeci iz RS-a bio omogućen nesmetan

²⁴² Alternativni izvještaj za BiH 2015: politički kriteriji, (2015), Sarajevo: Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH

²⁴³ Pogledati više na: <http://www.avaz.ba/clanak/242223/apsurd-u-prijedoru-u-kozarcu-upisan-bosanski-na-hambarinama-bosnjacki-jezik?url=clanak/242223/apsurd-u-prijedoru-u-kozarcu-upisan-bosanski-na-hambarinama-bosnjacki-jezik>; <http://bih.time.mk/c/5a12928180/apsurd-u-prijedoru-u-kozarcu-upisan-bosanski-na-hambarinama-bosnjacki-jezik.html>; <http://www.vazdan.com/vijest/apsurd-u-prijedoru-u-kozarcu-upisan-bosanski-na-hambarinama-bosnjacki-jezik/87789>

²⁴⁴ Pogledati više u: Preporuka Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine u vezi upisivanja predmeta „Bosanski-Bošnjački jezik“ u svjedočanstva i đačke knjižice, (2016), Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

²⁴⁵ Pogledati više u: Preporuka Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine u vezi upisivanja predmeta „Bosanski-Bošnjački jezik“ u svjedočanstva i đačke knjižice, (2016), Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

upis u srednje škole na području FBiH, dok se sporno pitanje u vezi sa jezikom ne riješi. Oba ministarstva su dobila rok od 30 dana da izvijeste Ombudsmene BiH šta su uradili po pitanju Preporuke²⁴⁶.

Dakle, da se ne bi narušavala gramatičko-tvorbena pravila jednog jezika djeci se uskraćuje pravo na jezik, identitet i obrazovanje! Prema izvještavanjima medija, pitanje bosanskog jezika i dalje nije riješeno na zadovoljavajući način. Ipak, djeca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice i Zvornika su krenula na nastavu u matične škole u novoj školskoj godini, ali roditelji naglašavaju da će pratiti daljnju situaciju u vezi sa pitanjima o bosanskom jeziku u RS-u. Djeca iz Vrbanjaca nisu krenula na nastavu u matičnu školu, već i dalje, od 5. septembra 2016. godine, kao i prošle školske godine, idu na instruktivnu nastavu u Hanifiće, koju realiziraju nastavnici iz Osnovne škole „Prvi mart“ Jelah²⁴⁷.

Također, u septembru 2016. godine, učenici hrvatske nacionalnosti iz Gornje Tramošnice u općini Pelagićevo bojkotovali su nastavu, jer je donesena odluka da nastavu slušaju na srpskom jeziku. Međutim, nakon sastanka ministra prosvjete i kulture Republike Srpske i direktorice matične škole postignut je dogovor da učenici i dalje nastavu slušaju na hrvatskom jeziku²⁴⁸.

Obrazovanje o ljudskim pravima

Obrazovanje o ljudskim pravima uvršteno je u nastavne planove i programe i obrazovne standarde. Prema tvrdnjama nadležnih, sve predškolske ustanove, osnovne i srednje škole, u skladu s nastavnim planovima i okvirnim programima, cjelovitim razvojnim programom za predškolski odgoj i obrazovanje, školskim razvojnim planovima, misijom i vizijom svake škole, kroz redovnu nastavu i vannastavne aktivnosti, projekte u saradnji s lokalnom, širom društvenom zajednicom i međunarodnim partnerskim organizacijama, nevladinim sektorom i slično, rade u funkciji razvoja poštivanja različitih vrijednosti, kako vlastitih, tako i drugih i drugačijih. Navedene vrijednosti se promoviraju i razvijaju kroz različite nastavne predmete²⁴⁹.

CIVITAS - predškolski program demokratije implementiran je u predškolskim odgojno-obrazovnim institucijama u cijeloj zemlji. Predškolski program nije obavezan. Vrtići se slobodno prijavljuju za implementaciju programa. Program čine četiri bazična koncepta (Autoritet, Pravda, Privatnost i Odgovornost) u redovnom programu, a i realiziraju se i kroz mobilne igraonice s istim sadržajem za djecu koja nisu uključena u predškolski odgoj i pripremnu nastavu. Kurikulum koji je razvio CIVITAS uključen je u službene kurikulume u skoro sve osnovne i srednje škole u Bosni i Hercegovini. Svi učenici koriste iste materijale (Osnovi demokratije, Demokratija i Ljudska prava i Projekt građanin) na tri službena jezika²⁵⁰.

U BD BiH, KS-u, ZE-DO kantonu, BPK, UNK, TZK i SBK (škole koje rade prema NPP-u na bosanskom jeziku) se sadržaji iz oblasti građanskog odgoja i obrazovanja u razrednoj nastavi realiziraju interdisciplinarno, u predmetnoj nastavi u VIII ili IX razredu kao zaseban predmet, a u srednjoj školi kao obavezni predmet sa dva časa sedmično. U Posavskom i Zapadnohercegovačkom kantonu se ovi sadržaji izučavaju interdisciplinarno u osnovnoj školi, a u srednjoj školi kao polugodišnji sadržaj u nastavnom predmetu: Politika i gospodarstvo. U Hercegovačko-neretvanskom kantonu se sadržaji iz oblasti građanskog obrazovanja ne realiziraju u

²⁴⁶ Pogledati više u: Preporuka Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine u vezi upisivanja predmeta „Bosanski-Bošnjački jezik“ u svjedočanstva i đačke knjižice, (2016), Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

²⁴⁷ <http://fenjer1.ba/bosnjacki-daci-ce-ici-na-redovnu-nastavu-u-srebrenici/>; <http://www.abc.ba/novost/45960/-bosnjacki-daci-iz-zvornika-sutra-krecu-na-nastavu-ucit-ce-bosanski-jezik/>; <http://www.faktor.ba/vijest/srebrenica-bosnjacka-djeca-ce-ici-na-nastavu-u-novoj-skolskoj-godini-211515>; <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/bojkot-bosnjackih-ucenika-u-vrbanjcima/179008>; <https://kozarac.ba/vijesti/vijesti-iz-bosne-i-hercegovine/item/8186-nema-rjesenja-za-bosnjacku-djecu-nisu-iskljuceni-protesti-i-bojkot-nastave>; <http://www.oslobodjenje.ba/index.php/vijesti/bih/dosta-je-poena-na-racundjece/176134>; <http://informativa.ba/2016/06/15/da-li-u-srebrenici-ima-bosanskog-jezika>; <http://www.rtv-srebrenica.org/index.php/home/k2-categories/sport/item/385-problem-bosanskog-jezika-u-srebrenici-politika>; <http://www.index.hr/vijesti/clanak/bosnjacka-djeca-u-rs-od-rujna-bojkotiraju-nastavu-necemo-odustati-dok-se-ne-osigura-nastava-na-bosanskom-jeziku/722752.aspx>; <http://novovrijeme.ba/salkic-borba-za-jezik-borba-svih-bosnjaka/>

²⁴⁸ <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/pelagicevo-postignut-dogovor-hrvatski-ucenici-krecu-u-skolu/180837>

²⁴⁹ Npr. Kultura religija, Kultura i zajednica, Kultura življenja, Građansko obrazovanje, Vjeronauka, Historija/Povijest, Geografija/ Zemljopis, Muzička kultura, Likovna kultura, Demokratija i Ljudska prava, Biologija, B/H/S jezik i književnost, Zdravi životni stilovi, itd.

²⁵⁰ Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava CIVITAS

osnovnoj školi – nastavni predmet ne postoji u školama, dok se u srednjim školama ovi sadržaji izučavaju u II razredu u okviru zasebnog nastavnog predmeta sa dva časa sedmično²⁵¹.

U RS se sadržaji iz oblasti građanskog obrazovanja u osnovnoj školi realiziraju u razrednoj nastavi interdisciplinarno, u predmetnoj nastavi kao zaseban predmet u VI razredu, a u srednjoj školi kao obavezni predmet sa dva časa sedmično u III ili IV razredu (u zavisnosti da li je gimnazija ili stručna škola)²⁵².

Iako je obavezno osnovno obrazovanje u BiH besplatno, roditelji, uglavnom, moraju izdvajati sredstva za nabavku udžbenika. Kako bi osigurali da svaki nastavnik i svaki učenik imaju udžbenik za predmet građanskog odgoja i obrazovanja donirano je 1.000.000 udžbenika u posljednjih 17 godina. Ove udžbenike razvili su i kreirali nastavnici iz BiH na tri službena jezika sa istim sadržajima, što ove udžbenike razlikuje od udžbenika iz ostalih predmeta čiji su sadržaji, uglavnom, različiti za svaki od tri konstitutivna naroda.

Međutim, bez obzira na gore navedeno, u praksi, pravo djece da uče o drugom i drugačijem i stiču znanje i vještine potrebne za život u demokratskom multikulturalnom društvu i dalje se ne poštuje u punom obimu. Ne potiče se u dovoljnoj mjeri ponos zbog pripadnosti BiH. Vjera drugih se ističe kao problem, a kod učenika se potiče osjećaj ugroženosti.

Slobodno vrijeme, odmor i kulturne aktivnosti

Pitanje prava djeteta na odmor i rekreaciju na nivou entiteta FBiH i RS, kao i na nivou BD BiH regulirano je sljedećim zakonodavstvom: zakonodavstvom o sportu, zakonodavstvom o obrazovanju, osnovnom i srednjem i zakonodavstvom o dječijoj zaštiti²⁵³. Zakon o sportu RS propisuje da su školska sportska takmičenja masovna takmičenja učenika i studenata u okviru školskog sistema, te da organizaciju, pravila i uslove održavanja učeničkih i studentskih takmičenja uređuju ministar sporta, školski sportski savezi i sportski savez studenata. U osnovnim i srednjim školama i na fakultetima mogu se formirati školske, odnosno studentske sportske organizacije koje se mogu udruživati u sportske saveze. Aktivnosti školskih sportskih organizacija, kao i sportska takmičenja finansiraju se iz sredstava budžeta Republike Srpske, grada i općine namijenjenih za finansiranje osnovnog, srednjeg i visokoškolskog obrazovanja. Rekreativne, masovne i tradicionalne sportske aktivnosti građana svih uzrasta doprinose unapređenju i poboljšanju njihovog fizičkog i psihičkog razvoja, afirmaciji humanih vrijednosti života i održavanju tradicija i običaja građana Republike Srpske, što se ostvaruje kroz različite sportsko-rekreativne oblike.

U Republici Srpskoj, nastavnim planom i programom uređuju se i oblici obaveznih vannastavnih aktivnosti. U školi se organiziraju i slobodne aktivnosti učenika koje mogu, uz dozvolu Ministarstva prosvjete i kulture, organizirati i nevladine organizacije. Škola donosi godišnji program izleta, ekskurzija i škola u prirodi, krosova, odnosno sportskih dana. Pravilnik o izvođenju izleta, ekskurzija i škole u prirodi uređuje pripremanje i realizaciju izleta kao planski organizirane jednodnevne aktivnosti učenika izvan škole radi rekreacije i realizacije dijela nastavnih sadržaja u prirodnom okruženju, planiranih godišnjim programom škole; ekskurzije kao vannastavnog oblika obrazovno-odgojnog rada koji se ostvaruje izvan škole s ciljem savladavanja nastavnog programa neposrednim upoznavanjem pojava u prirodi, kulturnog naslijeđa i privrednih dostignuća, dok je škola u prirodi poseban vid višednevnog odgojno-obrazovnog rada škole koji se ostvaruje u prirodi i povezuje se sa psihofizičkom rekreacijom u prirodi i oblikom aktivnog učenja. Škola u okviru svojih mogućnosti organizira za učenike prošireni program koji, uz produženi boravak, podrazumijeva i slobodne aktivnosti, fakultativnu nastavu, školu u prirodi. U okviru produženog boravka učenicima se osigurava briga i nadzor tokom kojeg se ostvaruju i različite sportske i kulturno-umjetničke aktivnosti.

Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko distrikta BiH propisuje da učenici imaju zimski odmor u trajanju od tri sedmice, proljetni u trajanju od jedne sedmice i ljetni odmor koji traje od kraja jedne do početka sljedeće školske godine. Nastava u školi traje pet radnih dana u sedmici, a izuzetno, ukoliko

²⁵¹ Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava CIVITAS

²⁵² Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava CIVITAS

²⁵³ Specijalni izvještaj Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine: „Djeca i slobodno vrijeme“, (2013), Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

škola radi u dvije smjene ili se radi o nadoknadi časova, šest radnih dana. Pored redovne nastave u školama se odvijaju i vannastavne aktivnosti radi razvijanja stvaralačkih sposobnosti i vještina učenika. Vannastavne aktivnosti se ostvaruju u okviru sekcija, društava, klubova, učeničkih zadruga i drugih oblika aktivnosti. Organiziraju se izleti, posjete, ekskurzije, logorovanja, škole u prirodi, društveno-koristan rad, dan škole i drugi oblici odgojno-obrazovnog rada.

U Federaciji BiH nadležne kantonalne vlasti u svojim zakonima o sportu uređuju djelatnost sporta koji obuhvata tjelesnu i zdravstvenu kulturu, sportska takmičenja, sportsku edukaciju, upravljanje i upotrebu sportskih objekata. Zakonodavstvo o obrazovanju, kako osnovnom, tako i srednjoškolskom regulira dužinu trajanja školske godine, kao i sedmičnog rada. U toku školske godine učenici imaju zimski i ljetni odmor. Propisano je organiziranje izleta, stručnih posjeta i ekskurzija, kao i organiziranje slobodnih aktivnosti učenika uključivanjem u razne oblike rada, a zasnivaju se na dobrovoljnom očitovanju učenika.

U školama su organizovane vannastavne aktivnosti, koje su na dobrovoljnoj osnovi, ali nekada služe i kao prilika za prikupljanje dodatnih bodova učenika ili kao priprema za takmičenja. Škole u većim centrima imaju adekvatne uslove za realizaciju slobodnih aktivnosti. U njihovom sastavu su, uglavnom, sportske sale, koje služe, najčešće, za realizaciju nastave i u komercijalne svrhe. Mnoge škole u ruralnim sredinama nemaju ovaj prostor. Škole i vrtići, odnosno odgojno-obrazovne institucije imaju veliku ulogu u ispunjavanju obaveza koje su propisane Konvencijom, budući da djeca možda najveći dio dana provode upravo u školama.

Podatke o realizaciji prava djece na slobodno vrijeme, igru i kulturne aktivnosti je teško dobiti, pa u nastavku navodimo podatke iz Izveštaja „Djeca i slobodno vrijeme“ koji je uradila Institucija Ombudsmena iz 2013. godine²⁵⁴. Izveštaj je napisan na osnovu podataka iz 15 općina iz BiH. Upitnik je upućen u 20 općina, po 10 općina iz RS-a i FBiH, ali pet općina nije poslalo tražene podatke²⁵⁵. Podaci istraživanja pokazuju da u 15 općina u BiH nemaju sve škole salu za tjelesni odgoj, ne postoje u svim općinama parkovi za igru i rekreaciju, ne izdvajaju se u svim općinama budžeti za mlade, sve općine izdvajaju iznose za sportska udruženja i KUD-ove. Upravo su općine najznačajnije u ostvarivanju prava djece na odmor, rekreaciju, igru, razonodu i kulturno-umjetnički život. Zbog toga, neophodno je njihovo višestruko ulaganje u ove segmente na lokalnom nivou.

U periodu od 2015. godine u Općini Novi Grad Sarajevo, izgrađeno je šest novih (180.000,00 KM) i rekonstruisano 43 sportska i dječija igrališta (150,300,00 KM)²⁵⁶. Radovi na rekonstrukciji se izvode u okviru hitne sanacije dječijih i sportskih igrališta. Prema Uredbi Vlade KS-a Općina će o svom trošku ukloniti neispravne sprave te u skladu sa finansijskim mogućnostima, izvršiti postavljanje novih sprava i rekvizita u skladu sa važećim standardima, nakon čega će njihovo održavanje preuzeti nadležno komunalno preduzeće²⁵⁷.

Općina Stari Grad u Kantonu Sarajevo izdvojila je u aprilu 2016. godine 10.000,00 KM za podršku rada Javne ustanove „Kamerni teatar 55“, „Kamerni teatar 55“ će za učenike šest osnovnih i šest srednjih škola sa područja Starog Grada organizirati po jednu predstavu, što iznosi 12 predstava u školskoj 2015/2016. godini i isto toliko u narednoj školskoj godini²⁵⁸. Općina Stari Grad je, također, podržala rad Narodnog pozorišta Sarajevo u iznosu od 5.000,00 KM. Sredstva će biti usmjerena za sufinansiranje ulaznica za učenike srednjih i osnovnih škola sa područja općine Stari Grad²⁵⁹.

Najčešći razlog zbog kojeg roditelji upisuju djecu izvan školskog područja je to što matična škola nema organizovan produženi boravak. Nadležne ustanove ove slučajeve cijene kao opravdane, ali ipak se preporučuje organizovanje produženog boravka u svim školama koje za to imaju uslove, sa ciljem da se

²⁵⁴ Specijalni izvještaj Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine: „Djeca i slobodno vrijeme“, (2013), Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

²⁵⁵ Specijalni izvještaj Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine: „Djeca i slobodno vrijeme“, (2013), Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

²⁵⁶ Sportske površine Općine Novi Grad Sarajevo, Izveštaj Komisije, 12. 6. 2016. godine

²⁵⁷ <http://www.klix.ba/vijesti/bih/završena-sanacija-sest-igralista-na-alipasinom-polju-ekipe-lokom-a-od-naredne-sedmice-na-dobrinji/160909082>

²⁵⁸ <http://nps.ba/Novost.aspx?broj=432&lang=BS>

²⁵⁹ <http://nps.ba/Novost.aspx?broj=432&lang=BS>

smanji broj učenika koji pohađaju školu izvan školskog područja u odnosu na mjesto prebivališta i kako bi djeca bila cjelodnevno u organiziranim oblicima rada kroz učenje i slobodne aktivnosti. Na području grada Banja Luke u školskoj 2016/2017. godini 18 od 26 osnovnih škola imaju produženi boravak²⁶⁰.

Kulturne aktivnosti i odmor su prisutni u slobodnom vremenu učenika²⁶¹. Njihova raznolikost i trajanje uslovljeni su različitim faktorima u vezi sa mogućnostima sredine i osobinama pojedinca. Zajednica, škola i porodica moraju djetetu ponuditi sadržaje slobodnog vremena koji će doprinijeti njegovom kulturnom razvoju. Pozitivna inicijativa zajednice, porodice i škole, može promijeniti stanje kulture u društvu i umanjiti nesigurno društveno okruženje. Siromaštvo je limitirajući faktor za članstvo djece u organizacijama, udruženjima i klubovima, pa je važno u okviru školskih kapaciteta i kapaciteta zajednice organizirati maksimalan broj besplatnih slobodnih aktivnosti. Neophodno je odgovorno ponašanje zajednice i svih njenih sistema radi postizanja pozitivnog rasta, razvoja, odgoja i obrazovanja od najranije dobi njenih građana.

Zaključci i preporuke

Primarni cilj obrazovne reforme u BiH se može sažeti u dvije riječi: kvalitet i modernizacija. Uprkos ostvarenom napretku, stvaranje inkluzivnog, nediskriminatornog, jedinstvenog i kvalitetnog odgojno-obrazovnog sistema još uvijek predstavlja izazov za obrazovne vlasti na svim nivoima u Bosni i Hercegovini. U skladu sa nalazima ovog istraživanja možemo zaključiti da je mali napredak postignut u oblasti obrazovanja od posljednjeg Alternativnog izvještaja. Naime, i dalje je obrazovanje fragmentirano, podijeljeno, siromašno. Iako postoje okvirni zakoni za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, zakoni na nižim nivoima obrazovne vlasti nisu usklađeni u cijeloj zemlji. Djeca koja pripadaju najugroženijim grupama ne ostvaruju pravo na obrazovanje u potpunosti iz različitih razloga, a upravo su ova djeca u najvećem riziku od napuštanja školovanja ili čak potpunog ostanka van obrazovnog sistema. Pripadnici romske populacije su i dalje visoko diskriminirani i u velikom procentu isključeni iz obrazovanja. Djeca predškolske dobi još uvijek nemaju jednak pristup predškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama u cijeloj zemlji, posebno ona koja žive u ruralnim područjima. Posebno je izražena nedovoljna obuhvaćenost djece u dobi do 3 godine kvalitetnim odgojem i obrazovanjem. Uključenost djece predškolske dobi u predškolske programe je tek 14%. Srednje stručno obrazovanje doživjelo je određene promjene tokom realizacije reforme, ali je i dalje nedovoljno povezano sa zahtjevima tržišta rada i još uvijek nije besplatno. Netolerancija, diskriminacija, segregacija i asimilacija su i dalje karakteristike bosanskohercegovačkog obrazovanja i kroz postojanje modela „dvije škole pod jednim krovom“. Prisutna je politika zatvaranja područnih škola u ruralnim područjima. Nadležne vlasti ulažu određene napore da se ostvare adekvatni standardi higijene, opreme i didaktičkih materijala u školama, ali je to u mnogim mjestima u državi i dalje nedovoljno. Obrazovanje o ljudskim pravima nema potrebno mjesto u nastavnim planovima i programima. Djeca u BiH imaju određene mogućnosti za odmor, slobodno vrijeme, rekreativne i kulturne aktivnosti, ali je to uvijek nije dovoljno. S obzirom da u oblasti obrazovanja nije bilo velikog napretka od prethodnog Alternativnog izvještaja, u nastavku će biti ponovljene neke od preporuka, jer nisu realizirane.

²⁶⁰ <http://www.bl-portal.com/banjaluka/novosti/produzeni-boravak-u-18-banjaluckih-skola.html#comment568>

²⁶¹ Pogledati više u: Mikanović, B. i Panzalović, S. (2014), Kulturne aktivnosti u slobodnom vremenu učenika razredne nastave, Časopis Sintezе, http://biblioteka.vaspks.ac.rs/index.php/sinteze/article/view/62/pdf_4

Preporuke:

- Potrebno je konačno donošenje zakona u svim kantonima u FBiH usklađenih s okvirnim zakonima na svim nivoima obrazovanja.
- Potrebna je puna provedba strategija, zakona i okvira za kvalifikacije.
- Potrebno je obezbijediti kvalitetno i besplatno predškolsko, osnovnoškolsko i srednješkolsko obrazovanje za sve, sa jasnim ciljevima odgoja i obrazovanja, bez bilo kojeg oblika isključivanja, diskriminacije i asimilacije.
- Osigurati mjere i aktivnosti kojima će biti povećan procenat upisane djece u predškolske programe i da se dostigne cilj od 100% stope upisa djece.
- Osigurati da predškolski program jednu godinu prije polaska u osnovnu školu bude obavezan u svim dijelovima BiH.
- Osigurati da obavezni predškolski program bude sa više sati i sadržaja u odnosu na dosadašnju praksu.
- Dostići upis djece i završavanje osnovne škole sve djece u BiH od 100%.
- Učiniti potrebne korake da i srednje obrazovanje postane obavezno i besplatno i da dostigne nivo upisa i završavanja učenika od 100%.
- Potrebno je uložiti dodatne napore na harmoniziranju zakonskih rješenja koja se odnose na inkluzivni odgoj i obrazovanje, kako bi se svim učenicima u BiH osigurale jednake mogućnosti pristupa i učešća u osnovnom obrazovanju. Potrebno je pružiti podršku administrativnim jedinicama u kojima nisu doneseni odgovarajući podzakonski akti u oblasti inkluzivnog odgoja i obrazovanja da iste izrade i usvoje.
- Planirati dodatna ulaganja, infrastrukturu, obrazovanje odgajatelja i drugih stručnih saradnika, ali i podizati svijest svih zainteresiranih aktera o važnosti predškolskog perioda.
- Osigurati unapređenje inkluzivnog odgoja i obrazovanja kroz sistemska rješenja, obezbjeđivanje finansijskih sredstava, senzibilizaciju javnosti, usmjerene programe, obezbjeđivanje većeg broja stručnih timova za pomoć i podršku nastavnicima, djeci i roditeljima.
- Potrebno je osigurati zakonske i druge pretpostavke za efikasnu interresornu i međuinstitucionalnu saradnju, posebno između sektora obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite, radi pružanja optimalne podrške odgojno-obrazovnim ustanovama u organizaciji inkluzivnog odgoja i obrazovanja.
- Usaglasiti nastavne planove i programe na nastavničkim fakultetima s ciljem adekvatne pripreme i osposobljenosti budućih nastavnika za odgojno-obrazovni rad sa svim učenicima.
- Organizirati obuku djece s teškoćama u razvoju i njihovih roditelja o pravima i načinu ostvarivanja prava.
- Organizirati obuku pripadnika romske nacionalnosti o pravima i načinu ostvarivanja prava.
- Osnovati održive dnevne centre za najmlađu djecu kako bi se podstakao rani rast i razvoj, te stvoriti dobre pretpostavke za učenje i obrazovanje, ali istovremeno razvijati roditeljske kompetencije, posebno pripadnika romske nacionalnosti.
- Uspostaviti djelotvornu saradnju matičnih ureda, centara za socijalni rad, romskih udruženja, odgojno-obrazovnih ustanova, kako bi se povećala stopa upisa djece pripadnika romske nacionalnosti.
- Obezbiđiti uvođenje izbornog predmeta o romskom jeziku, kulturi, historiji, te obezbijediti udžbenik za isti na svim nivoima obrazovanja.

- Hitno pristupiti izradi nove strategije za rješavanje pitanja Roma, koja će biti usklađena sa Platformom Evropske unije, uz obuhvatanje svih oblasti u kojima Romi ne ostvaruju svoja prava.
- Stvoriti uslove za potpuno uključivanje u odgojno-obrazovni proces djece povratnika u najbližu školu u cijeloj BiH.
- Uvesti nacionalnu grupu predmeta u sve škole u BiH u skladu sa potrebama djece u konkretnoj sredini.
- Preduzeti konkretne mjere na otklanjanju modela obrazovanja „dvije škole pod jednim krovom“.
- Usmjeriti veću pažnju, osigurati više sredstava i različitih aktivnosti u svrhu bolje organiziranosti i iskorištenosti slobodnog vremena djece.
- Omogućiti više besplatnih aktivnosti za djecu u školi i zajednici, posebno u ruralnim i siromašnijim dijelovima BiH.

The image features a central dark grey globe with a textured, grassy surface. On top of the globe, two children are silhouetted, holding hands and walking. Surrounding the globe are several other children in various playful poses: one is jumping on the left, one is lying on their back on the right, and two are performing handstands at the bottom. Numerous small butterfly silhouettes are scattered around the globe, and various types of plants and flowers are depicted growing from the globe's surface. The entire scene is set against a plain white background.

**MJERE
POSEBNE
ZAŠTITE**

MJERE POSEBNE ZAŠTITE

Djeca migranti

Preporuke Komiteta za ovu oblast bile su da se osigura potpuna implementacija Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma i Akcionog plana za stambeno zbrinjavanje Roma, tako da djeca raseljene osobe, povratnici i Romi mogu uživati u adekvatnom životnom standardu. Na isti način trebalo bi ovoj djeci osigurati i zdravstvenu zaštitu. Preporučeno je da se ostvari i finansijska podrška kako bi se ovoj djeci omogućio odgovarajući pristup obrazovanju, te da se hitno usvoji Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, koji je tada bio u proceduri.

Stanje

Dvadeset i jednu godinu nakon rata u Bosni i Hercegovini status raseljenih ima 32.745 porodica, odnosno 98.324, od kojih 37.729 ili 38,4% je na području FBiH. U Republici Srpskoj je na dan 30. 8. 2016. godine registrirano 59.877 raseljenih osoba odnosno 19.230 porodica, kao i 8.533 osoba ili 2.784 porodica sa statusom izbjeglica.²⁶² Oko 439 raseljenih osoba ili 0,4% nalazi se na području Brčko distrikta BiH. Prema podacima UNHCR-a u BiH evidentirano je 158 kolektivnih centara sa 8.581 korisnikom. U Republici Srpskoj egzistira sedam kolektivnih smještaja u kojima je zbrinuto 158 porodica odnosno 318 osoba.²⁶³

Jedno od najvećih izbjegličkih naselja u BiH nalazi se u mjestu Mihatovići u Tuzlanskom kantonu. Posljednjih godina ovo naselje služi i kao alternativni smještaj za zbrinjavanje socijalno ugroženih porodica. U naselju je stambeno zbrinuto 125 porodica odnosno, 320 osoba sa statusom raseljenih osoba i 87 porodica, odnosno 210 osoba sa statusom socijalno ugroženih porodica, sa 150 djece uzrasta do 18 godina. Formalno zaposlenje ima samo 15 stanovnika, 44 porodice primaju stalnu socijalnu pomoć, dok 153 porodice nemaju nikakvih stalnih primanja i isključivo preživljavaju radeći za nadnicu i sakupljanjem sekundarnih sirovina.²⁶⁴

U kolektivnim centrima živi oko 675 djece starosti do 17 godina. Stambeni prostor u kome djeca žive je nesulovan, u jednoj prostoriji boravi po nekoliko generacija, voda je izvan objekta, kao i zajednički mokri čvor. Naselja su najčešće izolovana, nalaze se u prigradskim područjima sa slabo razvijenom saobraćajnom infrastrukturom. Pojedini centri smješteni su na neuslovnim lokacijama koje su rizične za zdravlje djece, kao što je izbjegličko naselje „Mrdići“ u općini Banovići, locirano na površinskom kopu rudnika uglja. Djeca predškolskog uzrasta koja žive u kolektivnim centrima nemaju pristup formalnom predškolskom obrazovanju. Zbog nepostojanja interesa gradske uprave i donatora izgrađeno obdanište u izbjegličkom naselju Mihatovići nikada nije stavljeno u funkciju, iako u naselju živi 65 djece predškolskog uzrasta. Veliki broj djece školskog uzrasta nakon završene osnovne škole ne nastavlja dalje obrazovanje zbog izostanka systemske podrške za subvencioniranje troškova prevoza. U kolektivnim centrima u Republici Srpskoj oko 76% djece je obuhvaćeno obrazovnim sistemom, tri posto prekida školovanje, ali zabrinjava da 37% djece ima završenu samo osnovnu školu.²⁶⁵ Ni u jednom kolektivnom naselju ne postoje posebna mjesta gdje se

²⁶² Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica RS, list HOMO, septembar 2016. str. 30.

²⁶³ Ibid

²⁶⁴ Udruženje „Zemlja djece u BiH“, Socijalna karta izbjegličkog naselja Mihatovići

²⁶⁵ Savjet za djecu RS, Podaci iz Istraživanja o položaju djece u kolektivnim i alternativnim izbjegličkim centrima, <http://www.>

organizuju društveni i kulturni sadržaji za djecu i mlade, kao ni infrastruktura za igru i sport. Maloljetnički brakovi su vrlo česta pojava u ovim naseljima. Zdravstvena prosvjećenost stanovništva je na niskom novu, a udaljenost zdravstvenih ustanova, devastirane i vlažne prostorije u kojima žive, te neadekvatna ishrana, imaju za posljedicu visok procenat djece oboljele od hroničnih bolesti disajnih organa. Prisutan je visok stepen nasilja i alokoholizma. Djeca i mladi, posebno djevojčice, koji žive u kolektivnim centrima ne osjećaju se sigurnim i svoje prioritete vežu prije svega za sigurnosne aspekte kao što su: postavljanje policijske stanice ili stalne policijske patrole u centrima i uspostavljanje neke vrste kontrole koja dolaze u centar, kao i postavljanje nadzornih kamera.²⁶⁶

U posljednje dvije godine Bosna i Hercegovina ubrzano radi na zatvaranju kolektivnih centara i stambenom zbrinjavanju interno raseljenih osoba i povratnika. Implementacija Regionalnog stambenog programa u BiH je u progresiji. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice započelo je sa implementacijom projekta CEB II²⁶⁷ koji će omogućiti zatvaranje najmanje 121 kolektivni / alternativni smještaj ili 76% svih kolektivnih centara u BiH. Izgradit će se 2.611 stambenih jedinica za 7.247 raseljenih osoba i drugih ugroženih osoba koje su na alternativnom smještaju, u 82 stambene zgrade.²⁶⁸ Državni projekt stambenog zbrinjavanja u vezi sa Regionalnim stambenim programom, sa ukupnim troškovima od 104.000 miliona eura, jedan je od glavnih razvojnih blokova za implementaciju Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma čija je implementacija u toku. Projektom je obuhvaćeno više od 70 gradova / općina / opština širom BiH, od kojih 43 na području Federacije BiH, 27 na području RS-a, te Brčko distriktu BiH. U okviru četiri odobrena projekta, u 2016. godini, odnosno 2017. godini, osigurat će se stambeno zbrinjavanje za oko 1.870 porodica kako slijedi:

Pregled odobrenih projekata					
Podprojekat	Vrijednost u eurima	Građevinski materijal	Re/konstrukcija kuća	Izgradnja stanova	Ukupno stambenih jedinica
BH1	2.668.500	20	150		170
BH2	14.634.324		780		780
BH3	14.371.287			438	438
BH4	9.620.371		480		480
Ukupno	41.294.482	20	1.380	438	1.868

Izvor: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Informacija o provođenju Okvirnog sporazuma između Razvojne banke VE i BiH u vezi s Regionalnim programom za stambeno zbrinjavanje

Prioritet u stambenom zbrinjavanju imat će porodice koje se nalaze u kolektivnim i alternativnim centrima. U okviru prva dva podprojekta, u 2014/2015. godini, izgrađeno je 930 stambenih jedinica za povratak i reintegraciju odnosno lokalnu integraciju raseljenih i izbjeglih porodica, gdje su porodice sa djecom imale prioritet. U ovoj godini započeta je implementacija trećeg podprojekta (BH3) u okviru kojeg će se izgraditi ukupno 438 stanova u 19 lokalnih zajednica, od čega će se osam stanova graditi u Brčko distriktu BiH, 178 stanova u devet gradova / općina FBiH i 252 stana u devet gradova / opština RS. Značajnu kontribuciju daju entiteti koji provode cjelokupnu proceduru i lokalne zajednice koje obezbjeđuju građevinske dozvole za nove objekte i infrastrukturu. Za korisnike na području Republike Srpske ukupna vrijednost projekta iznosi 29.178.194 eura, od čega je 18.169.413 eura kreditnih sredstava, a 11.008.781 eura su doprinosi lokalnih zajednica. Ukupan broj porodica koje će se stambeno zbrinuti na području Republike Srpske je oko 620 (1.124 lica).

Bosna i Hercegovina je i dalje suočena s kontinuiranom emigracijom stanovništva, uzrokovanom lošom ekonomskom situacijom u zemlji. Iako ne postoje egzaktni statistički podaci o broju osoba koje su napustile

slobodnaevropa.org/a/nve_kolektivni_centri/2057062.html

²⁶⁶ Prekogranična građanska mreža za mir, pomirenje i ljudsku sigurnost na balkanu, Aspekt ljudske sigurnosti mladih koji žive u „kolektivnim centrima“ ili „alternativnim smještajima“ u BiH, Tuzla, str. 27. Preporuke za rješavanje problema, april, 2016. dostupno na: http://www.omladina-bih.net/download/maj%202016%20Izvjestaj_istravanje_orc_tuzla_bos.pdf

²⁶⁷ Projekt zatvaranja kolektivnih centara i alternativnog smještaja pružanjem javnih stambenih rješenja

²⁶⁸ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Izveštaj o realizaciji Revidirane strategije BiH za provedbu Anesaa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, Sarajevo, 2. 2. 2016.

Bosnu i Hercegovinu, parcijalni podaci kojima raspolažu institucije u BiH potvrđuju brojnost i kontinuiranost emigracije stanovništva. Prema podacima Unije za održivi povratak i integracije, u 2014. i 2015. godini iz naše zemlje iselilo se više od 80.00 ljudi, od čega najveći broj porodica sa djecom. Istraživanje o evidentiranju najugroženijih porodica u BiH, koje je sproveda ova Unija pokazalo je da u mjestima gdje je zabilježen najbolji povratak, poput sela oko Zvornika, u Bijeljini, Bratuncu i drugim mjestima, cijele porodice rasprodaju sve što imaju i sele se u Francusku i Njemačku. Samo iz Unsko-sanskog kantona emigriralo je 12.789 porodica.²⁶⁹ U većini slučajeva radi se o nelegalnim odlascima. Najveći problem se javlja kada je njihov zahtjev za azil odbijen i kada se moraju vratiti u Bosnu i Hercegovinu, a nemaju gdje jer su svu imovinu rasprodali. Sistem socijalne zaštite ih ne prepoznaje kao korisnike, većina njih više nema zakonskog načina da ostvari pravo na zdravstveno osiguranje, dok je djeci zbog nedostatka potrebnih dokumenata otežan povratak i nastavak daljeg obrazovanja. Posebno su ugrožena romska djeca koja su višestruko diskriminisana.

Usvojena je nova Strategija u oblasti migracija i azila i Akcioni plan za period 2016–2020. godine koja sadrži značajan broj mjera i aktivnosti usmjerenih ka što bržem i efikasnijem ispunjavanju tih obaveza, u području usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva u oblasti migracija i azila s pravnom stečevinom EU, jačanju kapaciteta nadležnih institucija, edukacijama i obukama službenika u tim institucijama, upravljanju sigurnosnim rizicima na državnoj granici Bosne i Hercegovine. Međutim, država nema ozbiljan plan zaustavljanja odlazaka stanovništva iz BiH i ovaj problem se do sada političke elite nisu tretirale.

Kada je riječ o oblasti azila u Bosni i Hercegovini, a na osnovu usporedne analize podataka iz protekle dvije godine, 2013. i 2014. godine, jasno se vidi kako se mijenjaju trendovi kretanja stranaca koji traže azil u Bosni i Hercegovini. Prema zvaničnim podacima za 2014. godinu smanjen je broj tražitelja azila - maloljetnih osoba bez pratnje za 71%. Trajno je riješeno pitanje smještajnih kapaciteta za tražioce azila. Početkom septembra mjeseca 2014. godine u funkciju je stavljen Centar za prihvatanje i smještaj tražitelja međunarodne zaštite (azil) u BiH - Azilantski centar koji se nalazi se Općini Trnovo. Centar je izgrađen sredstvima Evropske unije i Ministarstva sigurnosti BiH, smještajnog kapaciteta od 150 mjesta s visokim standardima.

Analiza provedbe Revidiranog akcionog plana za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite (2013–2016) pokazala je da u oblasti stambenog zbrinjavanja još uvijek nisu uspostavljeni timovi za mapiranje nelegalnih romskih naselja i nelegalno izgrađenih individualnih stambenih jedinica, te da do kraja 2014. godine nije utvrđeno stanje na prostoru cijele BiH, niti je uspostavljena evidencija nelegalnih romskih naselja i individualnih stambenih jedinica bez građevinske dokumentacije. Još uvijek nisu izrađeni programi i mjere za rješavanje imovinsko-pravnih odnosa na zemljištu u općinama, niti su izrađeni programi za relokaciju naselja. U 2013. i 2014. godini ukupno je odobreno 14 projektnih prijedloga za izgradnju infrastrukturnih objekata, a primjetan je i broj domaćinstava sa pristupom komunalnoj infrastrukturi. Nije evidentirano da je bilo donesenih odluka o subvencijama za legalizaciju bespravno izgrađenih individualnih stambenih objekata po povoljnijim uslovima, ali je ipak povećan broj legalizovanih stambenih jedinica. U pojedinim općinama omogućena je besplatna pravna pomoć u svrhu rješavanja stambene problematike Roma, gdje je od ukupno anketiranih 40 općina njih 34 odgovorilo da imaju mogućnost pružanja besplatne pravne pomoći. U 25 općina pružena je besplatna pravna pomoć, dok u 9 nije ni bilo zahtjeva.

Na nivou BiH nije ustanovljena evidencija Roma beskućnika, osim u Republici Srpskoj. U 2014. godini implementirana su samo tri projekta sanacije / rekonstrukcije neuslovnih stambenih jedinica, za razliku od 15 projekata koliko ih je realizovano u 2013. godini. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH donijelo je Standarde za sanaciju i izgradnju stambenih jedinica i objekata u svrhu stambenog zbrinjavanja Roma u BiH kojima se utvrđuje sadržaj i veličina stambene jedinice prema broju članova domaćinstva, te vrsta i obim radova za sanaciju i poboljšanje uslova stanovanja, te izgradnju stambenih objekata. Nadležnim lokalnim strukturama vlasti ovi standardi nude smjernice za izradu projekata, te procjenu vrijednosti sanacije i izgradnju stambenih objekata. Ažurirana evidencija neuslovnih stambenih jedinica uspostavljena je u Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH, dok za Federaciju BiH nema podataka.

Za rješavanje problema Roma u oblastima stambenog zbrinjavanja, zapošljavanja i zdravstvene zaštite

²⁶⁹ Podatak predsjednice Unije za održivi povratak i integracije, dostupno na : www.slobodnaevropa.org/odlaze-cijele-podroci-gradovi-u-bih-sve-prazniji/27310281.html

Vijeće ministara BiH je u 2015. godini izdvojilo sredstva u ukupnom iznosu od 2.750.000,00 KM od čega 1.670.000,00 KM za stambeno zbrinjavanje, 700.000,00 KM za zapošljavanje i 350.000,00 KM za zdravstvenu zaštitu. Izgrađeno je 25 i sanirane su 23 stambene jedinice, te podržano 11 projekata uređenja komunalne infrastrukture, odnosno kanalizacija, uređenja ulica i asfaltiranja, uvođenja rasvjete.²⁷⁰ Iz budžeta Federacije BiH izdvojeno je dodatnih 50.000,00 KM za stambeno zbrinjavanje Roma.²⁷¹ U 2016. godini dolazi do regresije izdvajanja sredstva za stambeno zbrinjavanje Roma na državnom nivou za 41% (1.000.000,00 KM), dok su povećana izdvajanja za oblast zapošljavanja i zdravstvene zaštite. Pravo na apliciranje na ova sredstva imaju samo lokalne zajednice. Hilfswerk Austria International (HWA), u partnerstvu sa organizacijom Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland (ASB) i Udruženjem „Kali Sara“, a u neposrednoj korporaciji sa lokalnim zajednicama implementira se projekt stambenog zbrinjavanja Roma, ukupne vrijednosti od 3.036.856 eura, od čega je Evropska unija obezbijedila 2,5 miliona eura, a ostatak je pokriven od strane vlasti BiH na svim nivoima. Kroz projekt će se stambeno zbrinuti 149 romskih porodica u 14 općina / opština / gradova u cijeloj BiH, zajedno sa rekonstrukcijom prateće infrastrukture i mjera održivosti. Planirana je izgradnja sedam zgrada sa 64 stambene jedinice pomoću modela socijalnog stanovanja u Bihaću, Kaknju, općini Centar Sarajevo, Zenici, Bijeljini, Bosanskoj Krupi i Tuzli, kao i 85 individualnih stambenih objekata. Implementacija Revidirane strategije za stambeno zbrinjavanje Roma ima nekoliko ključnih problema. Među njima su neriješeni imovinsko-pravnih odnosi kada je riječ o su nekretninama, nedostatak osnovne infrastrukture, lokacija za gradnju novih stambenih jedinica, ali i nedostatak komunikacije sa predstavnicima romske zajednice. U Tuzlanskom kantonu, gdje živi najveći broj Roma, više od polovine stambenih jedinica je bez kanalizacije, trećina ih je bez vode.

Zdravstveno osiguranje djece tražilaca azila, interno raseljenih osoba i povratnika, kao i njihovih roditelja ograničeno je samo na „osnovnu zdravstvenu zaštitu“, a u pojedinim kantonima i pored postojanja zdravstvenog osiguranja pristup zdravstvenoj zaštiti interno raseljenoj djeci i povratnicima uslovljen je i plaćanjem dodatnih godišnjih premija – zdravstvenih markica. Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine 2012. godine donijela je Preporuku kojom je naložila vladama kantona da djecu oslobode plaćanja ove participacije, ali se to do danas nije desilo. Vlada Tuzlanskog kantona je u septembru 2015. godine usvojila izmjene Zakona o socijalnoj zaštiti kojima je uskratila pravo na obavezno zdravstveno osiguranje djeci, uzrasta od 6 do 15 godina starosti, koja nisu obuhvaćena obrazovnim sistemom. Stupanjem na snagu ovog zakona 46-ero djece je isključeno iz ovog prava. Ovom odlukom posebno su pogođena romska djeca koja zbog siromaštva nisu uključena ili prije vremena napuštaju pohađanje škole. Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine je 2016. godine donijela Preporuku za kojom je naložila Vladi TK da omogući svakom djetetu bezuslovan pristup zdravstvene zaštite. Vlada TK donijela je Odluku kojom je samo odredila obveznika uplate doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje ove djece, ali još uvijek nije vratila u zakonu pravo ovoj djeci na obavezno zdravstveno osiguranje. Usvojena Odluka se od strane jedinica lokalne samouprave još uvijek ne primjenjuje, nisu donijeta provedbena uputstva, niti je obezbijeđen budžet za ove namjene. Nijedno dijete koje je isključeno iz prava nije vraćeno u sistem zdravstvenog osiguranja.

I dalje je naglašen problem segregacije u obrazovanju povratničke bošnjačke djece u Republici Srpskoj. Vlasti ovog entiteta i dalje osporavaju bošnjačkim učenicima izučavanje bosanskoj jezika u školama na području Republike Srpske. Potpuna informacija o ovom problemu nalazi se u odjeljku Obrazovanje.

Sistem besplatne pravne pomoći u BiH ostaje fragmentiran i neuređen u nekim kantonima u Federaciji BiH. Usvajanje zakona o besplatnoj pravnoj pomoći na državnom nivou još se čeka. Besplatna pravna pomoć u građanskim stvarima je u velikoj mjeri obezbijeđena od strane NVO-a. Ostaje i dalje problem besplatne pravne pomoći u upravnim stvarima. Načinjen je određeni pomak u oblasti pristupa pravdi u građanskim i upravnim stvarima. Uspostavljena je web-bazirana mreža pružalaca besplatne pravne pomoći koja uključuje vladine i nevladine pružaoce besplatne pravne pomoći. Također, uspostavljene su dodatne vladine agencije za pružanje besplatne pravne pomoći. Većina postojećih kantonalnih zakona ograničava

²⁷⁰ Vijeće ministara, Odluka o kriterijima za dodjelu grant sredstava za rješavanje problema Roma u oblasti stambenog zbrinjavanja, zapošljavanja i zdravstvene zaštite za 2015. godinu, „Službeni glasnik BiH“ br. 91/15

²⁷¹ Vlada FBiH, Odluka o odobravanju izdvajanja sredstava iz Budežata FBiH za 2015. godinu Federalnom ministarstvu prostornog uređenja za implementaciju Akcionog plana BiH za rješavanje problema Roma u oblasti stambenog zbrinjavanja

uživanje prava s obzirom na prebivalište (samo u tom kantonu), odnosno mogućnost ekstrateritorijalnog zastupanja. Pojedini zakoni ne predviđaju pružanje pravne pomoći strancima, odnosno tražiocima azila, izbjeglicama, licima pod suspidijarnom ili privremenom zaštitom, apatridima, te žrtvama trgovine ljudima, što pored toga što je protivno preuzetim međunarodnim obavezama, može rezultirati i uskraćivanjem pravne pomoći državljanima BiH u inostranstvu u slučajevima kada je pomoć uslovljena reciprocitetom.

Preporuke:

- Osigurati finansijska i materijalna sredstva za potpunu implementaciju mjera zacrtanih u Revidiranoj strategiji za implementaciju Aneksa Dejtonskog mirovnog sporazuma i Akcionog plana za stambeno zbrinjavanje Roma.
- Predškolskoj djeci u kolektivnim i alternativnim centrima obezbijediti besplatan pristup predškolskom obrazovanju, a u samim centrima obezbijediti infrastrukturu za društvene i sportske aktivnosti za svu djecu.
- Stvoriti zakonske i finansijske pretpostavke za pristup obaveznoj zdravstvenoj zaštiti djeci tražiocima azila, raseljenih osoba, povratnika i Romima.
- Školskoj djeci sa statusom prognanika, raseljene osobe ili Romima osigurati besplatne školske knjige i pribor, besplatan prevoz do škole, odnosno fakulteta, prehranu te odgovarajuće povlastice pri smještaju u učeničke i studentske domove. Djeci, neregularnim emigrantima obezbijediti dodatnu podršku za savladavanje propuštenog nastavnog gradiva te pružiti pomoć u obezbjeđivanju dokumenata kako bi se što prije vratila u obrazovni sistem.
- Djeci manjinskim povratnicima osigurati pohađanje nastave po nacionalnoj grupi predmeta.

Ekonomska eksploatacija i djeca s ulice

Komiteta državi preporučuje da:

Doneše zakon kojim bi osobe koje iskorištavaju djecu kroz prisilno prosjačenje bile podvrgnute krivičnim sankcijama;

Izradi državni okvir za saradnju između sektora za rješavanje ekonomske eksploatacije djece, uključujući i prosjačenje;

Osigura adekvatnu zaštitu i pomoć za oporavak i reintegraciju djece s ulice i razvije sveobuhvatnu strategiju za rješavanje uzroka, a u saradnji s udruženjima koji nude pomoć ovoj djeci;

Podiže svijest u javnosti o pravima i potrebama djece s ulice i da se bori protiv zabluda i predrasuda;

Osigura da se djeca s ulice konsultiraju onda kada se planiraju programi koji su njima namijenjeni.

Stanje

Prosjačenje je i dalje jedan od najzastupljenijih oblika iskorištavanja i zloupotrebe djece u BiH. U stalnom je porastu i prisutno je u svim većim gradovima. U posljednje vrijeme prosjačenje djece poprima oblike organizovanog kriminala i predstavlja unosan izvor zarade za organizatore prosjačenja. Nije rijetka pojava da se djeca organizovano dovode do mjesta eksploatacije, a dok su na ulici nalaze se pod stalnim nadzorom i kontrolom od strane odraslih. U porastu je unutrašnja migracija djece u svrhu prosjačenja. Statistika pokazuje da je u najvećem broju prijavljenih slučajeva dječijeg prosjačenja riječ o djeci koja su dovedena iz drugih gradova BiH - uglavnom iz Mostara, Tuzle, Zenice, Sarajeva, Modriče, Bijeljine, Brčkog. Nadležni organi starateljstva rijetko po pozivu izlaze na teren i preduzimaju mjere sklanjanja djece s ulice i njihovog daljeg zbrinjavanja. Pokretanje postupaka protiv roditelja je gotovo zanemarljivo. Policija reaguje najčešće na način da djecu otjera sa mjesta prosjačenja ili podnese prekršajne prijave protiv roditelja. Samo u Sarajevu je zbog prosjačenja u prvoj polovini 2015. godine zabilježeno 1.780 prekršajnih naloga, što je više od polovine ukupnog broja prekršaja protiv javnog reda i mira. Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira Kantona Sarajevo za navođenje na prosjačenje podrazumijeva novčanu kaznu od 400,00 do 1.200,00 KM. Ove mjere nisu učinkovite jer se u 90% slučajeva kazne ne mogu naplatiti zbog nepostojanja formalnih

prihoda i imovine roditelja djece koji ekonomski eksploatišu djecu i samo su razlog veći što se djeca i dalje zlostupotrebljavaju u te svrhe.

Posljednjim izmjenama Krivičnog zakona FBiH, u maju 2016. godine, ekonomska eksploatacija djece i u ovom entitetu je prepoznata kao oblik krivičnog djela trgovine ljudima. Zapriječena kazna za ovo djelo učinjeno prema djetetu je najmanje 10 godina zatvora. Međutim, policija i tužilaštvo se vrlo rijetko odlučuju da prosjačenje djece kvalifikuju kao krivično djelo trgovine ljudima čak i u slučajevima kada postoje svi elementi koji ukazuju da se radi o ovom djelu. Najčešće se ove radnje podvedu kroz krivično djelo zanemarivanja i zlostupotrebe djeteta i roditeljima se izriču uslovne kazne zatvora, te se dijete ponovo vraća u porodicu koja ga iskorištava.

Većina institucija nema uspostavljenu bazu podataka niti statsitičke evidencije o djeci koja prose. Kao razlog ističu nepostojanje nadležnosti za rad na problematici ostvarivanja prava djece koja prose, nedovoljne materijalne i kadrovske kapacitete, opterećenost drugim poslovima i sl. To pokazuje da nadležne strukture nemaju ozbiljan pristup u rješavanju ovog problema. Prema podacima Dnevnih centara za djecu koja su uključena u život i rad na ulici na godišnjem nivou od 1.800 do 2.000 djece se zlostupotrebljava u svrhu prosjačenja. Udruženje „Zemlja djece u BiH“ je u posljednje dvije godine na SOS telefon zaprimilo više od 370 poziva građana za prijavu prosjačenja djece.

Djeca koja su izložena prosjačenju u Federaciji BiH i dalje nisu prepoznata kao korisnici socijalne zaštite. Najčešće se ubrajaju u kategoriju djece sa društveno neprihvatljivim ponašanjem. Federalni zakon o socijalnoj zaštiti kao i Pravilnik o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u FBiH ne prepoznaje uslugu dnevnih centara za djecu uključenu u život i rad na ulici kao socijalnu uslugu u sistemu socijalne zaštite. Zbog toga izostaje i sistemska podrška radu ovih centara koje vode isključivo NVO-i. Za razliku od ovog entiteta, prema Zakonu o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, djeca koja su žrtve ekonomske eksploatacije, nasilja i trgovine ljudima imaju status korisnika socijalne zaštite. Usvojen je Pravilnik o ostvarivanju prava na dnevno zbrinjavanje koji propisuje da usluge dnevnog zbrinjavanja djece koja su izložena prosjačenju osim ustanova socijalne zaštite mogu da pružaju i nevladine organizacije.²⁷² Sredstva za finansiranje prava na dnevno zbrinjavanje se obezbjeđuju iz budžeta jedinica lokalne samouprave.²⁷³

U posljednje dvije godine NVO otvorile su još dva dnevna centra za ovu djecu, u Bijeljini i Brčkom, tako da trenutno u BiH djeluje 11 dnevnih centara, od kojih jedan u samom romskom naselju Kiseljak²⁷⁴. U ovim centrima djeca mogu koristiti usluge vešeraja, imaju jedan / dva topla obroka dnevno, dobijaju podršku u savladavanju školskog gradiva kao i neophodnu savjetodavnu pomoć. Na godišnjem nivou više od 2.000 djece i 1.000 roditelja koriste usluge ovih centara.²⁷⁵ Rad centara i dalje je isključivo podržan od strane međunarodnih donatora. Zanemarljiva je podrška institucija vlasti. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je u 2016. godini iz sredstava „Lutrije“ po javnom pozivu za podršku programima i projekata iz oblasti „Zaštite prava djeteta koja su žrtve zlostavljanja, pedofilije, prosjačenja“ izdvojilo 280.962,80 KM, što je upola manje nego što je u okviru istog poziva izdvojeno za projekte iz oblasti prevencije i borbe protiv bolesti ovisnosti (549.800,00 KM).²⁷⁶ Za podršku radu Dnevnog centra u Tuzli od ukupno raspoloživih sredstava izdvojeno je samo 7.700,00 KM.

Uslijed nedostatka interesa nadležnog Kantonalnog ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak usvojeni Protokol o postupanju u slučajevima prosjačenja, skitnje, radne eksploatacije i drugih vidova zlostupotrebe djece u Tuzlanskom kantonu ne daje željene rezultate. I pored bezbroj inicijativa i zahtjeva od NVO-a u protekle dvije godine nije održan nijedan sastanak multidisciplinarnog tima nadležnog za sprovođenje i unapređenje postojećeg referalnog mehanizma. Najveći prigovor socijalnih radnika koji

²⁷² Pravilnik o ostvarivanju prava na dnevno zbrinjavanje RS, član 3.

²⁷³ Ibid, član 5

²⁷⁴ Centar djeluje u okviru Udruženja „Zemlja djece u BiH“ uz podršku In Fondacije

²⁷⁵ Prosjačenje, biznis koji ubija djetinjstvo; <http://www.avaz.ba/clanak/202889/prosjacenje-biznis-koji-ubija-djetinjstvo?url=clanak/202889/prosjacenje-biznis-koji-ubija-djetinjstvo>

²⁷⁶ Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Rezultati raspodjele sredstava iz dijela prihoda ostvarenih po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću za 2016. godinu, dostupno na: http://www.fmon.gov.ba/Upload/Ostalo/c540d1bb-b1c1-487c-bac4-3d24d3de0bea_web_lutrija_2016_bos.pdf

sklanjaju djecu s ulice i zbrinjavaju u prihvatilište odnosi se na postupanje zdravstvenih ustanova koje bez obzira na propisanu i preuzetu obavezu, odbijaju da bez naknade pruže zdravstvenu zaštitu za ovu djecu. U ostalom dijelu Federacije još uvijek nisu izrađeni referalni mehanizmi za prevenciju i djelovanje u slučaju prosjačenja djece. Ne postoji koordinirana i kontinuirana saradnja svih aktera u postupku tretiranja ove pojave, već najčešće svaki organ postupa samo u okviru svoje nadležnosti, čime se ne doprinosi trajnom i sistematskom rješavanju problema prosjačenja djece, nego samo trenutnom „sklanjanju“ djece s ulice i prebacivanju krivice s jednih na druge.

Nedostatak odgovarajućih kapaciteta za osiguranje smještaja djece koja se zateknu u prosjačenju i dalje je jedan od gorućih problema u BiH. Osim u Tuzlanskom kantonu, ne postoje namjenska prihvatilišta za privremeno zbrinjavanje ove djece do iznalaženja konačnog rješenja. To je i razlog zbog čega socijalni radnici i policija adekvatno ne reaguju po prijavama, s obzirom da ne postoji način da dijete nakon sklanjanja s ulice adekvatno zbrinu, već su priseljeni dijete ponovo vratiti u porodicu koja ga iskorištava. U nekoliko većih gradova, Banja Luka, Mostar, Zenica i Sarajevo postoje prihvatne stanice koje vode NVO-i, gdje se dijete može zadržati najviše do sedam dana, što je nedovoljno za ozbiljanu analizu uzroka eksploatacije djece, psihofizičkog stanja djeteta i izradu individualnog plana oporavka i zbrinjavanja. Kroz prihvatilište u Tuzli u protekle dvije godine je prošlo 57 djece, od čega je najveći broj djece koja su zatečena u prosjačenju. Većina žrtava najčešće ostane tri mjeseca. U prihvatilištu im se pruža ishrana, obuća, odjeća, osnovna medicinska njega, te stručna pomoć profesionalaca u skladu sa njihovim potrebama. Ukoliko dijete ostaje duže od mjesec dana, u saradnji sa mjesno nadležnim centrom za socijalni rad, pravi se plan zaštite djeteta koji podrazumijeva i uključivanje u obrazovni sistem u skladu sa godinama.

Značajni pomaci napravljeni su u pogledu aktivnosti na podizanju svijesti građana o pravima i potrebama djece s ulice. U okviru obilježavanja 18. oktobra, Evropskog dana borbe protiv trgovine ljudima, Fondacija „Lara“, zajedno sa članicama Mreže bosanskohercegovačkih organizacija za borbu protiv trgovine ljudima RING, a uz podršku Ministarstva sigurnosti BiH, provela je kampanju „Pet do 12, vrijeme je, zaštitimo djecu koja prose“, koja je usmjerena na podizanje javne svijesti i mobilizaciju građana i predstavnika institucija. I Udruženje „Zemlja djece u BiH“ je uz podršku USAID-a realizovalo javnu kampanju „Ne dajte novac, darujte hranu“. U trgovačkim centrima na potrošačke korpe postavljene su table sa sloganom kampanje, a u prometnim ugostiteljskim objektima podmetači za stolove sa ispisanim SOS telefonom za prijavu prosjačenja. Izrađen je i animirani spot kojim se građani upoznaju sa postojanjem referalnog mehanizma odnosno postupkom sklanjanja i zbrinjavanja djece s ulice, kao i individualne odgovornosti građana u zaštiti djece od nasilja. Animirani spot je u periodu juli-oktobar 2016. godine imao više od 200 emitovanja na kantonalnoj televiziji.

Preporuke / zaključci

- Harmonizirati zakone u oblasti socijalne zaštite kako bi se djeca izložena prosjačenju i drugim oblicima ekonomske eksploatacije u sistemu socijalne zaštite prepoznala kao posebno ranjiva korisnička kategorija, a dnevno zbrinjavanje djece kao usluga u sistemu socijalne zaštite.
- Donijeti protokol o postupanju u slučajevima prosjačenja i drugih oblika ekonomske eksploatacije djece, s jasno definiranim nadležnostima, postupanjima i načinima saradnje u prevenciji i rješavanju pitanja ekonomske eksploatacije u svim jedinicama lokalne samouprave u Federaciji BiH gdje je izražen ovaj problem.
- Osigurati adekvatnu zaštitu i pomoć djeci s ulice kroz odgovarajuće kapacitete i programe za smještaj i dnevno zbrinjavanje djece zatečene u prosjačenju, u partnerstvu sa NVO koje pomažu ovoj djeci.
- Formalizovati minimalne standarde za usluge dnevnih centara za djecu koja su uključena u život i rad na ulici.
- Uspostaviti jedinstvenu metodologiju prikupljanja i vođenja podataka o djeci izloženoj prisilnom i štetnom radu.

- Osigurati kontinuiranu i efikasnu obuku profesionalaca iz socijalnog, obrazovnog, zdravstvenog sektora, pravosudnih institucija i policije o temi prisilnog i štetnog rada djece.
- Podizati svijest javnosti o pravima i potrebama „djece ulice“ s ciljem smanjivanja predrasuda i stereotipa.

Prodaja, trgovina i otmica djece

Komitet državi preporučuje da:

Osigura da svi slučajevi krijumčarenja djece podliježu pravičnoj i pravilnoj istrazi;

Osigura sankcije za počinioce djela u vezi s trgovinom ljudima;

Osigura da dob žrtve ne predstavlja razlog za poništenje njenog iskaza;

Dodatno uložiti sredstva za istraživanje slučajeva prodaje djece radi prisilnog braka ili ropstva;

Implementira preporuke u vezi s Opcionim protokolom o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji.

Stanje

Djeca u Bosni i Hercegovini su i dalje posebno izložena riziku od trgovine ljudima, posebno radi prisilnog prosjačenja, sklapanja prisilnih brakova ili zloupotrebi djece putem informaciono-komunikacijskih tehnologija.

Prema podacima Ministarstva sigurnosti BiH²⁷⁷ u 2015. godini od ukupno 35 identificiranih potencijalnih žrtava trgovine ljudima, 17 su bila djeca, od toga 14 djevojčica i tri dječaka. Sve žrtve su bile državljani Bosne i Hercegovine. Desetero djece je iskorištavano za prosjačenje, dok su četiri djevojčice prodane u svrhu prisilnog braka / prosjačenja. Ukupan broj žrtava trgovine ljudima u 2015. godini je nešto manji u odnosu na 2014. godinu, kada je došlo do značajnog povećanja broja identifikovanih potencijalnih žrtava trgovine ljudima, posebno maloljetnih žrtava. Od ukupnog broja od 49 identifikovanih žrtava trgovine ljudima, 37 je maloljetnih osoba, od čega 24 djevojčice i 13 dječaka. Dječaci su isključivo iskorištavani radi prosjačenja, dok je 14 djevojčica eksploatisano radi prosjačenja, šest djevojčica je seksualno iskorištavano, a četiri djevojčice su prodane radi prisilnog sklapanja braka u svrhu prisilnog prosjačenja. Pravosudne institucije (tužilaštva) najveći broj slučajeva trgovine ljudima, u kojima se djeca iskorištavaju radi prosjačenja i prisilnih maloljetničkih brakova, tretiraju kao krivično djelo zanemarivanja djeteta, zbog čega veliki broj potencijalnih žrtava trgovine ljudima ostaje neotkriven ili ne dobiju adekvatnu zaštitu i brigu, dok se roditeljima, kao počiniocima ovih djela, od strane suda izriču samo uslovne osude. Od strane šest dnevnih centara za djecu uključenu u život i / ili rad na ulici osigurana je pomoć za 129 djece koja su se bavila prosjačenjem ili su radila na ulici i koja su identificirana kao djeca u opasnosti da postanu žrtve trgovine ljudima.

Pojedine kriminalne organizacije već neko vrijeme organizirano odvođe maloljetne osobu iz BiH u zemlje Evropske unije gdje ih angažiraju na aktivnostima prostitucije, prosjačenja, džeparenja i krađa. Najčešće krajnje destinacije su Francuska, Španija, Italija, Bugarska, Rumunija, Hrvatska, Belgija i Njemačka. Ova djeca se „kupuju“ uglavnom od romskih porodica slabijeg imovnog stanja, ali i od socijalno ugroženih porodica druge nacionalnosti iz BiH, te se putničkim automobilima prevoze do željene destinacije sa falsificiranim dokumentima. U koordiniranoj policijskoj akciji bosanskohercegovačkih i francuskih istražnih organa, kodnog naziva „CD“, koja je bila usmjerena na suzbijanje organiziranog kriminala i trgovine ljudima radi prosjačenja i radne eksploatacije djece i žena u Francuskoj, u privatnoj stambenoj kući u Zenici pronađeno je četrnaestero maloljetne djece, čiji se identitet odmah nije mogao utvrditi, kao ni staratelji te djece. Djeca su bila higijenski, obrazovno i zdravstveno zapuštena. Većina djece nije bila upisana u matične knjige

²⁷⁷ Ministarstvo sigurnosti, Izveštaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u BiH za 2015. godinu, Sarajevo/april 2016. godine, dostupno na: http://www.bihat.ba/images/pdf/Ministarstvo/IZVJETAJ_TRGOVINA%202015%20%20Vijee%20minsitar%2005%2004%202016%20godine.pdf

rođenih. Radilo se o djeci žena koje su vrbovane od strane organizovane međunarodne kriminalne grupe tako što su s njima stupali u vanbračne zajednice i organizirali njihove odlaske na područje Francuske, a potom ih putem ucjena za djecu, prijetnji, zastrašivanja, zlostavljanja i drugih vidova fizičkog i psihičkog nasilja primoravali da vrše džepne krađe na području Francuske i drugih evropskih zemalja, a često su i seksualno eksploatisane. U pojedinim slučajevima žrtve su bila i djeca.²⁷⁸ Tokom 2015. godine u BiH je uhapšeno sedam bosanskohercegovačkih državljana, a u Francuskoj 11, pod optužbom trgovine ženama i djecom u svrhu organizovane trgovine ljudima u Francusku. Među uhapšenim je i službenik konzularnog predstavništva u Parizu koji je zloupotrebom službenog položaja, tokom dužeg vremenskog perioda za novac izdavao putne isprave kako bi se olakšalo kretanje potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu prisilnog rada.

Prema izvještaju Državnog sekretara Sjedinjenih Američkih Država o stanju trgovine ljudima za 2015. godinu, Vlada Bosne i Hercegovine u potpunosti ne ispunjava minimalne standarde za eliminaciju trgovine ljudima. Izvjesni napori učinjeni su na nacionalnom nivou u pravcu unapređenja zakonskih rješenja u skladu sa Protokolom iz Palerma i Konvencijom Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, kao i harmonizaciji krivičnog zakonodavstva unutar Bosne i Hercegovine. Parlament Bosne i Hercegovine je u maju 2015. godine usvojio izmjene i dopune Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, na način da je jasno propisana nadležnost između Krivičnog zakona BiH i krivičnog zakona entiteta i Distrikta Brčko, što znači da krivično djelo „trgovina ljudima“ koje u sebi sadrži elemente iskorištavanja u državi u kojoj oštećeni (žrtva trgovine ljudima) nema državljanstvo ili prebivalište ostaje u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine, dok su ostala krivična djela trgovine ljudima obuhvaćena krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta BiH. Element inozemnosti je uvršten i član zakona koji se odnosi na trgovinu ljudima izvršenu prema osobama koje nisu navršile 18 godina. Ovim izmjenama su predviđene strožije kazne za ova krivična djela, pa je tako za krivično djelo trgovine ljudima učinjeno prema maloljetnim osobama predviđena kazna zatvora od najmanje deset, umjesto dosadašnjih pet godina. Novim zakonskim rješenjem propisano je da se kazne ne izriču žrtvama za njihovo sudjelovanje u nezakonitim aktivnostima u onoj mjeri u kojoj su one bile prisiljene na to. Nakon usvajanja izmjena krivičnog zakonodavstva na državnom nivou, u Federaciji Bosne i Hercegovine nastupio je pravni vakuum u procesuiranju slučajeva trgovine ljudima jer krivično zakonodavstvo ovog entiteta nije propisivalo ovo krivično djelo. Upravo zbog toga u ovom entitetu veliki broj slučajeva iskorištavanja djece, domaćih državljana, radi prosjačenja i prisilnih maloljetničkih brakova nije procesuirano kao krivično djelo trgovine ljudima, dok su radnje sa elementima seksualne eksploatacije djece inkriminisane kao krivično djelo „navođenja na prostituciju“. Iako je Federacija BiH u 2015. godini započela proces izmjena i dopuna svog krivičnog zakona u pravcu inkriminisanja radnje trgovine ljudima, Parlament Federacije je tek u martu 2016. godine formalno usvojio ove izmjene i dopune krivičnog zakona. Propisana zapriječena kazna za krivično djelo trgovine ljudima načinjeno na štetu osobe koja nije navršila 18 godina života iznosi najmanje deset godina zatvora. Zakonom je propisana i krivična odgovornost konzumenata usluga žrtava trgovine ljudima, kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Kaznena politika u Republici Srpskoj za krivična djela trgovine ljudima je puno blaža. Za osnovni oblik ovog krivičnog djela propisana je kazna zatvora u trajanju od najmanje pet godina. Ovako neujednačena kaznena politika proizvodi pravnu nejednakost i nesigurnosti djece žrtava krivičnog djela trgovine ljudima na prostorima Bosne i Hercegovine.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je na 37. sjednici održanoj 30. 12. 2015. godine, na prijedlog Ministarstva sigurnosti, usvojilo Akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za period od 2016. do 2019. godine. Akcioni plan strateški je usmjeren na unapređenje sistema podrške za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, na efikasno krivično gonjenje trgovine ljudima i povezane zločine, na preveniranje trgovine ljudima smanjenjem rizika i efikasnu zaštitu i pomoć žrtvama trgovine ljudima, te na jačanje partnerstva i saradnje između aktera uključenih u suprotstavljanje trgovine ljudima. Proces donošenja ovog strateškog dokumenta bio je transparentan i uključivao je predstavnike institucija, pravosuđa i civilnog društva oba entiteta i Distrikta Brčko.²⁷⁹ Još uvijek nisu osigurana dovoljna finansijska i materijalna sredstva za njegovu implementaciju, koja u velikoj mjeri zavisi od međunarodnih fondova. Vlada je nastavila izdvajati male grantove NVO-ima za pomoć žrtvama trgovine ljudima. Ministarstvo sigurnosti je za obilježavanje Evropskog

²⁷⁸ <http://faktor.ba/sipa-u-akciji-s-policijom-francuske-privedeno-7-osoba-zbog-organiziranog-kriminala-i-trgovine-ljudima/>

²⁷⁹ Vijeće ministara BiH: Akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima 2016-2019; Dostupno na: http://msb.gov.ba/PDF/AKCIONI_PLAN_2016-2019_30_12_2015.pdf

dana borbe protiv trgovine ljudima iz državnog budžeta izdvojilo 10.000,00 KM, kojima su putem javnog poziva podržani projekti NVO-a. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je u 2015. godini dodijelilo manje grantove u ukupnom iznosu od 60.000,00 KM za šest nevladinih organizacija kao pomoć za domaće žrtve trgovine ljudima, uključujući i pomoć u vođenju skloništa, nabavci odjeće, savjetovanju, obrazovanju i sticanju stručne kvalifikacije žrtava. Dok su ova sredstva nedostatna za adekvatnu podršku identifikovanim domaćim žrtvama trgovine ljudima, budžetska sredstva koja su namijenjena za zbrinjavanje stranih žrtava trgovine ljudima, u ukupnom iznosu od 120.000,00 KM, posljednjih godina ostaju neutrošena s obzirom da nije identificirana niti jedna strana žrtva. Nadležna služba za zbrinjavanje stranih žrtava trgovine ljudima odbija preraspodijeliti ova sredstva u budžetski fond iz kojeg se podržava direktna podrška i zaštita žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine.

Akcionni plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija za period 2014–2015. god. je istekao, a još uvijek nisu poduzete aktivnosti na donošenju novog.

U 2015. godini, kao i u 2014. godini, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine pokrenulo je istragu protiv jedne osobe osumnjičene za krivično djelo trgovine ljudima, te podiglo optužnicu protiv jedne osobe. Tužilaštvo je donijelo naredbu o obustavi četiri istrage protiv 12 osoba. Tužilaštvo je donijelo jednu naredbu o obustavi istrage protiv tri osobe za krivično djelo međunarodno vrbovanje radi prostitucije. U izvještajnom periodu nije bilo izrečenih zatvorskih kazni od strane Suda Bosne i Hercegovine. U toku izvještajnog perioda vlasti u Republici Srpskoj, Brčko distriktu i Federaciji su generalno povećale istražne aktivnosti. U Republici Srpskoj u 2015. godini, za krivično djelo trgovine ljudima i trgovine maloljetnim licima, tužilaštva su otvorila dvije istrage protiv pet osoba. Nije bilo naredbi o obustavi istraga. Podignuta je jedna optužnica protiv dvije osobe, dok 2014. godine nije pokrenuta niti jedna istraga, niti je bilo krivičnog gonjenja. Sudovi u Republici Srpskoj su osudili dvije osobe za trgovinu ljudima, u poređenju sa tri optužena 2014. godine, osudivši ih na kaznu zatvora u trajanju od dvije odnosno tri godine. Za krivično djelo iskorištavanja djece i maloljetnih osoba za pornografiju izrečena je jedna osuđujuća presuda protiv jedne osobe, te jedna oslobađajuća presuda protiv jedne osobe. Za krivično djelo proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije donešeno je sedam naredbi o provođenju istrage protiv sedam osoba. U Federaciji Bosne i Hercegovine za krivično djelo „navođenje na prostituciju“ tužilaštva su donijela naredbu o pet istraga protiv osam osoba, dok su dvije istrage protiv dvije osobe obustavljene. Podignute su tri optužnice protiv pet osoba. Za krivična djela protiv spolne slobode i morala izrečeno je šest osuđujućih presuda protiv osam osoba. Za krivično djelo „iskorištavanja djeteta ili maloljetnika radi pornografije“ naređene su četiri istrage protiv pet osoba, te su podignute tri optužnice protiv četiri osobe, osuđujućih presuda je bilo dvije protiv tri osobe. Tužilaštvo Brčko distrikta za krivično djelo trgovina ljudima naredilo je jednu istragu protiv tri osobe, te je obustavljena jedna istraga protiv jedne osobe. Podignuta je jedna optužnica protiv dvije osobe, za razliku od 2014. godine gdje nije bilo podignutih optužnica. Sud u BD donio je jednu oslobađajuću presudu protiv jedne osobe, dok u posljednje dvije godine nije bilo osuđujućih presuda.

Policija i tužioci često nisu voljni otvoriti istragu i krivično goniti roditelje djece, čak i kada roditelji sudjeluju u podvrgavanju djece raznim oblicima trgovine ljudima. Djeca se često nakon boravka u skloništu ponovo vraćaju roditeljima koji su ih eksploatisali u svrhu trgovine ljudima. Eksperti su izrazili zabrinutost u pogledu tehnika vođenja razgovora s djecom žrtvama trgovine, primijetivši da je razgovor s jednom žrtvom vođen u prisutvu osobe osumnjičene za njeno iskorištavanje. Osim toga, GRETA²⁸⁰ je dokumentirala zastrašivanje djece žrtava u toku sudskog postupka, dok nadležni organi nisu preduzeli raspoložive mehanizme pravne zaštite da bi ih zaštitili od prijetnji i ponovne viktimizacije. Prema odredbama entitetskih zakona o navođenju na prostituciju, policija može tretirati maloljetne osobe dobi od 14 i više godina kao maloljetnike koji se dovoljno bave prostitucijom, a ne kao žrtve silovanja ili trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. Samo Krivični zakon Republike Srpske ne sadrži odredbe prema kojima su žrtve trgovine ljudima izuzete od krivičnog gonjenja za takva djela.

Djeca koja su žrtve trgovine ljudima u važećim zakonima u oblasti socijalne zaštite u Federaciji i Distriktu Brčko nisu prepoznata kao korisnici socijalne zaštite, zbog čega su im uskraćena prava na materijalnu odnosno finansijsku pomoć i pristup socijalnim uslugama. Njihova rehabilitacija i integracija je uslijed toga puno teža i duža.

²⁸⁰ Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA)

I dalje izostaje podrška državnih institucija za rad jedine SOS linije (Hotline) za prijavljivanje slučajeva zloupotrebe i iskorištavanja djece u BiH, čije je funkcionisanje u 2015. godini omogućeno isključivo sredstvima NVO MFS-Emmaus, u okviru koje i djeluje.

Preporuke / zaključci

- Harmonizovati krivično zakonodavstvo u pogledu kaznene politike za krivična djela trgovine maloljetnim osobama, prije svega minimalnih kazni, kao i u pogledu izuzeća žrtava trgovine ljudima od krivičnog gonjenja za takva djela, a kako bi se osigurala pravna jednakost i zaštita žrtava.
- U krivičnom zakonodavstvu propisati dodatne sigurnosne mjere kojim bi se preveniralo novo nasilje nad djecom.
- U zakonu o socijalnoj zaštiti Federacije i Distrikta Brčko domaćim žrtvama trgovine ljudima dati status korisnika socijalne zaštite.
- U budžetima na svim nivoima vlasti obezbijediti potrebna finasijska sredstva za prevenciju i pružanje adekvatne zaštite domaćim žrtvama trgovine ljudima.
- Razviti sistem permanentne edukacije sudaca, tužilaca, policije i socijalnih radnika za područje seksualnih delikata na štetu djece i ekonomske eksploatacije u svrhu trgovine ljudima.
- Razviti multisektoralne protokole o postupanju nadležnih institucija i službi u svim slučajevima seksualnog nasilja nad djecom, čime bi se nadležne institucije učinile odgovornim za preduzimanje potrebnih mjera iz svoje nadležnosti radi pomoći djetetu.
- Osnovati ustanove za forenzično ispitivanje i tretman zlostavljane djece s naglaskom na rehabilitaciji žrtava.
- Razviti učinkovite i odgovarajuće načine za registriranje informacija o počiniocima krivičnog djela trgovine ljudima i spolnog nasilja nad djecom, te za provođenje efikasnog nadzora nad počiniocima.

Maloljetničko pravosuđe

Komitet je državi preporučio da uskladi svoje zakonodavstvo u ovoj oblasti s odredbama Konvencije o pravima djeteta i s ostalim relevantnim standardima. Također, da:

- **Izdvoji sredstva i resurse za primjenu alternativnih mjera pritvoru, te za rehabilitaciju za djecu u sukobu sa zakonom, kao i da djeca nisu u pritvoru s odraslima;**
- **Izbjegava pritvor djece, a ako ga primjenjuje da bude u minimalnom trajanju;**
- **Osigura pristup obrazovanju osobama mlađim od 18 godina koje su u pritvoru;**
- **Formira državni preventivni mehanizam za praćenje izvršenja kazne maloljetničkog zatvora;**
- **Osigura obuku o pravima djeteta i maloljetničkoj pravdi svim profesionalcima koji dolaze u dodir s djecom u sukobu sa zakonom;**
- **Podiže svijest o problemima djece u sukobu sa zakonom i svijest o smanjenju njihove stigmatizacije u medijima;**
- **Uspostavi bazu podataka o djeci u sukobu sa zakonom radi analiza i poboljšanja situacije.**

Stanje

Prema statističkim podacima tokom 2015. godine u Bosni i Hercegovini evidentirano je 713 maloljetnih počinitelja krivičnih djela, što je za 78 počinitelja ili 9,8% manje u odnosu na prethodnu godinu. Najveći broj krivičnih djela koja su počinili maloljetnici odnose se na krivična djela protiv imovine (72,65%), a zatim protiv života i tijela (10,93 %). Nadležna tužilaštva su kod 366 maloljetnih počinitelja donijela naredbu o nepokretanju pripremnog postupka iz razloga: cjelishodnosti (oportuniteta) jer nije cjelishodno da se postupak vodi prema maloljetnim osobama s obzirom na raniji život maloljetnika i njihova lična svojstva,

jer su maloljetnici u međuvremenu postali punoljetni. U 100 predmeta donesena je naredba o obustavi pripremnog postupka, dok je za 247 maloljetnih počilaca krivičnog djela podnijet prijedlog za izricanje sankcije. Sudovi su donijeli osuđujuće presude za 181 maloljetno lice, u dva slučaja je izrečena kazna maloljetničkog zatvora, dok je za 179 maloljetnih počilaca krivičnih djela izrečena vaspitna mjera, od čega se najveći dio (114) odnosi na mjere pojačanog nadzora.

Državna strategija u oblasti maloljetničkog prestupništva još uvijek nije usvojena. Vlasti u Bosni i Hercegovini još uvijek nisu napravile značajne pomake u dijelu praktične primjene zakonodavstva u oblasti maloljetničkog prestupništva. Iako je Federalni zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku početkom 2015. godine stupio na snagu, još uvijek ne postoje prostorni, tehnički, materijalni i ljudski kapaciteti pravosudnih institucija za njegovu primjenu. Jaz i teškoće u primjeni usvojenih politika i zakona najvećim dijelom postoji što službe sistema u lokalnoj zajednici zbog oskudnih materijalnih resursa i insuficijentnosti u kompetentnom osoblju nisu u mogućnosti realizirati programe i zadatke koji su im zakonom delegirani. Još uvijek nisu uspostavljene jako važne ustanove za izvršavanje sankcija predviđenih zakonom i to za sljedeće sankcije:

- zavodska odgojna mjera za upućivanje maloljetnika u ustanovu za liječenje i osposobljavanje;
- mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja;
- mjera sigurnosti obaveznog liječenja od ovisnosti;
- mjera sigurnosti obaveznog ambulantnog psihijatrijskog ili liječenja od ovisnosti na slobodi;
- kazna zatvora za maloljetnice;
- odgojna mjera upućivanja u odgojnu ustanovu za maloljetnice.

U RS samo okružni sud u Banjoj Luci i Okružno tužilaštvo u Istočnom Sarajevu imaju zaposlenog po jednog psihologa za psihološku podršku žrtvama i svjedocima, a u FBiH taj standard zadovoljava samo 40% kantonalnih sudova odnosno 50% tužilaštava. Policija BD BiH jedina u BiH ima uposlenog psihologa. Tri kantonalna suda nemaju posebno prilagođene prostorije za saslušanje djece, opremljene odgovarajućom audiovizuelnom opremom.

Zbog nejasnih zakonskih odredbi o pitanju finansiranja izvršenja krivičnih sankcija u nekim slučajevima izvršenje zavodskih mjera – mjera koje organ starateljstva treba samo pratiti – naplaćuje upravo od organa starateljstva iz sredstava koja su namijenjena za socijalnu zaštitu socijalno ugroženog stanovništva. Posljedica toga je da se pravosnažno izrečene mjere uopće ne izvršavaju u određenim slučajevima ili se izrečene mjere izvršavaju u trajanju onolikom koliko nadležni centar za socijalni rad ima novca, a ne u trajanju koje je potrebno da bi se ispunila svrha izrečene mjere.

Zakonsko određenje u Bosni i Hercegovini jednako određuje da po rješenju sudije, pritvor za maloljetne osobe može trajati najduže 30 dana od dana lišenja slobode, uz obavezu vijeća da vrši kontrolu neophodnosti pritvora svakih 10 dana, uz prethodno izjašnjenje tužitelja o poduzetim radnjama za period koji prethodi kontroli. Odlukom vijeća, po obrazloženom prijedlogu tužitelja, pritvor se može produžiti za još 30 dana. Trenutni smještajni uslovi u pojedinim pritvorskim jedinicama u BiH ne ispunjavaju niti minimum standarda koji propisuju međunarodni dokumenti. Maloljetnici borave u lošim uslovima, lošem okruženju i režimu. U pritvorskoj jedinici u Kazneno-popravnom zavodu Sarajevo nije moguće osigurati odvojenost maloljetnih od punoljetnih lica jer je broj pritvorenika više od dva puta veći od predviđenih kapaciteta pritvora. Prostorije namijenjene za smještaj pritvorenika su značajno oronule, bez adekvatnog madraca i posteljine, te bilo kakvog dodatnog namještaja.

Zakonom o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj i Brčko distriktu propisano je da kazna maloljetničkog zatvora ne može biti duža od pet godina²⁸¹, dok je Zakonom Federacije Bosne i Hercegovine propisano da kazna maloljetničkog zatvora koja se izriče maloljetnom učioniocu krivičnog djela ne može biti duža od 10 godina. Neharmonizovana kaznena politika na području cijele države dovodi do pravne nejednakosti maloljetnih počilaca krivičnih djela.

²⁸¹ Izuzetak kada je učinjeno krivično djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora ili za slučaj najmanje dva krivična djela za koja je propisana kazna zatvora teža od 10 godina, maloljetnički zatvor može trajati do 10 godina.

Kazna maloljetničkog zatvora u Federaciji Bosne i Hercegovine se izvršava u Odjeljenju maloljetničkog zatvora pri Kazneno-popravnom zavodu zatvorenog tipa Zenica. Odjeljenje maloljetničkog zatvora namijenjeno je samo za osobe muškog spola, dok posebnog odjeljenja za smještaj maloljetnica, kojima je izrečena kazna maloljetničkog zatvora u Federaciji Bosne i Hercegovine, nema. Osuđene osobe koje izdržavaju kaznu maloljetničkog zatvora u ovom Odjeljenju su potpuno fizički odvojene od punoljetnih osuđenika. Uslijed nedostatka finansijskih sredstava maloljetnim osuđenima za vrijeme izdržavanja kazne u ovoj ustanovi nije omogućen nastavak započetog obrazovanja. Maloljetnički zatvor Istočno Sarajevo kao jedina ustanova za izvršenje kazne maloljetničkog zatvora osoba muškog spola u Republici Srpskoj ne pruža mogućnost za organizovanje radnog i okupacionog angažmana maloljetnika u cilju njihovog stručnog osposobljavanja, obrazovanja i rehabilitacije. Formalne prepreke u Zakonu o obrazovanju odraslih Republike Srpske²⁸², koje za posljedicu imaju da se maloljetnici sa završenom osnovnom školom uzrasta 15, 16 ili 17 godina ne mogu uključiti u obrazovni proces, predstavljaju veliki problem u procesu resocijalizacije ove djece.²⁸³

U Odgojno-popravnom domu u Tuzli još uvijek se koristi posebna prostorija za izolaciju maloljetnika kao vrsta disciplinske mjere, a maloljetnici se i dalje vezuju liscama zbog potrebe sprečavanja samopovređivanja i ugrožavanja ostalih maloljetnika. Uz ograničene prostorne uslove, maloljetnici uglavnom nemaju nikakav radni, niti okupacioni angažman. Primjenjuju se i restriktivni koncepti korištenja pogodnosti uslijed čega se maloljetnici nepripremljeni vraćaju u sredinu ranijeg boravka.²⁸⁴ Sličan primjer kažnjavanja zabilježio je Zavod za vaspitanje muške djece i omladine Sarajevo gdje se maloljetnici kažnjavaju izolacijom u prostoriji s rešetkama²⁸⁵ u kojoj provode i po nekoliko dana. Zavod je u prethodnom periodu, sredstvima doznačenim od Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, izvršio rekonstrukciju devastiranog prostora i osposobio svih 3.050 m² kojima raspolaže. Adaptiran je i opremljen dio objekta, sa smještajnim kapacitetom od 27 kreveta, za prihvata i tretman ženskih maloljetnih osoba (uz strogo poštivanje fizičke odvojenosti od muških maloljetnih osoba). Sredstva dobivena od Federalnog ministarstva rada i socijalne politike iskorištena su i za osposobljavanje devet kabineta za okupacione aktivnosti u kojima se maloljetnici angažuju na informatičkim aktivnostima, kreativnim radionicama, sportskim aktivnostima, organizaciji prodajnih izložbi i dr. U narednom periodu bit će potrebno izvršiti kompletno ograđivanje prostora objekta i utopljanje objekta sa fasadom za šta predračunska vrijednost iznosi 364.072,00 KM i za šta nije moguće obezbijediti sredstva u skorije vrijeme. Preduslov za stavljanje u funkciju adaptiranog prostora Zavoda jeste usvajanje novog Zakona o Javnoj ustanovi Zavod za prihvata i odgoj djece i maloljetnika Sarajevo, kojim se ovoj ustanovi omogućava takva djelatnost. Novi zakon se trenutno nalazi u redovnoj proceduri usvajanja na Domu naroda u Parlamentu FBiH, a istim bi, između ostalog, bilo riješeno i pitanje finansiranja ustanove.

Nakon stupanja na snagu Federalnog zakona o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku u Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo formirano je posebno Odjeljenje za maloljetnike koje se sastoji od tri tužioca, što je u skladu sa trenutnim potrebama i prilivom predmeta. Općinski sud u Sarajevu je u okviru Krivičnog odjeljenja suda oformio odjel za maloljetnike, odredio sudije koji postupaju u predmetima maloljetničkog prijestupništva te formirao krivična vijeća za rad na ovim predmetima. U saradnji sa Centrom za edukaciju sudija i tužilaca u Federaciji BiH, organizovana je stručna obuka za sudije Krivičnog i Prekršajnog odjeljenja koji postupaju po maloljetničkim predmetima. Nakon provedene edukacije, certificirano je za rad sa maloljetnim licima 25 sudija ovog suda.

Baza podataka o djeci koja su u sukobu sa zakonom još uvijek nije uspostavljena. U tom pravcu Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je 2. 6. 2016. godine donijelo Smjernice za prikupljanje podataka u oblasti maloljetničkog prestupništva u BiH kojima se utvrđuje jedinstvena metodologija prikupljanja i izrade jedinstvene baze podataka o maloljetnim počiniocima krivičnih djela, a koja uključuje i podatke i pokazatelje koji se odnose na vrste krivičnih djela, recidivizam, spolnu strukturu, pregled izrečenih krivičnih

²⁸² „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 59/09.

²⁸³ Član. 5 stav. 1 tačka a) Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srpske koji glasi: „Odrasli su lica starija od 15 godina koja nisu završila osnovno obrazovanje, odnosno lica starija od 18 godina koja su završila osnovno obrazovanje u redovnom školovanju i druga lica koja se obrazuju, a da pri tom nemaju status učenika ili studenta“

²⁸⁴ Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, Analiza stanja u ustanovama u kojima su smješteni maloljetnici u sukobu sa zakonom u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2016. godine

²⁸⁵ Osim rešetki koje se nalaze s vanjske strane prozora, ova prostorija obložena je rešetkama i s unutrašnje strane.

sankcija i dr.²⁸⁶

Strategija za prevenciju maloljetničkog prestupništva još uvijek nije donijeta. Kroz projekt „Zaštita djece izložene riziku i djece u kontaktu sa zakonom u BiH - Pravda za svako dijete“²⁸⁷ u šesnaest lokalnih zajednica²⁸⁸ u Bosni i Hercegovini vodi se proces izrade lokalnih Akcionih planova za prevenciju maloljetničkog prestupništva i primjene alternativnih mjera. U okviru ovog projekta izrađena je i shema za postupanje sa maloljetnim počiniocima krivičnih djela.

U namjeri da pripremi osnovu za buduće edukacije i stručno usavršavanje svih službenih osoba koja rade na poslovima prijestupništva mladih i krivičnopravne zaštite djece i maloljetnika, Federalno ministarstvo pravde je početkom 2016. godine izdalo dvije publikacije koje će biti dostupne svim budućim edukatorima i polaznicima edukacije: „Zaštita i postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku“ i „Priručnik za vanpravosudne organe o primjeni odredbi Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u FBiH“.

U toku 2014. i 2015. godine, uz podršku nadležnih ministarstava i međunarodnih organizacija održano je nekoliko radionica edukativnog karaktera za profesionalce uključene u sistem maloljetničkog pravosuđa, koje su se bavile temama uspješne primjene alternativnih mjera. Radionice pod nazivom „Identifikacija djece u riziku i modeli sekundarne prevencije maloljetničkog prestupništva“ i „Predvidiva matrica indikatora za prepoznavanje djece u riziku u osnovnim i srednjim školama“ rezultirale su kreiranjem prve verzije indikatora za procjenu rizika u kojem se djeca nalaze i procjenu snaga za smanjenje prepoznatih rizika. Finalizacijom ovog dokumenta očekuje se stvaranje instrumenta za profesionalce koji će omogućiti jedinstven način prikupljanja relevantnih podataka, te na osnovu toga kreiranje individualnih planova upravljanja rizicima.

Preporuke / zaključci

- Unaprijediti zakonska rješenja u oblasti maloljetničkog prestupništva u cilju preciziranja određenih normi, te harmonizirati zakonska rješenja na području cijele države.
- Uspostaviti nedostajuće ustanove za izvršenje pojedinih sankcija predviđenih Zakonom, adekvatno kapacitirati i poboljšati uslove smještaja i boravka maloljetnika i djece u postojećim ustanovama za izdržavanje kazne maloljetničkog zatvora i odgojnih mjera.
- U svrhu efikasnijeg rada s maloljetnicima u ustanovama za izdržavanje kazne maloljetničkog zatvora i odgojnih mjera vršiti kontinuiranu superviziju stručnih osoba u svim ustanovama u kojima su smješteni maloljetnici u sukobu sa zakonom te, u okviru sistema stručnog usavršavanja, provoditi redovne, specijalizirane obuke stručnog osoblja koje će zadovoljavati najviše međunarodne standarde.
- Osigurati finansijska sredstva za potpunu implementaciju Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (nabavka opreme, prilagođavanje prostorija u sudskim institucijama, zapošljavanje i edukacija stručnog osoblja i sl).
- Radi uspješnog provođenja novih zakonskih rješenja u praksi, donijeti i provesti Program edukacije i stručnog osposobljavanja i usavršavanja profesionalaca (sudija, tužilaca, socijalnih radnika).
- Uspostaviti jedinstvenu bazu maloljetničkog prestupništva, odnosno jedinstven i usaglašen način vođenja evidencije i statistike.
- Podizati svijest javnosti, prvenstveno putem medija, o potrebi prevencije maloljetničkog prestupništva.

²⁸⁶ Dostupno na: http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/Smjernice%20za%20prikupljanje%20podataka%20u%20oblasti%20maloljetnickog%20prestupnistva%20BiH.pdf

²⁸⁷ Projekt vodi UNICEF uz finansijsku podršku Švicarske razvojne kooperacije (SDC) i Švedske razvojne Agencija (SIDA). Partneri UNICEF-u u realizaciji ovog Projekta su NVO „Biro za ljudska prava“ iz Tuzle, „Centar za istraživanje politike suprostanavljanja kriminalitetu“ iz Sarajeva i „Centar za ljudska prava“ iz Mostara.

²⁸⁸ Banja Luka, Bihać, Bijeljina, Brčko distrikt BiH, Čapljina, Dobojo, Istočno Sarajevo, Kozarska Dubica, Livno, Mostar, Prijedor, Sarajevo, Travnik, Trebinje, Tuzla i Zenica.

Djeca u oružanim sukobima

Komitet ponavlja svoju preporuku da država usvoji sve potrebne mjere kako bi povrede odredbi Opcionog protokola o djeci u oružanim sukobima bile unesene kao krivična djela u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine.

Stanje

Na temelju nacionalnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini postoji opća zabrana regrutacije djece. Prema Zakonu o službi u oružanim snagama u Bosni i Hercegovini²⁸⁹ u profesionalnu vojnu službu može biti primljeno lice koje nije mlađe od 18 godina ni starije od 27 godina u vrijeme prijema. Krivični zakon Bosne i Hercegovine nije predvidio kao posebno krivično djelo uključivanje djece u oružane sukobe, međutim, ovo krivično djelo - djelo je sankcionisano posredno na način da je u članu 162.a „protuzakonito formiranje vojnih snaga“ propisano da onaj ko protivno Zakonu o obrani Bosne i Hercegovine ili Zakonu o oružanim snagama Bosne i Hercegovine organizira, obučava, oprema ili mobilizira vojnu snagu na teritoriji Bosne i Hercegovine, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina. Također, član 79. Zakona o obrani Bosne i Hercegovine propisuje ukidanje vojne obveze na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine, i to počev od 1. 1. 2006. godine. U sudskoj praksi Bosne i Hercegovine nisu zabilježeni primjeri prijavljenih i presuđenih slučajeva za organiziranje, obučavanje, opremanje ili mobiliziranje osoba mlađih od 18 godina.

Međutim, posljednjih godina sve veći broj građana Bosne i Hercegovine odlazi na strana ratišta. Najnoviji podaci Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) pokazuju da se na sirijskom ratištu, kojim rukovodi teroristička organizacija Islamska država (ISIL), nalazi 260 državljana BiH. Njihov broj za manje od godinu dana je udvostručen s obzirom da se u junu mjesecu prošle godine u Siriji nalazilo oko 150 bosanskohercegovačkih državljana. Većina njih, 95%, odlazi iz Federacije BiH, najviše iz Gornje Maoče, Sarajeva i Zenice. Od ukupnog broja, 48 je žena i 46 djece. Eksperti upozoravaju da se radi o alarmantnim pokazateljima, s obzirom na to da su podaci iz juna prošle godine govorili da se u Siriji nalaze ukupno 33 žene i 23 djece. Kada je u pitanju broj stradalih, u junu prošle godine ta brojka iznosila je 30, a u aprilu ove godine 43.²⁹⁰ Prema navodima Atlantske inicijative²⁹¹ podaci iz studije profesora Vlade Azinovića i islamskog teologa i analitičara Muhameda Jusića, pretpostavlja se da se u Siriji i Iraku nalaze 52 žene i 80 djece.²⁹² Zabrinjavajuće je zato što bosanskohercegovački državljanu u Siriji sada regrutuju i radikaliziraju i svoju djecu. Dječaci između 13 i 14 godina prolaze kroz vojnu obuku prije nego se pridruže vojnim formacijama. Najmanje jedan maloljetnik je poginuo kao vojnik. Država nema saznanja šta se dešava sa djecom čiji su roditelji izgubili život na ratištu.

Vlasti u Bosni i Hercegovini poduzele su zakonske mjere u cilju preveniranja ove pojave. Krivičnim zakonom BiH inkriminisana je radnja „protuzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolijskim formacijama“²⁹³, kojim se predviđa višegodišnja zatvorska kazna onima koji učestvuju u stranim ratovima, te onima koji promovišu učesće u tim sukobima. Sud Bosne i Hercegovine je zbog vrbovanja bosanskohercegovačkih državljana za terorističke aktivnosti pravosnažno osudio vođu vehabijske zajednice u Bosni i Hercegovini na sedam godina zatvora, a zbog ratovanja u Siriji tri bosanskohercegovačka državljana osuđena su na kaznu zatvora od tri i po godine.²⁹⁴

²⁸⁹ Član 9. Stav 1. tačka (h), „Službeni glasnik BiH“, br. 88/05, 53/07, 59/09 i 74/10

²⁹⁰ BH djeca u Siriji, <http://vijesti.ba/clanak/314017/bh-djeca-u-siriji>

²⁹¹ Nevladina i neprofitna organizacija za promicanje euroatlantske ideje u Bosni i Hercegovini čiji su članovi profesori, asistenti i studenti više fakulteta Univerziteta u Sarajevu

²⁹² Djeca iz BiH u Siriji i Iraku predstavljaju tempiranu bombu, <http://visoko.co.ba/djeca-iz-bih-u-siriji-i-iraku-predstavljaju-tempiranu-bombu/65227/>

²⁹³ Član 162.b.

²⁹⁴ <http://vijesti.ba/clanak/314017/bh-djeca-u-siriji>

Preporuke / zaključci

- Odredbama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine eksplicitno zabraniti regrutiranje i korištenje djece mlađe od 18 godina u oružanim sukobima, a vrbovanje, obučavanje i mobiliziranje djece s ciljem pridruživanja, na bilo koji način, stranoj vojnoj, stranoj paravojnoj ili stranoj parapolijskoj formaciji okarakterisati kao kvalifikovani oblik krivičnog djela „protuzakonito formiranje vojnih snaga“.
- Obrazovne institucije i organi starateljstva trebaju razviti mehanizme nadzora porodica sa djecom kod kojih postoji rizik od odlaska na strana ratišta i pravovremeno reagovati prema nadležnim sigurnosnim službama u slučaju sumnje da se priprema odlazak ili da je dijete napustilo obrazovanje.

POPIS SKRAĆENICA

- AKAZ** - Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu
- AIDS** - Acquired immune deficiency syndrome
- APOSO** - Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje
- BCG** - Vakcina po rođenju protiv hepatitisa
- BD BiH** - Brčko distrikt Bosna i Hercegovina
- BDP** - Bruto društveni proizvod
- BiH** - Bosna i Hercegovina
- BPK** - Bosansko-podrinjski kanton
- CIN** - Centar za istraživačko novinarstvo
- CIVITAS** - Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava
- CRC** - Konvencija o pravima djeteta
- CZSR** - Centar za socijalni rad
- DD** - Dječiji dodatak
- EU** - Europska unija
- FBiH** - Federacija Bosne i Hercegovine
- FMON** - Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
- GFATM** - Globalni fond za borbu protiv tuberkuloze
- HIV** - Human immunodeficiency virus
- HNK** - Hercegovačko-neretvanski kanton / županija
- IKD** - Injekcioni korisnici droga
- IPA** - Instrument predpristupne pomoći EU
- IBFAN** - Udruženje za unapređenje dojenja
- JU** - Javna ustanova
- KS** - Kanton Sarajevo
- K10** - Kanton 10
- KUD** - Kulturno-umjetničko društvo
- MCP BiH** - Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine
- MLJPI BiH** - Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

- MICS** - Multiple indicator Cluster survey
- MRC** - Milenijumski razvojni ciljevi
- MSM** - Muškarci sa muškarcima
- NATO** - Sjevernoatlanski savez
- NEVAC** - Mreža nevladinih organizacija
- NVO** - Nevladine organizacije
- OCD** - Organizacija civilnog društva
- PK/Ž** - Posavski kanton / županija
- RS** - Republika Srpska
- SBK** - Srednjobosanski kanton / županija
- TBC** - Mycobacterium tuberculosis – Tuberkuloza
- TK** - Tuzlanski kanton
- UN** - Ujedinjeni narodi
- UNEP** - Program ujedinjenih naroda
- UNICEF** - Međunarodni fond za djecu
- UNFPA** - United Nations Population Fund
- USK** - Unsko-sanski kanton
- ZHŽ** - Zapadno-hercegovački kanton / županija

